

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Kent, Çevre ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı

**TARİHİ KENTLERİN MORFOLOJİSİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME: AMASYA ÖRNEĞİ**

Rana LADİKLİ

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

**TARİHİ KENTLERİN MORFOLOJİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME:
AMASYA ÖRNEĞİ**

Rana LADİKLİ

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Kent, Çevre ve Yerel Yönetimler

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

ÖZET

LADİKLİ, Rana. *Tarihi Kentlerin Morfolojisi Üzerine Bir Değerlendirme: Amasya Örneği*, Yüksek Lisans, Nevşehir, 2022.

Kentsel morfoloji analizleri bir kentin tarihi, kent planı, coğrafi ve jeolojik yapısı ve benzer diğer alanlarının yerleşim formu ve gelişimi üzerindeki etkilerini ele almakta ve kentleri canlı bir organizma olarak incelemektedir. Kentsel morfoloji çalışmaları bir kentin evrimini incelerken sokaklarını, binalarını, yapılarını, tarih içinde yaşadığı değişimleri ele almaktadır. Kent farklı kimlikleri ve farklı dönemleri içinde barındırırken, alınan politik kararlar bazen kentin kaderini önemli ölçüde belirlemekte ve değiştirmektedir. Buna bağlı olarak, kentin gelişim süreci de değişmektedir. Bu çalışmada, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, tarihin kritik dönemlerinde önemli konuma sahip, lineer yapıda küçük bir Anadolu kenti olan ve tarih boyunca birçok değişime uğrayan Amasya kentinin morfolojisi ve buna bağlı olarak, kentin gelişim süreci belgesel tarama yöntemi ile incelenmiştir. Alınan politik bir kararlar, Amasya kentinin Lâdik, Mecitözü, Vezirköprü, Havza, Osmancık, Erbaa ve Zile, ilçeleri komşu kentlere bağlanırken; Amasya'nın bazı kültürel miras ve mimari eserleri kentten ayrılmış ve yaşanan bu tarihi kayıpların kentin morfolojisini olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, kentsel morfoloji analizleri ile kentin form ve yapısının incelenmesinin yanı sıra kentin tarihini iyi okumak o kentin geleceğini kurgulamak açısından oldukça önemlidir. Kentin tarihi dokusundaki yapısal değişikliklerin kent formunu hangi ölçüde etkilediğini belirlemek yapılacak olan planlarının analiz ve sentez aşamasında önemli bir konu olarak düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Kent Tarihi, Kent Morfolojisi, Amasya*

ABSTRACT

LADİKLİ, Rana. *An Evaluation on Morphology of Historical Cities: The Example of Amasya*, Nevşehir, 2022.

Urban morphology analyzes deal with the effects of a city's history, city plan, geographical and geological structure and other similar fields on settlement form and development, and examine cities as a living organism. While studying the evolution of a city, urban morphology studies deal with its streets, buildings, structures and the changes it has experienced in history. While the city contains different identities and different periods, the political decisions taken sometimes significantly determine and change the fate of the city. Accordingly, the development process of the city also changes. In this study, the morphology of the city of Amasya, which has hosted many civilizations, has an important position in critical periods of history, is a small Anatolian city in a linear structure and has undergone many changes throughout history, and accordingly, the development process of the city has been examined by documentary scanning method. With a political decision taken, while the districts of Lâdik, Mecitözü, Vezirköprü, Havza, Osmancık Erbaa and Zile, of the city of Amasya were connected to the neighboring cities; Some cultural heritage and architectural works of Amasya have been separated from the city and it has been determined that these historical losses have negatively affected the morphology of the city. As a result, in addition to examining the form and structure of the city with urban morphology analyzes, it is very important to read the history of the city well in terms of constructing the future of that city. Determining the extent to which the structural changes in the historical texture of the city affect the urban form is considered as an important issue in the analysis and synthesis phase of the plans to be made.

Keywords: Urban History, Urban Morphology, Amasya

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR DİZİNİ	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiv
TEŞEKKÜR	xix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM:	6
1. KENT VE KENT MORFOLOJİSİ	6
1.1. KAVRAMLARDA KENT, KENTLEŞME VE KENT MORFOLOJİSİ	6
1.1.1. Kent Kavramı ve Kentleşme.....	6
1.1.2. Kavramlarda Morfoloji, Morfolojik Yaklaşım, Morfolojik Analiz ..	7
1.1.3.Kavramlarda Kent Morfolojisi.....	7
1.2. KENTSEL MORFOLOJİ ÇALIŞMALARI YAPAN OKULLAR	10
1.2.1. İngiliz Okulu.....	11
1.2.2. İtalyan Okulu.....	12
1.2.3. Fransız Okulu.....	13
1.3. KENT MORFOLOJİSİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	14
1.4. DÜŞÜNÜRLERE GÖRE KENT MORFOLOJİSİ	14

1.4.1. KENT MORFOLOJİ YAKLAŞIMLARI	14
1.4.1.1. Tarihsel Coğrafyacı Yaklaşım	15
1.4.1.2. Mimari Yaklaşım	17
1.4.1.3. Tip Morfolojik Yaklaşım	17
1.4.2. KENT MORFOLOJİ YÖNTEMLERİ	18
1.4.2.1. Hüresel Otomata Yöntemi	18
1.4.2.2. Ajan Tabanlama Modelleme Yöntemi	18
1.4.2.3. Fraktal Analiz Yöntemi	19
1.4.2.4. Mekân Dizimi Yöntemi	19
1.4.2.5. Kentsel Yoğunluk Analiz Yöntemi	21
1.5. TARİH İÇİNDE KENT MORFOLOJİSİ	21
1.6. KENT MORFOLOJİSİNE GENEL BAKIŞ VE TÜRKİYE	23
1.7. KENT KİMLİĞİ, KENT KÜLTÜRÜ VE KENTLEŞME	24
1.7.1. Kent Kimliği ve Kent Kültürü	24
1.7.2. Kentleşme	26
2. BÖLÜM:	
2. AMASYA KENT TARİHİ	30
2.1. AMASYA KENT TARİHİNE GENEL BAKIŞ	30
2.2. AMASYA KENT İSMİNİN TARİHİ	34
2.3. AMASYA KENTİNİN COĞRAFİ KONUMU	35
2.4. AMASYA KENT KİMLİĞİ- KENT KÜLTÜRÜ	40
2.5. AMASYA'NIN YERLEŞİM DOKUSU	41
2.6. AMASYA MEDENİYETLERİ	44
2.6.1. Türklerin Anadolu'yu Fethi Öncesi Amasya Medeniyetleri	45
2.6.2. Türklerin Anadolu'yu Fethi Sonrası Amasya Medeniyetleri	50
2.6.3. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Amasya	53

2.6.4. Cumhuriyet Dönemi Amasya.....	55
2.7. AMASYA’NIN İLÇELERİ.....	57
2.7.1. Merzifon İlçesi.....	59
2.7.2. Gümüşhacıköy İlçesi.....	59
2.7.3. Taşova İlçesi.....	60
2.7.4. Suluova İlçesi.....	60
2.7.5. Göynücek İlçesi.....	61
2.7.6. Hamamözü İlçesi.....	61
2.8. AMASYA’NIN TOPOGRAFİK YAPISI.....	62
2.9. AMASYA’NIN İKLİMİ VE BİTKİ ÖRTÜSÜ ÖZELLİKLERİ.....	62
2.10. AMASYA’NIN AKARSULARI, DAĞLARI, VADİLERİ VE	
OVALARI.....	63
2.11. AMASYA’NIN SOSYO-EKONOMİK DURUMU.....	66
2.11.1. Amasya’nın Ekonomisi.....	68
2.12. AMASYA’NIN SİYASİ ve İDARİ YAPISI.....	69
2.12.1. 20 Nisan 1924 Teşkilat-I Esasiye Kanunu ile Amasya’nın	
Durumu.....	71
2.12.2. Devlet Salnamelerinde Amasya’nın İl Oluşu.....	75
2.12.3. 1950 Tarihi Sonrası Amasya İlçelerinin Durumu.....	77
2.13. 1924 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU AMASYA İLÇELERİNE	
GENEL DURUMU.....	78
2.13.1. Lâdik İlçesi.....	78
2.13.2. Havza İlçesi.....	81
2.13.3. Vezirköprü İlçesi.....	83

2.13.4. Osmancık İlçesi.....	84
2.13.5. Mecitözü İlçesi.....	85
2.13.6. Erbaa İlçesi.....	86
2.13.7. Zile İlçesi.....	87

3. BÖLÜM:

3. AMASYA KENT MORFOLOJİSİ.....90

3.1. M.R.G. Conzen Tarihsel Coğrafik Yaklaşımı ile Amasya Kent

Morfolojisi.....90

3.2. AMASYA’NIN MORFOLOJİK ANALİZİ.....91

3.2.1 Demografik Faktörlerin Kent Morfolojisine Etkisi.....94

3.2.2. Ekonomik Faktörlerin Kent Morfolojisine Etkisi.....101

3.2.3. İdari ve Siyasi Fonksiyonların Kent Morfolojisine Etkisi.....105

3.2.4. Ulaşım Fonksiyonlarının Kent Morfolojisine Etkisi.....108

3.2.5. Doğal Afetlerin Kent Morfolojine Etkisi.....111

3.2.6. Turizm Faktörünün Kent Morfolojisine Etkisi.....114

3.2.7. Turizm Faktörü ile Amasya’nın Dünyadan Örneklerle Karşılaştırması.....120

3.2.7.1. Amasya Floransa Kenti Morfolojik Karşılaştırması.....121

3.2.7.2. Amasya Eskişehir Kenti Morfolojik Karşılaştırması.....125

3.2.8. Sosyo Kültürel Fonksiyonların Kent Morfolojine Etkisi...127

3.3. AMASYA KENT PLANLARI İLE KENT MORFOLOJİSİNE GENEL BAKIŞ.....128

3.3.1. Yerleşim Yerlerinin Biçimlenmesini Etkileyen Faktörler.....130

3.4.AMASYA KENT TARİHİNDE YERLEŞİM YERLERİ.....134

3.5. AMASYA’NIN TARİHSEL FİZİKSEL GELİŞİM SÜRECİ	142
3.6. TARİHTEN BUGÜNE AMASYA KENT YERLEŞİMİ İLE KENT PLANLARI	146
3.7. AMASYA KENTİ MAHALLELERİ İLE KENT YERLEŞİMİ	151
ÇÖZÜM VE ÖNERİLER	164
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	165
KAYNAKÇA	167
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	175
ÖZGEÇMİŞ	176

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Kentsel Morfoloji Çalışmaları Coğrafi Temelli Zaman Dizilimi.....	21
Tablo 2. Kentsel Morfoloji Çalışmalarının Mimari Temelli Zaman Dizilimi.....	23
Tablo 3. Amasya ve Türkiye 2010-2021 Yılları Arası Nüfus Sayısı.....	67
Tablo 4. Tarım Alanlarının İlçeler İtibariyle Genel Dağılımı.....	68
Tablo 5. Osmanlı Devleti Dönemi ile Cumhuriyet Dönemi İlk Yıllarında İdari Açından Amasya'ya Bağlı Kazalar.....	74
Tablo 6. 1914 Yılı Amasya Sancağı Nüfusu.....	95
Tablo 7. 1927 Sayımına Göre Amasya İline Bağlı Yerleşmelerin Erkek, Kadın ve Toplam Nüfusları.....	97
Tablo 8. 1914 Yılı Amasya İlçe ve Nüfus Sayısı.....	97
Tablo 9. 1927 Yılı Amasya İlçe ve Nüfus Sayısı.....	98
Tablo 10. Amasya Sancağını Oluşturan İlçelerin Nüfusları.....	102
Tablo 11. Samsun İl Bazında 2020 Nüfus Verileri.....	103
Tablo 12. Samsun Kenti İlçeler Bazında Nüfus Bilgileri.....	104
Tablo 13. Çorum Kenti İl Bazında Nüfus Bilgileri.....	104
Tablo 14. Çorum Kenti İlçeler Bazında Nüfus Bilgileri.....	104
Tablo 15. Tokat Kenti İl Bazında Nüfus Bilgileri.....	104
Tablo 16. Tokat Kenti İlçeler Bazında Nüfus Bilgileri.....	104
Tablo 17. Amasya'da Meydana Gelen Başlıca Depremler.....	111
Tablo 18. Yıllara Göre Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Amasya'ya Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı.....	115
Tablo 19. Yıllara Göre Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Samsun'a Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı.....	115

Tablo 20. Yıllara Göre Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Çorum'a Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı.....	116
Tablo 21. Yıllara Göre Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Tokat'a Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı.....	116
Tablo 22. Yıllara Göre Belediye Belgeli Konaklama Tesislerinde Amasya'ya Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı.....	117
Tablo 23. Yıllara Göre Belediye Belgeli Konaklama Tesislerinde Samsun'a Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı.....	117
Tablo 24. Yıllara Göre Belediye Belgeli Konaklama Tesislerinde Çorum'a Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı.....	118
Tablo 25. Yıllara Göre Belediye Belgeli Konaklama Tesislerinde Tokat'a Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı.....	118
Tablo 26. Amasya Kenti İmar Planları.....	148
Tablo 27. Amasya İli Güncel Mahalle Sayısı ve Nüfusları.....	154

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Yeşilirmak Kenarında Evler, Çarşıdan ve Yukarıdan Amasya Tarihi Görünümü	32
Şekil 2. Saat Kulesi ve Hükümet Binası Tarihi Görünümü	32
Şekil 3. Amasya Kalesinden Güneye Bakış Eski ve Yeni Hali	33
Şekil 4. Strabon Döneminde Yapılmış Amasya ve Çevresini Gösterir Harita	35
Şekil 5. Amasya'nın Coğrafi Konumu	36
Şekil 6. 1811 Yılı Amasya Minyatürü	37
Şekil 7. Engebeli ve Dağlık Arazide Amasya Kentinin Kuşbakışı Görünümü	37
Şekil 8. Kralkaya Mezarları, Hazeranlar Konağı Yalıboyu Evlerinin Köprüden Görünümü	38
Şekil 9. Tarihi Kent Dokusunu Koruyarak Yeni Yapılaşma Cumbalı İsmet Çopuroğlu Konağı	39
Şekil 10. Amasya Kentinin Tarihsel Resmedilmiş Hali	41
Şekil 11. Yerleşim Dokusunu Gösteren Kuşbakışı Görünümü	43
Şekil 12. Amasya'nın Tarihsel Zaman Çizelgesi	45
Şekil 13. Amasya'nın İçinde Bulunduğu Hattiler Dönemi	46
Şekil 14. Amasya'da Büyük İskender İmparatorluğu Dönemi Haritası	46
Şekil 15. Roma-Midridates Mücadelesi Anadolu'da Pontos Devleti	47
Şekil 16. Roma Döneminde Amasya	48
Şekil 17. Plinus Döneminde Amasya ve Çevresi, Sanson	49
Şekil 18. Bizans Döneminde Amasya Kenti	50
Şekil 19. Anadolu Şelçuklular Dönemi Haritası	52
Şekil 20. Selçuklu Döneminde Amasya	52
Şekil 21. Osmanlı Döneminde Amasya	54
Şekil 22. Amasya İl ve İlçe Haritası	58

Şekil 23. Amasya İlçeleri Haritası.....	58
Şekil 24. Osmanlı Döneminde Sivas Vilayetine Bağlı Amasya Sancak Haritası.....	73
Şekil 25. Amasya'nın İl Oluna Kadar Geçen Tarihsel Süreci.....	76
Şekil 26. Lâdik Kayak Merkezi, Ladik Gölü, Ladik Yayla Şenlikleri Görünümü.....	80
Şekil 27. Havza İlçe Görünümü, Havza Atatürk Evi, Havza Kaplıcaları ve Genel Görünüm	82
Şekil 28. Vezirköprü Genel Görünümü, Vezirköprü Kanyonu, Şahinkaya Kanyonu.....	83
Şekil 29. Osmancık İlçesi Genel Görünümü.....	85
Şekil 30. Mecitözü Meydanı ve Genel Görünüm.....	86
Şekil 31. Erbaa İlçesi Genel Görünümü ve Düden Gölü Görünümü.....	87
Şekil 32. Zile İlçesi Genel Görünümü.....	88
Şekil 33. Kentsel Morfoloji, Yerleşim Tarihi ve Tarihsel Coğrafik Bileşenleri.....	91
Şekil 34. Harita Analiz Yöntemi- Teritoryal İlişki Analizi.....	92
Şekil 35. Yerleşim Analizinde Bileşenler.....	93
Şekil 36.1924 Dönemi Öncesi Amasya Haritası.....	99
Şekil 37. Amasya 1924 ve 1950 Sonrasında Amasya Haritası.....	99
Şekil 38. 1924 Yılı Sonrası Amasya.....	100
Şekil 39. 1924 Öncesi Amasya.....	100
Şekil 40. Seyyahların Amasya'ya Geliş Gidiş Yolları.....	109
Şekil 41. 1926 Yılında Amasya'da Devam Eden Devlet Demir Yolları İnşaatı.....	110
Şekil 42. Amasya'da Devlet Demir Yolları.....	110
Şekil 43. 1915 Yılı Yangın Öncesi Amasya Kenti Görünümü.....	112
Şekil 44. 1915 Yılı Yangın Sonrası Amasya Kenti Görünümü.....	112
Şekil 45. 1948 Savadiye Deresi Taşkını.....	113

Şekil 46. 11 Haziran 1948 Tarihinde Meydana Gelen Sel Felaketi ile Afet Zedelere Verilmek üzere 1949 Yılında 100 Adet Yaptırılan ve Sonrasında “Yüzevler” Adıyla Anılan Evler.....	113
Şekil 47. Yüzevler 1950.....	113
Şekil 48. Yıllara Göre Bakanlık ve Belediye İşletme Belgeli Konaklama Turist Sayıları_119 Şekil 49. Floransa Gündüz Resmi.....	122
Şekil 50. Amasya Gündüz Irmak Boyu Resmi.....	122
Şekil 51. Floransa Akşam Görünümü.....	123
Şekil 52. Amasya Akşam Görünümü.....	123
Şekil 53. Eskişehir Porsuk Çayı.....	125
Şekil 54. Amasya Sandal Gezintisi.....	125
Şekil 55. Eskişehir Porsuk Çayı Görünümü.....	126
Şekil 56. Amasya Sandal Gezinti Görünümü.....	126
Şekil 57. Arturo Soira y Mata'nın Önerdiği Madrid Ciudad Lineal Kent Planı, 1882.....	131
Şekil 58. Amasya'nın Yapı Gravürü.....	133
Şekil 59. Amasya'nın Yapı Gravürü.....	133
Şekil 60. Tarih Boyunca Amasya Kent Yerleşim Süreci.....	134
Şekil 61. Amasya'nın İlk Yerleşim Yeri Olarak Sarayların Bulunduğu Yerleşim Alanı_135 Şekil 62. Amasya'nın İlk Yerleşim Yeri Olarak Helenistik Dönem Yerleşim Alanı.....	135
Şekil 63. Amasya'nın İlk Yerleşim Yeri Olarak Roma Dönemi Yerleşim Alanı.....	136
Şekil 64. Roma Döneminde Amasya Kenti.....	137
Şekil 65. Ferhat Su Kanalı.....	138
Şekil 66. Bizans Döneminde Amasya Kenti.....	139
Şekil 67. Erken Türk Döneminde Amasya 12. Yüzyıl- 14 Yüzyıl.....	140

Şekil 68. Erken Türk Dönemi 14. Yüzyıl Sonu Amasya	140
Şekil 69. Amasya Kenti Fiziksel Gelişim Süreci – 1923 Öncesi	143
Şekil 70. Amasya Kenti Fiziksel Gelişim Süreci -1923 Sonrası	143
Şekil 71 Amasya Kenti Fiziksel Gelişim Süreci – 1945 Sonrası	144
Şekil 72. Amasya Kenti Fiziksel Gelişim Süreci – 1966 Sonrası	144
Şekil 73. Amasya Kentinin Fiziksel Gelişim Süreci – 1981 Sonrası	145
Şekil 74. Amasya'nın İlk Kuruluş Yeri	146
Şekil 75. Amasya Şehir Planı- V. Fontainer, 1827	146
Şekil 76. Amasya Şehir Planı 1928	147
Şekil 77. Amasya Kent Mekanının Tarihsel Gelişimi, Amasya Merkez Araştırma Raporu_	148
Şekil 78. Amasya Kent Planı	150
Şekil 79. Amasya Şehir Planı	150
Şekil 80. Amasya Kenti Irmak Kenarı Krokisi, 1908 Yılı	151
Şekil 81. 1688 Tarihli 1111 No'lu Cizye Defterine Göre Amasya Mahalleleri	152
Şekil 82. 1845 Tarihli 3878 No'lu Cizye Defterine Göre Amasya Mahalleleri	153
Şekil 83. Amasya Merkez Mahalleleri	156
Şekil 84. Amasya Kuzey Mahalleleri	156
Şekil 85. Amasya Batı Mahalleleri	157
Şekil 86. Güney Çeperindeki Mahalleler	157
Şekil 87. Güncel Yerleşim Yerleri	157
Şekil 88. Amasya 1950 Arazi Kullanımı	159
Şekil 89. Amasya 1980 Arazi Kullanımı	159
Şekil 90. Amasya 2000 Arazi Kullanımı	159
Şekil 91. Amasya 2010 Arazi Kullanımı	159

Şekil 92. Amasya'nın Lineer Yerleşimi	160
Şekil 93. Amasya'nın İlk Yerleşim Mekanları ve Tarihleri	160
Şekil 94. Amasya Kent Görünümü	161
Şekil 95. Amasya Kent Görünümü	161
Şekil 96. Amasya Kenti İstasyon, Hacılar Meydanı ve Şeyhcu Alanın Bağlık Bahçelik Görünümü 1950 Yılı Öncesi	162
Şekil 97. Amasya Kenti İstasyon, Hacılar Meydanı ve Şeyhcu Alanın Bağlık Bahçelik Alanın İmara Açılmış Görünümü 1950 Sonrası	162

TEŞEKKÜR...

Her insanın bir kaderi olduğu gibi her kentin de bir kaderi vardır. Bu çalışma 22 yıllık çalışma hayatımda biriktirdiğim tecrübelerden yola çıkarak, doğup büyüdüğüm kentin sorunsalı ile gelişimin minik adımlarla ilerlemesini seyreden, kentte yaşarken ve göç ederek kentten ayrıldığımda, her iki bakışla kentin geri kalmasını analiz etme imkanı bulduğum, edindiğim tecrübeler, büyüklerimizin yaşadıkları ile tarihe dayalı bilgi ve belgelerle kavramsal olarak ele alınmış bir çalışmadır. Gelişim yarışına geç başlayan Amasya'nın evrimini inceleyerek, tarihsel coğrafik yöntemle yapılan morfolojik analizi ile kentin yaşadığı tarihi kararların kentin gelişimine olumsuz etkilerinin farkına varılması ve olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

Bir zincir halkası gibi kendi etrafında dönen Amasya'nın toplumsal önyargılar ve kabullenışten vazgeçerek kendi kabuğunu kırması, tarihi ve mimari önemine benzer kentler kadar farkına varması, kentin görünürlüğünün, bilinirliğinin artırılması, kentin yaşadığı tarihi olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması ve alınan tarihi kararın 100. yılında kentin kaderinin değişmesi ve büyükşehir olma yolunda ilerlemesi temennimdir.

Pandemi döneminde zor şartlar ile emek harcayarak hazırladığım çalışmamda beni destekleyen, tezimi titizlikle inceleyerek geliştiren, naifliği ve kibarlığıyla hep yanımda hissettiğim danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Leila AKBARİSHAHABİ hocama, çalışmamın her aşamasında yanımda olan ve tüm katkılarıyla yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Okan Murat DEDE hocama, tezimi geliştirmeye yönelik çok önemli katkılar sunan Dr. Öğretim Üyesi Duygu BORA hocama, verdiği lisansüstü eğitimleri ile hayata bakışımızı ve ufkumuzu değiştiren Kapadokya Üniversitesine, çalışanlarına, enstitü idaresine, her zaman yardımcı olan enstitü idarecisi Meltem KARAMAN'a ve bizlerle bilgilerini paylaşan tüm hocalarımıza, bir akademisyen bir akademisyenin halinden anlar diyerek yardımcı olan Doç. Dr. Şenol ŞEKER, Dr. Meryem GÜREL ve Dr. Öğretim Üyesi Duygu KALKAN AÇIKKAPI hocama çok teşekkür ediyorum.

Tüm hayatım boyunca attığım her adımda fedakarlıkla yanımda olan, girdiğim her çalışmada beni destekleyen, her çalışmamda yardımcı olan soyadını taşımaktan gurur duyduğum sevgili eşim Mustafa Turhan LADİKLİ' ye, oyun oynamak için sabırla bekleyen 6 yaşındaki kızım Esila'ya ve anne kız sabırla ders yaptığımız 20 yaşındaki

üniversiteli kızım İlayda'ya, her zaman yanımda olan canım annem Neriman ÇOPUROĞLU' na, hayatını bizlere adayan tarihi konaklarda büyümemizi sağlayan canım babam merhum İsmet ÇOPUROĞLU' na, derin bilgi hazinesi ile senelerin birikimiyle eşsiz kütüphanesini sunan kayınpederim Hüseyin LADİKLİ' ye ve eşsiz hazinem geniş aileme çok teşekkür ediyorum.

Yaptığım çalışmamın Amasya'nın gelişim hayatına olumlu değişikliklere önderlik etmesini arzu ediyorum. Çalışmamı, her daim desteğim, beni yüreklendiren, güçlendiren sevgili eşim Mustafa Turhan LADİKLİ' ye ithaf ediyorum.

GİRİŞ

Kentler canlı organizmalar olarak sürekli değişim ve dönüşüm yaşamaktadırlar. Zaman içerisinde, kentlerin değişim ve dönüşümüne neden olan birçok etken bulunmaktadır. Bu değişimlerin bir kısmı kentsel yenilemelerle yapılırken bir kısmı da yeni yerleşim alanlarının oluşturulmasıyla gerçekleşmektedir. Kentlerde yapılan fiziksel müdahaleler ve dönüşümlerin yanı sıra, alınan bazı politik kararlar da kentlerin biçim ve formlarını önemli ölçüde etkilemekte ve değiştirmektedir. Bu değişimler bazı kentleri olumlu yönde etkilerken, bazı kentleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bilinçle globalleşen dünyada yaşanan göçler, politik kararlar ve dönüşüm projeleri gibi etkenler tarih kokan Anadolu kentlerinin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Problem

Tarihi bir Anadolu kenti olan Amasya'nın da yaşayan bir organizma olarak tarihi süreçlerde yaşadığı değişimler kenti olumsuz yönde etkilemiştir. Bu bilgiyle canlı organizma gibi görünen kentlerin evriminin incelenmesi gerekmektedir. Amasya kenti, tarihi içinde barındıran bir kent olarak ele alındığında geçirdiği evrim ile değişime uğramıştır.

Farklı uygarlıkların kültür çeşitliliği ile günümüze gelen Amasya kenti, tarihi önemini değişim ve dönüşüm sürecinde koruyamamıştır. Tarihte büyük bir kent konumunda iken; tarihsel süreçle alınan politik kararlarla yaşadığı ilçelerin kayıpları sonucu geniş bir tarihe sahip küçük bir Anadolu kenti olarak kalmıştır.

Alınan politik kararlarla Amasya kentine bağlı olan Lâdik, Mecitözü, Erbaa, Zile, Vezirköprü, Havza, Osmancık ilçeleri, tarih içerisinde çevre kentler olan Samsun, Çorum ve Tokat kentlerine bağlanmış ve bu durum Amasya kent morfolojisini olumsuz yönde etkilenmiştir. Karar, Amasya kentinin morfolojik gelişimini engellemiş, göç veren bir kent konumuna getirmiştir.

Tarihi öneme sahip Amasya kenti, Osmanlı Dönemi'nde şehzadeler şehri konumundayken ve Millî Mücadele döneminde en önde yer alırken, Cumhuriyet dönemi sonrasında en az ilçeye sahip kent konumuna düşmüştür. Bu değişim kentin yüzölçümünün küçülmesine, nüfusun azalmasına neden olurken, bir taraftan da ekonomik kayba ve beraberinde kimlik kaybına neden olmuştur. Tüm parametreler ele alındığında, alınan kararların Amasya kentinin morfolojisini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

Amaç

Kentler canlı organizmalar olarak tarih boyunca birçok değişim ve dönüşümler yaşamışlardır. Bu nedenle kentlerin değişim ve gelişim süreçlerini anlamak ancak kentlerin evriminin incelenmesiyle mümkün olmaktadır. Bu amaçla, kent morfolojisi analizleri kentin tarih içinde değişim ve dönüşümlerinin politik, kültürel ve coğrafi gibi etkenlere bağlı olarak ele alınması ile ilgili incelemeleri içermektedir. Bu çalışmada tarih içinde alınan politik kararlar, Amasya'nın ilçelerinden Lâdik, Havza, Vezirköprü, Erbaa, Zile, Mecitözü, Osmancık ilçelerinin Amasya'dan alınarak Samsun, Çorum ve Tokat'a bağlanmasının getirdiği sonucun Amasya'nın gelişim sürecini engellediği ve kent morfolojisine olumsuz yönde etkilediğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Amasya kent yerleşim formu ve gelişim sürecini engelleyen bu karar alınmamış olsa idi; Amasya bugün coğrafi, demografik, ekonomik ve politik anlamda çok daha gelişmiş bir yer olma imkânı bulmuş olacaktı. Yapılan bu çalışmada, M.R.G. Conzen çalışmalarına dayalı tarihsel coğrafi yaklaşımı kullanılarak, köklü bir tarihe sahip Amasya kentinin, coğrafi, demografik, politik, ekonomik ve kültürel bakımdan nasıl değiştiğinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Araştırma Soruları

Amasya'nın alınan politik kararlar, kent morfolojisinin hangi ölçüde etkilendiğini ortaya çıkarmak amaçlı aşağıdaki konular sorgulanmıştır:

- Kentlerin evriminin incelenerek kent morfolojisinin etkilerinin ortaya konulması açısından, Amasya'nın tarihte kırılma noktası yaşadığı olaylar nelerdir?
- Amasya tarihi süreçlerde yaşadığı değişimler ile ne ölçüde etkilenmiş ve bu etkilenmeler geçmişten günümüze kadar olan süreci nasıl değiştirmiştir?
- Cumhuriyet dönemi öncesi Osmanlı sancaklarından olan Amasya'nın Cumhuriyet dönemi sonrasında yaşadığı nüfus azalması, yüzölçümünün küçülmesi ve ekonomik kayıpların nedenleri nelerdir?
- Amasya'nın tarihte yaşadığı değişim ve dönüşümler günümüzde kentin morfolojik gelişimini olumlu veya olumsuz olarak hangi yönde etkilemiştir?
- Amasya'nın kentsel morfoloji analizleri ile değişim ve gelişim süreçleri nasıl ortaya konulmalıdır?
- Amasya kentinin günümüzde coğrafik, demografik, ekonomik ve politik anlamda gelişimi Conzen yöntemi ile nasıl açıklanmaktadır?

Yöntem

Bu tez çalışmasında; belirtilen sorular kapsamında, Anadolu kenti olan Amasya'nın kent morfolojisi Conzen yöntemine göre incelenmiş, böylece kentin fiziksel yapısı ile karakteri, değişim ve dönüşüm süreçleri ve tarihteki biçimsel evrimi detaylı olarak ele alınmıştır.

Çalışma nitel bir araştırma yöntemiyle, literatür taraması ve bilgi belgeler incelenerek hazırlanmış ve konular kavramsal olarak irdelenmiştir. Literatür kapsamlı bir şekilde taranmış, bilimsel araştırmalar, kitaplar, makaleler, gazete haberleri vb. bilgilerden faydalanılmıştır. Veri toplama tekniği olarak, Amasya kentinin tarihi ve gelişim süreci ile ilgili belgeler analiz edilmiş ve ilgili dokümanlar incelenmiştir. Elde edilen bilgiler içerik analiz yöntemiyle değerlendirilmiş ve Amasya kentinin morfolojik analizi yapılmıştır.

Önem

Köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Amasya bir Anadolu kenti olarak eski bir yerleşim alanıdır. Ancak, Amasya kentinin tarihsel gelişimi ve politik kararlar doğrultusunda gerçekleşen değişimi kentin morfolojisini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu çalışmanın literatür araştırması sürecinde, Amasya'nın morfolojik analizini ele alan yeterli bilimsel çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma ile, bir taraftan tarihi içinde barındırırken Amasya kentinin gelişimi incelenirken, diğer taraftan da kentin morfolojisine etkisi olduğu düşünülen sosyal, ekonomik ve politik etkenler irdelenmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında literatürde konuyla ilgili Amasya özelinde bir çalışmanın yapılmaması ve bu çalışma ile Amasya'nın morfolojik analizinin ortaya konulması, bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı ve bir sonraki akademik yapılacak çalışmalara bilgilendirici nitelikte olması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Konuyla ilgili literatür tarandığında Amasya özelinde makale, tez ve kitaplarda tarih içinde Amasya'dan alınan ilçelerin komşu illere bağlanması konusunun Amasya kent morfolojisine etkisinin ortaya koyan başka bir akademik çalışma olmaması nedeniyle önemli olan bu çalışma, ileride yeni bir model geliştirilerek tüm kentlere uygulanabilecek diğer akademik çalışmalara yol gösterici olması beklenmektedir. Kentlerin tarihi ile ele alınarak bir sistem oluşturulmasına ve kentlerin gelişimine katkı sağlaması beklenmektedir.

Kentlerin tarihinin bilinmesi ve tarihi ile değerlendirilmesi, kentin geleceğine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle kentlerin tarih içindeki kırılmalarının tespiti ileride bu kırılmaların giderilebilmesi için çözüm arayışlarını da beraberinde getirecektir.

Sınırlılıklar

Amasya kentinin tarih içindeki değişimleri ele alınarak araştırmacı tarafından yapılan kapsamlı literatür taraması ve Amasya tarihi kaynaklarından elde edilen verilerle sınırlıdır.

Literatür taraması yöntemiyle veri toplama aracı ile yapılan ilgili literatür incelemelerinden, yararlanılan tarih kitaplarından, tarihi kaynaklardan elde edilen verilerin yeterli olduğu varsayılmıştır.

Kapsam

Çalışma üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde; kavramsal olarak kent, kentleşme, kentsel morfoloji, tarihi ve bu yöndeki okullar ele alınmış, dünden bugüne kent morfolojisi ile kent morfolojisi yaklaşımları ve yöntemleri genel bir bakış ile irdelenmiştir.

İkinci bölümde; Amasya'nın tarihi, kimliği ve kültürü, kent dokusu ve kentleşme konuları araştırılmıştır. Amasya kentinde yaşayan medeniyetler, Türklerin Anadolu kentini fethi öncesi ve sonrası ve Osmanlı İmparatorluğu dönemi ele alınmıştır. Bu bölümde Amasya kentinin coğrafi konumu ve vadiler, ovalar, dağlar, iklim ve bitki örtüsü gibi doğal yapısı irdelenmiştir. Millî Mücadele yıllarında Amasya kenti Cumhuriyet dönemi ve Cumhuriyet sonrası dönemler de incelenmiştir. Amasya'nın ilçeleri, siyasi ve idari yapısı ile Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Amasya'nın durumu ve Amasya'nın il oluş süreci değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde; Amasya kentinin tarihi evrimi ile yaşadığı tarihi kayıplar ele alınmış ve Amasya kentinin tarihte alınan politik kararlar kent morfolojisi üzerindeki etkileri coğrafik, demografik, ekonomik ve sosyal açıdan incelenmiştir. Amasya'nın kent morfolojisinin benzer kentler ile karşılaştırmaları yapılmıştır. Amasya kent morfolojisinin yöntem üzerinde incelenmesi yapılarak öneriler ve çözümler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KENT VE KENT MORFOLOJİSİ

Kentler farklı tarihleri farklı dönemleri içinde barındıran, yaşatan ve aslında canlı olarak değerlendirilmesi gereken mekanizmalardır. Bu çerçevede öncelikle kenti tanımak için mekânsal değişimin yanı sıra kentin sosyoekonomik, kültürel, politik, dini tüm koşulları birlikte ele alınmalıdır. Ancak öncelikle kent kavramını doğru anlamak, kenti özümsemek yerinde olacaktır.

1.1. Kent, Kentleşme, Kent Morfolojisi, Morfolojik Yaklaşım, Morfolojik Analiz

1.1.1. Kavramlarda Kent ve Kentleşme

Kent Bilim Terimleri sözlüğüne göre; kent kavramı “Sürekli toplumsal gelişme içerisinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük yerleşme birimidir” şeklinde tanımlanmaktadır (Keleş, 1998: 75).

Bir yaşam alanı olan kentler kavramsal olarak sözlük anlamı yanında farklı şekillerde de ifade edilmektedir.

Farklı bir ifadede; kentler, farklı mekanların farklı insanlar tarafından alternatifli tasarlanmasına olanak tanıyan büyük çapta tasarım alanları olarak da ifade edilmektedir (Akyıldız ve Akbaş, 2020: 84). Bu ifade de kentlerin tasarlanan mekanlar anlatımında yer almaktadır.

Ancak, kentleri sadece bir yer bir mekân bir alan olarak anlatmaya çalışmak kent kavramında eksik kalacaktır. Bu nedenle kentleri tarih yaşamı ile bütünleştirmek kent tanımını daha tanımlayıcı olacaktır.

Bu düşünceden yola çıkarak, kentler, geçmişten günümüze uygarlıkların yerleşme biçimidir ve birçok eyleme, tarihi olaya, hadiselerle tanıklık etmiş yapıların, elemanların bir arada olduğu formlardır (Eskidemir, 2016: 1).

Farklı bir ifade ve bakışla, kentler ve kentsel mekanlar, değişen sosyoekonomik koşullarla kentlerin kültürel dokusuna cevap verebilen ve yaşamsal öneme sahip, ortak

kullanım mekanlarıdır. Aynı zamanda kentler, farklı bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda kültürel, ekonomik, sosyal, geleneksel ve mekânsal değerler gözetilerek; alternatifli, özgürlükçü seçeneklerle tasarlanmasına imkân sağlanan büyük çapta tasarım alanlarıdır (Akyıldız ve Akbaş, 2020: 84).

1.1.2. Kavramlarda Morfoloji, Morfolojik Yaklaşım ve Morfolojik Analiz

Morfoloji kelime anlamı olarak “morphe” ve “logos” köklerinden gelmiş şekil ve biçim anlamındadır. Morfoloji kavramında şekil, “bir nesnenin dış çizgileri bakımından niteliği, dıştan görünüş biçimi” olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 1983: 115).

İlk olarak morfoloji fikrin özü, bitki morfolojisi olarak büyük şair, yazar Goethe tarafından Faust adlı eserinde ifade edilmiş ve terim olarak da biyofizik alanında kullanılmıştır. Daha sonrasında da coğrafya, jeoloji, filoloji gibi diğer alanlarda da yer almıştır (Özbek, 2010: 2).

Morfolojik yaklaşım ise; farklı disiplinleri içine alan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Morfolojik yaklaşım, kent coğrafyasında yapılan çalışmalarda bir akım temsil etmiştir ve morfoloji kavramı, özellikle yerleşmelerin şekilsel olarak tanımlanması ve yerleşmelerin şekil özellikleri ile yerleşim alanı üzerinde oluşan dağılım ile ilişkilidir (Ayan, 2010: 3).

Morfolojik analiz ise; bina, yapı, bahçe, sokak, park, anıt gibi karakteristiklerin yardımıyla yapılan fiziksel gelişim ve değişim sürecinin belirlenmesi olarak ifade edilmiştir (Ayan, 2010: 3).

1.1.3. Kavramlarda Kent Morfolojisi

Kent morfolojisi kavramı 19. Yüzyılda ortaya çıkmış kentleri anlamak için yapılan çok sayıdaki yöntem ve metotlardan bir tanesidir.

Kent morfolojisi kentlerin fiziksel formlarının tarihsel süreç içinde dönüşümü ve biçimlenişini araştırarak analiz eder (Cömert, 2015: 13).

Küreselleşen dünyada hızla büyüyen kentlerde giderek artan karmaşıklık ile kentlerde başlayan hızlı kentleşme sorununa çözüm arayışıyla ortaya çıkan kent morfolojisi, doğru müdahaleler ile kentlilerin talep ve ihtiyaçları doğrultusunda doğru analiz yapabilmekten geçmektedir (İlhan ve Ediz, 2019: 118).

Bir kentin geçirdiği evrimi değerlendirmek için, kent dokusu, kent kimliği, kent kültürü, kent tarihi vb. şekilde kentin kaderini belirleyen faktörlerden her birinin ele alınması ile yapılmakta, her bir etken ile kentlerin evrimi araştırılmaktadır.

Kent morfolojisi alanında yapılan araştırmalarda, kentler genel anlamda iki şekilde ele alınmaktadır. İlk olarak kenti oluşturan yapılar, binalar, adalar, parseller, caddeler, sokaklar olarak fiziksel karakteri ile ele alınırken, ikinci olarak kent içinde yaşanan değişimlerin morfolojik bölgeler olarak ayrılması mekân üzerindeki değişiklikler üzerinden olmaktadır (Kaya, 2019: 5).

20. Yüzyılda bir bilim dalı olarak tartışılmaya başlayan kent morfolojisi, yasa ve yönetmeliklerde olabildikçe kontrol edilmeye çalışılırken, kentin gelişimi ve doğasını anlamak ve yönetebilmek amacıyla da kent kimliği, kentleşme ve kentlileşme, tipolojik farklılıklar, kentsel dönüşüm, enerji yönetimi, sürdürülebilirlik, kuşak alanlar, sanayileşme, farklılaşma, eskime, koruma kavramları ile ilişkilendirilerek çalışmalar yapılmıştır (İlhan ve Ediz, 2019: 118).

Kent morfolojisi, mekânsal ve zamansal değişim süreci olarak değerlendirildiğinde, sadece bir nüfus artışı veya kentteki çeperlerin değişimi olarak değerlendirilmemeli ve değişimlerin kentlerdeki fiziksel dokuyu tanımlayan yapılar, tarımsal alanlar, doğal alanlar, sulak alanlar gibi biçimsel ve yapısal öğeler ile bunların beraberinde getirdiği ekonomik, sosyal ve benzer faktörlerin de değişimlerini, başkalaşımını ifade etmektedir (Gündüz, 2019: 5).

Kenti fiziksel yönde okumaya yönelik çalışma olan kent morfolojisi, farklı ölçekteki kent bileşenlerinin etkileşimleri ve bir araya gelişlerini geçmiş dönemlerden itibaren inceleyerek, kentlerin geçirdiği fiziksel dönüşümü merkeze koyup; bu temelden yerleşmelerin oluşum ve dönüşümlerin süreçlerini araştırmayı amaçlamıştır (Ardıçoğlu, 2019: 47). Bu açıdan bakıldığında kent bileşenlerini ayrı ayrı değerlendirmek veya

kategorize etmek yerine, kentin tüm farklı bileşenleri ile bütün halinde okunması gerekmektedir (İlhan ve Ediz, 2019: 118).

Kent morfolojisi, kentsel yapıların değişim ve dönüşümüne yol açan ve kentsel şekilleri belirleyen olguları anlamaya çalışan kent planlaması ve kent tasarımı içinde genel bir başlık altında toplanmasıdır (Ayan, 2010: 3). Kent morfolojisi aynı zamanda, kentin fiziksel dokusunu tanımlayan öğelerin bir araya gelmesi ve dokudaki değişim, oluşum ve başkalaşmaya neden olan süreç ve paydaşların incelenmesi olarak da tanımlanmaktadır (Ardıçoğlu, 2019: 46).

Tüm bu bilgiler ışığında; kent morfolojisi kısa anlamda yerleşimlerin fiziksel formu veya kent yapısının incelenmesi ile ilgilenen araştırma alanıdır (Ayan, 2010: 3). Geniş anlamda ise; kentlerin fiziksel dokusunun yanında, kentin yapısal ve biçimsel öğelerinin bir araya gelerek, tarih içinde yaşanan doğal afetler ve karar mekanizmaları ile kentlerin değişim ve dönüşümüne ilişkin oluşan tüm tarih süreçleri ve olayların incelenerek analizinin yapılmasıdır.

Kent morfolojisi alanı bir bilim dalı olarak aslında yaklaşık olarak da bir asırlık bir tarihi geçmişe sahiptir (Ardıçoğlu, 2019: 50). İnsanların ve mekanların yerleşimleri arasındaki karşılıklı etkileşimi inceleyen kent morfolojisi önce coğrafya disiplini olarak yer almıştır (Kaya, 2019: 11). Kent morfolojisi, mekânsal ve zamansal analizlere olanak sağlarken, kent kültüründeki eğilimleri göstermesi nedeniyle etkin bir planlama olarak büyük bir önem taşımaktadır (Gündüz, 2019: 8). Kent morfolojisi aynı zamanda farklı disiplinleri içine alan bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kent morfolojisi farklı disiplinlerdeki araştırmacıların çalıştıkları ortak çalışma alanıdır ve kentsel morfolojinin temel kuramları, tek disiplinden doğmayan, farklı disiplinlerden çıkan yaklaşımlarla oluşmuş ve ilk olarak da mimarlık disiplinleri altında ve coğrafya alanında ortaya çıkmıştır (Ardıçoğlu, 2019: 50).

Kent morfolojisi, kentin tarihsel süreci ile morfoloji okulların incelendiği, mekanları oluşturan binaları, binaların küme halinde oluşturduğu yapı adaları ile binaların sınırlayıcı rolündeki oluşturduğu sokakları, sosyal boyutu da içine alarak analiz eden yaklaşımdır ve bu şekilde kentlerin oluşum ve dönüşümleri ile de karakterlerini ortaya koymaktadır (Eskidemir, 2016: 8). Bu anlatımla yola çıkıldığında aslında her kentin bir

karakteri vardır ve kentler tüm tarih boyunca yaşadığı fiziksel ve yönetsel olaylarla bir karakter oluşturmaktadır.

1.2. Kentsel Morfoloji Çalışmaları Yapan Okullar

Kentsel morfoloji alanı çalışmaları, İngiliz Okulu, İtalyan Okulu ve Fransız Okulları olmak üç farklı okulda farklı şekilde ele alınarak araştırmalar yapılmıştır.

Kent morfolojisi çalışmaları ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında İngiltere’de araştırma konuları içinde yer almaya başlamış ve aynı zamanda bu alanda 1928 yılında Almanya’da Martiny tarafından kırsal ve kentsel Alman yerleşmeler planlarının oluşumunun incelenmesi üzerine çalışmalar yapılmıştır. Kent morfolojisinin ilk çalışmalarından olan bu çalışma, çalışmayı yapan bilim insanlarının ölçeği büyük tutmaları ile tam olarak mekanların orijininin göz önüne almadıkları ve dolayısıyla incelemenin kentin tarihi gelişim ile evriminin tamamlayamayan bir çalışma olması nedeniyle de Geisler tarafından eleştirilere maruz kalmıştır (Ardıçoğlu, 2019: 50).

İngiltere, Fransa ve İtalya’da birçok araştırmacı tarafından kentsel morfolojiye katkıda bulunulmasından dolayı, kent morfolojisi alanı İngiltere, İtalya ve Fransa olmak üzere 3 ekol olarak bilinmektedir ve İngiliz ekolü olarak Conzen, İtalya ekolü olarak Saverio Muratori ve Fransa ekolü mimar Castex ve Philippe Panerai ve sosyolog Jean Charles DePaule kent morfolojisi alanında önemli sayılan çalışmalar yapmışlardır. (Aktaran: Ağırbaş, 2016: 13).

Bu üç ülkede yapılan kent morfolojisine ilişkin yaklaşımlar ile bir taraftan yaklaşımların gelişmesi sağlanmış bir taraftan da morfoloji okulları kurulmuştur. İngiltere’de M.R.G. Conzen tarafından başlatılan çalışmalar daha çok şehir ölçeğinde ele alınırken, İtalya’da Muratori önderliği ile daha çok bina ölçeğinde mimarının ve tarihin korunmasına yönelik çalışmalar olmuştur. İlerleyen yıllarda da Fransa’da sosyolog DePaule ve mimar Panerani ile Castix bir araya gelmiş ve kent morfolojisi alanına farklı bir boyut kazandırmıştır (Aktaran: Eskidemir, 2016: 6).

Kent morfoloji çalışmalarını coğrafyacı J.W.R. Whitehand’ın sosyal ve ekonomik temelli yaklaşımları benimsemesiyle birlikte kentsel morfolojiyi bütün olarak ele almış ve kent formun değişimi bu yönde açıklamaya çalışmıştır (Kaya, 2019: 14).

Kent morfoloji çalışmaları farklı araştırmacılar tarafından yapılmış olsa da Batı Avrupa kökenli kent morfolojisi çalışmaları farklı ekol ve farklı yaklaşım olarak İngiliz, Fransız, İtalyan bilim adamlarınca geliştirilmiştir (Kaya, 2019: 19).

Kısaca; morfolojik çalışmalar birçok farklı ülkede farklı bakış açıları ile incelenmiştir. Bu çalışmalarda öncü olarak kabul edilen İngiltere, İtalyan ve Fransız okulları farklı bakış açılarıyla incelemiştir. İngiliz Okulu coğrafyacı bakış açısıyla üst ölçekte incelerken, İtalyan Okulu tipolojik bakış açısıyla incelemiş ve Fransız Okuluise; sosyal ve ekonomik boyutlarını ön plana çıkartarak incelemiştir (Cömert, 2015: 13).

1.2.1. İngiliz Okulu

İngiliz okulu çalışmalarının kökeni Alman okullarına ve yerleşim plan analizleri tekniğiyle oluşan Conzen'e dayanır. Conzen'in İngiltere'ye iltica edilmesiyle başlayan çalışmalar bu konuda önemli olmaktadır (Özbek, 2010: 4).

Aslen Alman kent morfoloğu olan M.R.G. Conzen 1920 ve 1930 öğrenciliği yıllarında Louis ve Bobek etkisinde kalarak İngiltere'ye göç ettikten sonra da bir dönem plancı olarak çalışma yapmış ve çalışmaları kent planlamadan daha çok kentlerin morfogenetiği üzerine olmuştur (Karadeniz, 2020: 11).

Conzen ve Whitehand'ın kavramsal yapı olarak oluşturduğu kent morfoloji çalışmalarını günümüzde Susan Whitehand, M.P. Conzen, Larkham, Gu, Barke, Karl Kropf ve diğer araştırmacılar da coğrafi boyutlarıyla açıklamaya çalışmışlardır (Kaya, 2019: 14).

Conzen, 1960'lı yıllardan itibaren yaptığı çalışmalar ve yayınlarla beraber kentsel coğrafya çalışmaları içinde morfolojik analizi çok detaylı bir şekilde ele almış ve geliştirmiştir (Kaya, 2019: 13). Conzen'in yaklaşımı ile tarihsel sürecin içinde kentleri oluşturan fiziksel bileşenlerdeki dönüşüm ve oluşumların sistematik olarak analizlerle incelenmesini önermiştir ve şekillendiren etkenleri de kent peyzajı, işlev, yer, sosyo-ekonomik özellikler ve kentsel gelişim olarak beş gruba ayırarak değerlendirmiştir (Ardıçoğlu, 2019: 54).

Kent plan analizi ve zaman içindeki gelişim ile kurucu parçaların analizi üzerinden yerleşim yerinin yapısı ve karakterini açıklama amacındaki yaklaşım, Conzen'in benimsediği tarihsel coğrafi yaklaşımdır (Mısırlı, 2019: 29).

İngiliz coğrafyacıların geliştirdiği yaklaşım Almanya coğrafya ekolünden etkilenmiş, ancak kent fonksiyonlarının yanı sıra kent biçimi gelişimini açıklayan ve doğal, beşerî ortam arasındaki ilişkiye dayalı açıklamalardır (Kaya, 2019: 19).

Conzen, kent morfolojisi elemanlarını sınıflandırırken, kentlerin en kalıcı ögesini yol sistemi olarak ele almakta, yol sisteminin ise doğal afetlerle, bir savaşla ya da büyük çaplı renovasyonla kalkabileceğini savunmuş ve kentlerde yapılan analizlerde de yol dokusunun, kentlerde birçok dönem yaşanmasına, farklı yapılaşmalara rağmen büyük ölçüde kendini koruduğu görülmüştür (Ağırbaş, 2016: 54).

Kısaca; İngiliz Okulu kurucusu olarak geçen MRG Conzen, kent morfoloji çalışmalarında kentleri, planlama ölçeğini kent ölçeğine indirerek analiz etmiştir. Kentleri morfolojik açıdan, sokak ve sokak örüntüsü, parsel ve parsel dokusu, bina ve bina dizimi şeklinde elemanlara ayırıp gelişim teorisini incelemiştir (Cömert, 2015: 13).

1.2.2. İtalyan Okulu

İtalyan ekolü İngiliz ekolünden farklı olarak Saverio Muratori ile başlamış ve kentsel morfoloji çalışmaları tasarım ve tipolojik odaklı yapılmıştır. Muratori, tarihsel süreçteki kentlerin tipolojik değişimleri ile kentsel dokuların sürdürülmesi konularında yoğunlaşmıştır (Ardıçoğlu, 2019: 63).

Saverio Muratori 1940 tarihli çalışmasına dayanan “operasyonel bir tarih geliştirmek isteği ile İtalyan kentlerinin kentsel dokusunda mimarlığın temel bütünleşmeyi sağlayarak, kentsel mekân içerisindeki kurguları ve mekanların tipolojilerini incelemiştir (Özbek, 2010: 3).

Muratori, yaşayan organizma olarak kentleri ele aldığı yaklaşımında, kentsel dokuyu ifade edişinde, tek bir binadan yola çıkarak tümevarım düşüncesiyle, bölgenin tamamında adım adım ilerleyen ve kent formunu tüm detaylarıyla tanımlayan çalışma yapmıştır (Eskidemir, 2016: 7).

İtalyan ekolünde yer alan Caniggia ve Maffei, tarih boyunca değişmez olarak özel yapıları görmüş ve kent dokusunun bu özel yapılar etrafında şekillendiğini düşünmüşlerdir (Ağırbaş, 2016: 54).

Aynı zamanda, İtalyan Okulu, şehirlerin nasıl inşa edileceğine odaklanırken, tarihi bir şehir kurma geleneğine dayalı yapı tasarımı oluşturmayı da kuram olarak geliştirmiştir (Mısırlı, 2019: 30).

İtalyan bakış açısında, kentler bir bütün olarak ele alınmaktan ziyade mimari yapılar morfolojisi üzerine açıklamalar gelişmiştir (Kaya, 2019: 19).

İtalyan ekolünde Muratori İngiliz ve Conzen yaklaşımına göre kentlerin tipolojik ve detaycı bir yol izleyerek incelenmiştir. Muratori yanında Rossi de kent tipolojisine yönelik çalışmalar yapmıştır (Ardıçoğlu, 2019: 63).

1.2.3. Fransız Okulu

Fransız Okulu İtalyan okullarından etkilenmiş ve kentsel metot analizleri ile buna bağlı olarak mimarlık okullarının metodolojik bir çalışması ile ortaya çıkan Versailles Mimarlık Okuluna temellenmiştir (Özbek, 2010: 4).

Fransız Okulu, kentsel tasarımda, neyin yapılması ve neyin inşa edileceği ile ilgili farklılıkları ya da benzerlikleri değerlendiren, morfolojik analizlerin kullanımını desteklemiş ve 18. yüzyılda modern tasarım kökenini başarılı bir şekilde takip etmiştir (Mısırlı, 2019: 30).

Fransız kent morfolojisi bakış açısı daha çok sosyoloji temelli olarak kuramlarla mekanları ele almak üzere gelişmiştir (Kaya, 2019: 19).

Fransız kent morfolojisi araştırmaları İngiliz ve İtalyan ekolü gibi görsel ve yazılı kaynaklar kullanarak kentleri okumakta ve zaman içindeki değişimleri de kentsel ölçekte incelemektedir. Bu nedenle de Fransız kent morfoloji çalışmaları daha çok kentsel tasarım odaklı teoriler geliştirerek, kentlerin nasıl olması gerekliliği konusuna yoğunlaşmıştır (Ardıçoğlu, 2019: 64).

1.3. Kent Morfolojisini Etkileyen Faktörler

Kentler, yüzyıllar boyunca süren bir oluşum sonucunda ortaya çıkan dinamik ve karmaşık sistemlerdir. Kentlerin zaman içindeki değişen ve gelişen yapısı, onu var eden toplumların izlerini taşıyarak kentin bugünkü sosyal ve fiziksel yapısını oluşturur. Kentlerin değişim ve dönüşümü devam etmektedir. Kentlerin topoğrafyası, iklimi, insanların üretim ve tüketim alışkanlıkları, inanç sistemleri, yerel malzemeleri, yapım teknikleri kentleri etkileyen faktörlerdendir. (Adem, 2020: 1).

Kent morfolojisini etkileyen faktörleri ele alırken; fiziki faktörler, beşerî faktörler olarak çok kapsamlı bir şekilde ayrılabilir.

Kentlerin gelişimde daha çok fiziki faktörler yer alırken, günümüzdeki teknolojik gelişmeler ile bazı faktörler ortadan kalkmakla birlikte kentin nüfus yapısı, ekonomik yapısı, politik tercihleri, doğal faktörler, kent formu, ulaşım sistemleri, teknolojik gelişmeler, kentin dokusu gibi birçok faktör kentin morfolojisini doğrudan etkilemektedir (Kaya, 2019: 5).

Kent morfolojisini etkileyen faktörleri 4 ana başlık altında toplayabiliriz. Bunlar;

- 1- Çevresel Doğal Faktörler; İklim, Coğrafya, Topografya
- 2- Sosyo-Ekonomik Faktörler; Nüfus, Tarih, İşlev, Kültür
- 3- Fiziksel Faktörler; Yapı Adası Düzenlenmesi, Peyzaj, Yapılaşma
- 4- İdari Faktörler

1.4. Düşünelere Göre Kent Morfolojisi

1.4.1. Kent Morfoloji Yaklaşımları

20. Yüzyılda bir bilim dalı olarak tartışılmaya başlayan kent morfolojisi, kent planlama ilkeleriyle, yasa ve yönetmeliklerle kontrol edilmeye çalışılan, sanayileşme, nüfus artışı, kentleşme, kentlileşme, kent kimliği, tipolojik farklılaşma, kentsel dönüşüm, koruma, eskime, enerji yönetimi ve sürdürülebilirlik gibi benzer konularla ilişkilendirilmiştir ve kentsel gelişim durumunu anlayarak gelişim süreçlerini yönetebilmek amacı ile pek çok çalışmalar yapılmıştır (İlhan ve Ediz, 2009: 118).

Kentlerin mekân boyutunda çalışılmaya başlanması 19. yüzyılda coğrafya disiplini içinde gerçekleştirilirken, kentlerin biçimlerinin oluşum ve dönüşümleri üzerine

karşılaştırma çalışmaları da kentsel coğrafya alanı içindeki konularla oluşmuştur. Ancak arkeolojinin gelişmesi ile tarih öncesinde de kendiliğinden oluşan insan yerleşmelerinin planlı bir şekilde olması kent formu üzerine araştırmaların gelişmesine önem katmış ve ivme kazandırmıştır (Bilsel, 2015: 9).

Günümüz kent morfolojisi çalışmalarına yön verdiği düşünülen yaklaşımlar, kent morfolojisini oluşturan bileşenlerin arasındaki hiyerarşik yapıların sistematik şekilde analiz edilmesi ile kurgulanmıştır (Karadeniz, 2020: 68).

Üç temel yaklaşım olarak;

- Tarihsel Coğrafyacı Yaklaşım
- Mimari Yaklaşım
- Tipo Morfolojik Yaklaşımdır.

20. Yüzyılın ikinci yarısında kent formu ile kentsel ve kamusal mekanların biçimlenmesi çalışmalarına odaklanarak öne çıkan Benolava ve Kostaff vd. çalışmalarını yaptığı dönemde, kentsel morfoloji, mimari tipoloji ve tipo morfoloji araştırmaları tarih yaklaşımı ile mimarlık ve kentsel tasarım alanlarında uygulamaları yönlendiren bir kuram ve araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır (Bilsel, 2015: 9).

Avrupa temelli yapılan bu çalışmalar farklı disiplinler ile bakış açılarının kent dokularının ve mekânsal yapıların çözümlenmesine çalışır. İngiltere’de kent dokularının coğrafya üzerinden morfolojik yapıları incelenirken, İtalya’da mimari ağırlıklı morfoloji ve tipoloji çalışmaları geleneği ön plana çıkmakta, Fransa’da ise; Versailles okulunda içerikleri zengin ve içinde mimarlık, planlama, kent planlama, felsefe, sosyoloji vb. alanlarda çeşitli araştırmalar barınmaktadır. Ancak hepsinin ortak paydasındaki olgu, kent mekanının özündeki gerçekler ile bu gerçeklerin önderliğiyle kent kuramını geliştirmektir (Gürer, 2016: 8).

1.4.1.1. Tarihsel Coğrafyacı Yaklaşım

M.R.G. Conzen tarafından geliştirilmiş olan yaklaşım, yapılaşmış çevrenin daha çok nasıl oluştuğunu araştırmaya yönelik bilimsel yaklaşımı öngörerek, morfogeneze ve morfogenetik olarak isimlendirilen çalışmalardır (Karadeniz, 2020: 69).

Conzen'in tarihçi coğrafyacı yaklaşımında bir nevi kentin tüm tarihindeki evrim incelenmekte ve coğrafik olarak oluşan yapıların tarihsel sürecini değerlendirilmektedir.

Tarihsel coğrafi yaklaşımı bazı araştırmacılarca kentsel coğrafya yaklaşımı olarak da ifade edilmektedir.

Conzen tarafından yapılan bu yaklaşım, kent mimari yaklaşımından önce gelişmiştir. Kentsel tarihi coğrafya yaklaşımının temeli bir yerleşmedeki karakterin işlevsel olarak, belirli bölgesel bağlamında toplumsal ve ekonomik etmenlerin belirlenmesi kabulüne dayanmaktadır. Kentsel coğrafya yaklaşımında kentsel morfoloji çalışmasının temeli "burada ne var" sorusu çerçevesinde envanter hazırlanması ile yapıldığı görülmüştür (Ayan, 2010: 4).

Kentsel mekanların şekillenmesinde kentsel yapıyı alanda morfolojik, görsel, işlevsel ya da bağlamsal anlamda özellikler değişim göstermektedir. Bu değişimler bazen büyük alanı kapsarken bazen de gözlemlenmesi mümkün olmayan şekildedir. Oysaki, özellikler yapı adası ya da tek parsel içinde değişimler somut olarak gözlemlenmektedir (Ayan, 2010: 5).

Bu anlamda bir yaklaşım olarak Conzen'in kent morfoloji araştırmaları daha çok kentin evrimini inceler nitelikte kentin tarihiyle birlikte yapılmaktadır.

Conzen morfolojik bileşenler olarak yapı, parsel ve yapı adalarına ilişkin kent planları üzerinden tarihsel doku ve modern kent dokularının analizlerini yapmıştır ve plan birimi olarak adlandırılan tanım bileşenlerin bir araya gelmeleri ile yapılmaktadır (Karadeniz, 2020: 69).

Başka bir anlatımla da kentsel mekanlardaki değişimler doğrudan gözlemlenen morfolojik özellikleri olarak, yapıların yüksekliği, parsel boyutları, yapılaşmadaki düzen ve yapı adası olarak karşımıza çıkmaktadır (Ayan, 2010: 3).

Tarihsel coğrafya yaklaşımı, tarihi olayların coğrafik olaylar üzerindeki etkisini ele alan bir yaklaşımdır. Bu alanın şekillenmesi ve gelişmesindeki yapılan çalışma ve araştırmaların payı büyüktür. Ülkemizde de gelişen bu çalışmalar giderek hız kazanmakta, ancak yeterli ölçüde metodolojik çalışmalar olmaması bir karmaşa oluşturmaktadır (Eskikurt, 2005: 57).

1.4.1.2. Mimari Yaklaşım:

19. Yüzyıl sonlarında başlayan kent morfoloji araştırmaları, coğrafya kökenli yaklaşımların yanında mimarlık disiplini temelinde de tipolojik sınıflandırmalar ile başlamış ve sonrasında kent dokusu ve kent ölçeğinde gelişim göstermiştir. Mimarlık temelli kent morfolojisi çalışmaları da Avrupa'da bina yapılarına odaklanmış tipolojik araştırmalarla başlamıştır (Ardıçoğlu, 2019: 56-57).

Muratori, Maffie ve Caniggia tarafından geliştirilen tasarım ve planlama teorik olarak temel sağlamayı amaçlı tümevarım ve tipo morfolojik çalışmalar mimari yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

1.4.1.3. Tipo Morfolojik Yaklaşım:

Tip Morfolojik yaklaşım, tipi tanımlama açısıyla diğer yaklaşımlardan üç şekilde farklılıklar gösterir. Bunlar; peyzaj tip tanımlamak için inşa edilen yapıların açık alanları ile hacimsel karakterlerini bir araya getirir ve bu birleşim ile kent dokusunun temel hücresi oluşur. İkinci olarak, araziye bina ve kent ölçeği ile bağlantılı hale getirir. Üçüncü farklılık ise; morfolojik değil morfogenetiktir. Çünkü zaman ile belirlenmekte, üretilmekte ve mutasyona uğrama süresine sahiptir (Gürer, 2016: 13).

Kentlerin mekânsal ve fiziksel yapılarına odaklanan tipo morfoloji terim olarak, tip ve morfoloji köklerinin beraber kullanılmasıyla geliştirilmiş bir terimdir. Tipo morfolojik incelemelerde odalar ya da bahçeden başlayarak kentleşmiş alanların bütününe tüm yapılı çevredeki ölçekleri dikkate almaktadır (Karadeniz, 2020: 73).

Tip morfolojik yaklaşım aynı zamanda düşünce üzerinde odaklanmakta ve kentlerin nasıl üretildiği, nasıl inşa edildiğine bakmaktadır. Genel olarak önce İtalya, İngiltere ve Fransa üzerinde yapılan bu çalışmalarda kentsel dokuların mekânsal karakterler üzerine gerçekleşen etkisine bakılmıştır (Gürer, 2016: 13).

Tip morfolojik çalışmalarda adeta parçalardan bütün oluşturulmakta birbirleriyle ilişkilerine bakılmaktadır.

1.4.2. Kent Morfoloji Yöntemleri

Hızlı büyümeyi yaşayan kentlerde kent sistemlerinde oluşan karmaşık yapıdan dolayı, geleneksel istatistiki yöntemler, zamansal ve mekânsal veri modelleri yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle bilinen daha matematiksel yöntemler yerine fazla sayıda kentsel morfoloji yöntemleri geliştirilmiştir. Bu modeller karmaşıklığın daha güvenilir ve güçlü şekilde açıklanmasını amaçlamıştır. Bu yöntemlerden başlıca olanları; Hücresel Otomata (Celluar Automato), Ajan Tabanlı Modelleme (Agent Based Modeling) yöntemleridir (Aydın, 2015: 55). Ayrıca Fraktal Analiz Yöntemi, Mekân Dizimi (space syntax) ve Kentsel Yoğunluk (spacemate) analizleridir.

1.4.2.1. Hücresel Otomata Yöntemi (Celluar Automato)

Kent için karar vericilerin, kentin dağılımı ile ileriki yıllarda kent sınırlarının nasıl olacağını, arazi kullanımında olabilecek değişimleri bilmeleri ve önceden kestirilmesi önemlidir. Bu nedenle Hücresel Otomata yöntemi arazi kullanımında kentin yayılma modellerinde kullanılmaktadır (Ayazlı, Batuk ve Demir, 2011: 2).

Kentlerdeki değişimin anlaşılabilmesi için, etkili çevre planlama, gelişim planlama ile kentsel politika oluşturulması konusunda şehir bölge plancıları ile politikacıları tarafından kentin geleceği için gelişimi tahmin etmek ve geliştirilmesinde yardımcı olması nedeniyle Hücresel Otomata Yöntemi günümüzde de oldukça yaygın bir yöntem olmuştur (Aydın, 2011: 135).

Hücresel Otomata Yönteminde bir hücrenin durumu, kendi mevcut durumu ve komşu hücrelerin durumlarına göre nasıl değiştiğinin tanımlanmasını yapmıştır. Bu geçiş kuralları sistemin sürecini vermektedir (Aydın, 2015: 56)

1.4.2.2. Ajan Tabanlı Modelleme Yöntemi (Agent Based Modeling)

Kent morfoloji yöntemlerinden bir tanesi de Ajan Tabanlı Modelleme olan Agent Based Modelling yöntemidir.

Bu yöntemi de Hücresel Otomata Yöntemi gibi kent formu simülasyonuna yönelik çalışma olarak kullanılmaktadır. Bu yöntemde, farklı ajanlar ile bireysel eylem simülasyonu ile nihai sistem içinde davranışlar ve sonuçları ölçmede kullanılmaktadır.

Ajanlar, insanlar, arsalar, binalar, yapılar gibi her bir varlığı temsil ediyor olabilmekte ve bu canlı cansız ajanların her bir tanesi davranışlarını diğer ajanlarla ya da çevreyle olan ilişkisini etkileyen kurallarla hareket etmektedir. Bu yöntem daha çok bölge ya da metropoliten alandan daha küçük alanlarda uygulanmaktadır (Karadeniz, 2020: 77)

Ajan Tabanlı Modelleme yöntemi, kent sistemlerinin sosyo ekonomik etkileşimlerin simülasyonlarını oluşturmuştur ve kent sistemi içindeki gelişimi göstermek için kullanılmıştır (Aydın, 2015: 55)

1.4.2.3. Fraktal Analiz Yöntemi

Kent morfolojisi yöntemlerinden farklı bir yöntemlerden bir tanesi ve yaygın kullanılan yöntem Fraktal Analiz yöntemidir.

Kentsel nüfustaki hızlı artış, mekânsal gelişmeye yönelik talep ve eğilimleri, doğal kaynaklar ve değerler üzerinde çevresel ayak izi anlamında olumsuz etkilemektedir. Bu anlamda, kentleşme olgusu ile kentlerin hızlı artan nüfusa bağlı mekânsal dağılım sorunu yaşanmaktadır. Hızlı büyüyen kentlerde bu durumun nasıl kontrol edilebileceği konusunda kentsel büyüme şekli ve kentsel dokunun zaman içerisindeki dinamik yapıyı analiz etmek için bir dizi mekânsal çözümler yapılmaktadır. Bu nedenle kentsel büyüme şekli ve kentsel doku arasındaki ilişkinin doğru analiz edilebilmesi için Fraktal analiz yöntemi kullanılmaktadır. Bu şekilde fraktal boyutta farklılaşma ölçülebilmektedir (Erdoğan ve Çubukçu, 2015: 15).

Fraktal analiz yönteminde, fraktal kurgular ile üretken mimari tasarım alanlarında yeni yaklaşım destekleyici olarak kullanılmıştır. Bilgisayar ortamı ile algoritma temsil edilerek mimari formların oluşmasında kullanılmaktadır (Ediz, 2003: 4).

1.4.2.4. Mekân Dizimi Yöntemi (Space Syntax)

Çevremizdeki farklı ölçekli yapılanmalardan, bina, bina bölgeleri, kent bölgeleri ile kentlerin, mekânsal dokularını tanımlamak, incelemek ve analiz etmek için kullanılan ve matematiksel olarak yorumlamanın yanında teori ile desteklenen teknikler bütünü olma özelliği ile son dönemlerde ortaya çıkan yaklaşımlardan biri de Mekân Dizimi (Space Syntax) yöntemidir (Kubat, 2015: 5).

Mekân dizimi yöntemi farklı ölçeklerdeki kentlerin, bölgelerin, yapılı alanların, bina grupların, mekan modellerini ve mekan organizasyonunu tanımlamak ve sosyal yapı ile etkileşimleri incelemek için kullanılan yaklaşımdır (Gündoğdu, 2014: 251).

Mekân dizimi yöntemi ile mekanların morfolojik ve niceliksel olarak özelliklerinin araştırılarak, istatistiksel bilgiler ile mekânsal oluşumun yorumlanması ve mekan içindeki gündelik yaşamın ve toplumsal mekânsal üretimin kavranmasını sağlamıştır (Kubat, 2015: 6).

Mekân dizimi yönteminin anlatıldığı 1980’li yıllarda ilk yayın yapılmış ve yapılan çalışmalar “The Social Logic of Space” (Hillier ve Hanson, 1984) kitabı olarak toplanmıştır. Bu kitaptan birçok araştırmacı ve öğrenciler faydalanmış ve çalışmalarında analitik yöntemlerden yararlanarak çok sayıda yayın ve araştırma örneği yapılmıştır (Gündoğdu, 2014: 254).

Mekân dizimi yönteminin en önemli katkısı fiziksel mekanlarla yay etkilerini ortaya koyarak bunları matematiksel boyuta dönüştürüp, tasarım önerilerinin önceden görülmesine imkan sağlamaktadır. Bu yönüyle sadece akademik anlamda değil, ulaşım ve planlama konusundaki sorunlara çözüm olacak alternatifli karşılaştırma ile yatırımın büyük risk olduğu metropollerde kullanılması önerisiyle özellikle yerel idarecilerce ilgi olmaktadır. Mekân dizimi yöntemiyle, kentlerdeki aktivite alanların aralarındaki erişilebilirlik azalarak, sorunları önceden tespiti yapılabilecek ve dolayısıyla yatırım kaynakları da daha verimli kullanılmış olacaktır (Kubat, 2015: 6).

Öncelikle Almanya ve İngiltere’de olmak üzere birçok ülkede mimarlık, planlama, kentsel tasarım, iç mimarlık, arkeoloji, kent ve insan coğrafyası, peyzaj mimarlığı ve antropolojide ve çok geniş alanlarda mekân dizimi tekniği kullanılmıştır (Gündoğdu, 2014: 254).

Coğrafyacı bir bakış açısıyla gelişen İngiliz, kent tasarımcı ve mimarların düşünce sistemi ile gelişen Fransız/Versailles ekollerinin yanında “Space Syntax” ile geliştirilmiş çeşitli analitik yöntemler kentlerin tanınmasına imkân tanıyarak kent morfolojisinde biçimsel olarak bir boyut kazandırmıştır (Kubat, 2015: 5).

1.4.2.5. Kentsel Yoğunluk Analiz Yöntemi (Spacemate)

Kent planlanması kavramı kentlerin gelişmeyi ekonomik, toplumsal, sosyal, çevresel, fiziki boyutlarıyla ele alan ve bunların karşılıklı etkileşimlerini araştırmaktadır. Kentleşmenin hızlı artışı olarak kentlerde yaşayan nüfusun artması sonucu kent planlanmasında fiziki gelişme üzerinde etkileri de artırmaktadır (Tosun, 2013: 36). Kentsel Yoğunluk Analizi fiziki gelişme etkileri ile kentlerin doğru planlamasının yapılmasına olanak sağlayan yöntemlerdendir.

Kentsel Yoğunluk Analizi, kentin kent morfolojisi ile fiziksel yoğunluk arasındaki ilişki ile kurulmuş bir sayısal morfolojik yöntemdir. Bu yöntemle ölçülebilir parametrelerle kentteki yoğunluk dağılımları ile mevcut kent dokusu ve yeni gelişim gösterecek alanlar arasında oluşan tipolojik ilişkiler olarak tanımlanmaktadır (Karadeniz, 2020: 84).

Geleneksel planlama anlayışında yapılanmış kentler, genel olarak düşük yoğunluklu olması nedeniyle mekânda yayılabilme imkanına sahiptir. Ancak, kentsel yayılma ile kaynak ve enerjisinden, üretim ve tüketim zincirine, ekolojik yapıdan ulaşım kadar birçok alanda da olumsuz etkiler yaratmaktadır. Burada sürdürülebilir kent planlama anlayışı ile arazi ve diğer faktörlerin etkin kullanımı hedeflenmiştir (Tosun, 2013: 32).

1.5. Tarih İçinde Kent Morfolojisi

Tarihsel süreçten günümüze kadar kentlerin oluşmasında ihtiyaçların karşılanması, kurulan yerleşimde sürekliliğinin sağlanması, içinde bulunduğu toplumun ihtiyaçlarını karşılarken hayatta kalmayı ve güvenliğin sağlanması etken olmuştur. Bunlar da genel olarak kentin coğrafi özelliklerine bağlı olması ile olan etkenlerdir (Eskidemir, 2016: 9).

Kent morfolojisi araştırmaları daha çok coğrafi ve mimari olarak çalışmalar içinde yer almakta iken aslında farklı disiplinleri içinde barındıran bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlk olarak coğrafi kökenli kent morfolojisi araştırmaları, Schlüter'in 1899 yılında Almanya'da yaptığı çalışmalara dayanan biri kentlerdeki yerleşim planı üzerine olurken diğeri yerleşme coğrafyası üzerine yapılmış çalışmadır. Schlüter bu çalışmalarla iki farklı metodolojik çalışma geliştirirken coğrafya felsefesi temellerini de atmış ve bu coğrafya kökenli çalışmaları Hassinger arkasından Geisler ve Bobek ile Conzen devam ettirmişlerdir (Ardıçoğlu, 2019: 51).

Tablo 1. Kentsel Morfoloji Çalışmaları Coğrafi Temelli Zaman Dizilimi (Ardıçoğlu, 2019: 52).

Araştırma Yapan	Araştırma Yaklaşımı ve Çalışma Türü	Araştırma Yılı
Schluter	*Kültürel peyzaj ve peyzaj morfolojisi *Fiziksel doku ve işlevin ilişkisi	1899
Hassinger	*Kentsel koruma odaklı yapılan yoğunluk analizleri	
Geisler ve Martiny	*Topografik ve coğrafik verilerle yerleşim yerlerinin morfolojik karakterlerin tanımlanması	1914
Bobek	*Tarihsel süreçle formlar ile işlev değişimlerin incelenmesiyle kentsel ve mekânsal özellikler tanımlanması	1927
Scharlau	Kentlerin oluşumları ile dönüşümleri sürecinin incelenerek kadaströ planlarının kullanılması	1941
Conzen	*Fiziksel şeklin oluşumu nedenlerinin araştırılması *Kentlerin tarihsel gelişimlerinin fiziksel yöndeki araştırılması ile mevcut durum incelemesinin yapılması	1949
Whitehand	*Fiziksel doku değişimlerin analizlerinin incelenmesi *Conzen yaklaşımın devam ederek sürdürülmesi	1967

Mimarlık disiplini üzerine yapılan kentsel morfoloji çalışmaları 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılda İtalya ile Fransa'da ilk olarak başlamış ve daha sonra da Amerika'da gelişim göstermiştir (Ardıçoğlu, 2019: 57).

Tablo 2. Kentsel Morfoloji Çalışmalarının Mimari Temelli Zaman Dizilimi (Ardıçoğlu, 2019: 62).

Araştırma Yapan	Araştırma Yaklaşımı ve Çalışma Türü	Araştırma Yılı
Durand	*Tipo morfolojik sınıflandırmalar	18. Yüzyıl
Blondel	*Tipolojik sınıflandırmalar	19. Yüzyıl
Muratori	*Kentsel ölçekteki morfolojik çalışmalar *Kent morfolojisi bileşenlerinin okunması *Tip morfolojik sınıflandırmalar	1910
Caniggia	*Tarihsel süreçteki morfolojik okumalar *Morfolojik değişimler ile kentsel değişim *Morfoloji ile kimlik ve kentsel bellek ilişkileri *Tipolojik süreç yaklaşımları	1930
Argan	*Morfolojik hafıza üzerine yapılan çalışmalar	1960
Huet /Panerai/Cantex	*Tarihsel süreç değişim analizi *Kentlerin değişim analizi *Kentsel tasarım anlayışıyla kentsel morfolojisinin değerlendirilmesi *Kentsel mekan üzerine çözümler	1960
Rossi ve Krier	*Farklı tipolojik süreçlerin kent dokusuna etkisi	1970
Mouden	*Kentsel morfolojisindeki değişimlerin, kültürel, sosyal ve ekonomik yönden incelemesi	1980
Hillier	*Mekan analizlerinde sayısal veri kullanılması ve yöntem geliştirilmesi	1980

1.6. Kent Morfolojisine Genel Bakış ve Türkiye

Kent morfolojisi alanında oldukça fazla sayıda akademik çalışma yapılmakla birlikte günümüzde halen önemi artarak devam etmektedir (Kaya, 2019: 11).

Türkiye’de yapılan kent morfolojisi çalışmalarına bakıldığında farklı disiplinleri içine alan kent morfolojisi mimarlık disiplinleri yanında planlama ve coğrafya alanında da yapıldığı gözlemlenmiştir.

Kent morfolojisinde bir nevi kentin evrimi incelenip, tarih ve kent arasında ilişki kurulup, kentin evriminde tarihten günümüze sahip olunan bileşenler ve bileşenlere dayalı değişme gerçekleştirilmiştir (Eskidemir, 2016: 6).

Kent morfolojisi aynı zamanda farklı coğrafya ve kültürlere taşındığında anlam kayması yaşayarak bazı içeriklerini kaybetmiştir. Bu durumda farklı disiplinlerde yapılan çalışmalarda desteklenmiştir. Bu alanda kent coğrafyacıları ve mimarlar arasındaki yaklaşım farklılıkları olduğunu kabul eden Moudon'un 1950'li yıllarda Avrupa'da tipolojisi üzerine çalışmaları önemlidir. Bu çalışmalar kentlerin mekânsal ve fiziksel yapılarını açıklamıştır (Karadeniz, 2020: 14).

Türkiye'de kentsel mekân ve kent formu çalışmaları daha çok Mimarlık Tarihi ve Şehircilik alanında geliştiği söylenebilmektedir. Fransız mimar ve sanat tarihçi olan Albert Gabriel, tarihi kentler üzerindeki çalışmaları ile Türkiye'de kentsel morfoloji çalışmalarında öncü bir isimdir (Bilsel, 2015: 9). Türkiye'de yaptığı çalışmaları ile büyük bir bilgi ve fotoğraf albümü arşivi olan Albert Gabriel'in bilgi dolu arşivi, kitapları ve tarihi fotoğrafları bugün günümüze ışık tutmaktadır.

1.7.

KENT KİMLİĞİ, KENT KÜLTÜRÜ VE KENTLEŞME

1.7. 1.Kent Kimliği ve Kent Kültürü

Kentler farklı dönemleri ve farklı kültürleri içinde barındıran mekanlar olarak nitelendirilmektedir.

Aynı zamanda, kentler, insanların birbirleriyle ve çevreleriyle etkileşiminin ortaya çıktığı, düşüncelerini şekillendiren, mekân toplum ve davranış ilişkileri çerçevesinde insanların kendi yaşam imkanlarının belirleyen fiziksel, sosyal ve kültürel davranış alanlarıdır. Bu anlamda kentler, kent kimliği ve kent kültürünün oluşmasını ve yaşamasını sağlamakta kilit noktadır (Güler, Şahnagil ve Güler, 2016: 91).

Keleş'e göre, kültür ise her kentin kimliği ve kentin süreklilik kazanmış ayırt edici özelliğidir (Keleş, 2005: 14). Başka bir deyişle kültür, toplumun tarihinden yarınlarına bir gelişme sürecinde sahip olduğu tüm kavramları tanımlayan değerdir ve insanların yaşadığı topraklardaki yaşayış biçimine bağlı olarak, geçmişten günümüze kadar topluma ve çevresindeki öğelere yansıtılarak etkilemiştir (Eskidemir, 2016: 5).

Kent kültürü ise; kentlilerin tarihten geçmişten günümüze taşınan değerler bütünü olarak, tarih ve doğanın kente bıraktığı birikimlerdir (Güler, Şahnagil ve Güler, 2016: 89).

Kent kültürü her toplumda değişiklik göstermektedir. Kentlerin sahip olduğu tarihsel bilgiler, kentin kendine özgü doğal güzellikleri, kentlilerin kentlerine manevi ve mekânsal olarak yüklediği anlama birlikte, kentin politik, ekonomik, sosyal ve yerel yönetim anlayışıyla kentleri benzersiz kentler haline getirmektedir (Güler, Şahnagil ve Güler, 2016: 94). Bu şekilde kentler coğrafi özelliklerinin yanında tarihi birikimleri ile de anlam kazanmakta ve benzersiz olmaktadır.

Her kentin kendine has bir kültürü, kendine has bir dokusu vardır. Anadolu kentlerinde de daha çok tarihi de içinde barındıran bir doku oluşmuş ve kentin tarihi ile bağlantılı olarak genel dokusunu koruyarak değişim ve gelişim göstermiştir. Kent dokusunun tarih içinde oluşumunda farklı bileşenler ve etmenler rol oynamıştır.

Devletler bu anlamda kent kültürünün korunmasında ve geliştirilmesinde baş rolde oynamaktadır. Yerel yönetimlerde yeterince istek, bilinç ve güç olmadığı zamanlarda da bu rolü devlet üstlenmektedir (Keleş, 2005: 14-16). Kent dokusunda tarihsel süreç boyunca mimar ve kent plancılarının yanı sıra kentin yöneticileri, belediyeler, birçok vakıflar, sivil toplum kuruluşları yönlendirici ve karar verici aktörlerin yönlendiriciliği rol alan etmenler çok katmanlı ve anlaşılması güç yapı olarak yer almıştır (İlhan ve Ediz, 2019: 118).

Kentsel mekanların değişimi genel olarak toplumsal ve siyasi kırılmalar ile geçiş dönemleri içinde hızlanmış ve bu dönemler içinde de mekanların yeniden üretildiği ve şekillendiği görülmüştür. Kentsel mekanlarda değişim sanayileşme dönemi ile başlamıştır. 19. yüzyıldaki teknoloji ve sanayideki hızlı gelişim, kentlerde hızlı nüfusun artışı ve değişime uğrayan ekonomik yaklaşımlarla kentsel mekanlarda da hızlı bir değişime uğratmıştır. Bu etkenlerle mekanlar, kısa süre içinde eskiyen ve tekrar üretebilen metalar haline gelmiştir. Özellikle ekonomik faktörlerle mekanlar kimi zaman değiştiği, kimi zaman da yok ettiği bir araç haline getirirken, bu değişimle yeni amaçlarla tekrardan mekanların düzenlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum bir taraftan kentsel dokunun hızlı değişimine neden oluşturmuştur (Ardıçoğlu, 2019: 41-42).

Cumhuriyet tarihi dönemi sonrasında başlayan Amasya kentinin morfolojik fiziki yapısının değişmesi ile kentin gelişimine etkisinin boyutlarını ve kent morfolojisinin temel hatları ile kentin gelişimine olumsuz etkileri de beraberinde getirmiştir.

Amasya’da 1950 ve 1980 yılları arasında sanayi ve tarım sektöründe yaşanan gelişmelerle kentin ülke pazarı içinde bütünleşmesine ve sonucunda da sosyal hareketlilikle kentleşme bilincini de hızlandırmıştır (Sarı, 2010: 3).

1.7.2. Kentleşme

Kent kavramı ile kentleşme kavramı birlikte kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentleşme kavramı; kent bilimci Ruşen Keleş tarafından “endüstrileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kentsel yerleşme sayısının artması ve var olan kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan, nüfus birikim süreci” olarak tanımlanmıştır (Keleş, 2020: 45).

Sanayi devrimi sonrasında Batı Avrupa ülkelerinde görülmekle birlikte, 1950’lilerden sonra gelişmekte olan tüm ülkelerde hız kazanmış olan kentleşme dar anlamda da nüfus yoğunlaşması ve nüfus birikmesi anlamına gelmektedir. (Şenol, 2010: 149)

Sanayileşme dönemine geçişlerin yaşandığı fabrikaların kurulduğu bu dönem çarpık kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Köyden kente göçlerin artması gecekondulaşma ile kentlerin yapısı bozulmaya başlamış ve sorunlar oluşmuştur.

Haliyle, sanayi devrimi ile kırsal alanlardan kentte başlayan göçlerle kent etrafına yerleşen işçi sınıfları sağlıksız mahalleler oluşturmaya başlamıştır (Ağırbaş, 2016: 29).

Sanayi devriminden önce kentlerde yaşayan nüfus ve nüfus yoğunluğu az sayıda olurken, dolayısıyla buna bağlı olarak sorunlar da az sayıda olmuştur. Kentleşme ile başlayan sorunlar en başta salgın hastalıklar, açlık ve katı atık gibi sorunlar olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde de Dünya nüfusunun yarıdan fazla sayıda insan kentlerde yaşamaktadır. Kentlerdeki artan nüfus ve nüfus yoğunluğuna bağlı olarak kentleşme sorunları baş gösterirken bir taraftan da çeşitlenmiştir. Gelişen teknoloji ile planlı kentler ve devasa altyapılara karşılık çeşitlenen kentleşme sorunları yoğun bir şekilde hissedilmiştir (Şenol, 2010: 40).

İkinci Dünya Savaşının etkileri bütün dünyada değişiklikler yarattığı gibi Türkiye’de de önemli değişikliklere neden olmuş, kırsal alanlardan kentlere göçler ile gecekondulaşma başlamış, bunun beraberinde ortaya konut sıkıntısı ve konut sorunları ile kurumlaşma kapasitesinin de yetersiz olması gibi kentleşme süreci sonuçları çıkmıştır (Sarı, 2010: 1).

Türkiye’de kentleşme, her coğrafi bölgede toplumsal, ekonomik, teknolojik, siyasal gelişmelere bağlı ortaya çıkmış ve 20. yüzyılın ortalarında kırsal kesimlerden kentlere doğru yoğun göçler olarak yaşanmıştır (Kaya, 2019: 4).

Küreselleşen dünya ile başlayan hızlı büyüyen metropol kentlerdeki karmaşıklık bir taraftan kentlerdeki hızlı kentleşme sorununa çözüm arayışları ile kent morfolojisi çalışmalarına da eğilimi artırarak kentlerin morfolojik olarak anlamaya yönelik çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Kentler için yerinde ve doğru yapılacak müdahaleler de kentlerin talep ve ihtiyaçları noktasında kent dokusundaki morfolojik eğilimi de doğru analiz yapılmasından geçmektedir (İlhan ve Ediz, 2019: 118).

Gecekondulaşmanın çoğunlukla yaşandığı metropol kentlerin dışında Anadolu kentlerinde tarihi kent dokusu korunurken sanayileşmenin arttığı kentlerde kent dokusu çoğunlukla değişime uğramıştır.

1945’ li yıllardan sonra hızlanan toplumsal, politik ve ekonomik değişimler süreci ve sanayileşmeye yönelik politikalarla konut sorunu oluşmuştur. 1950’li yıllar sonrasındaki liberalleşme ekonomik politikasının yol açtığı plansız ve hızlı oluşan kentleşme ile oluşan konut ihtiyacının büyük kentlerde yoğunlaşmasına, kentleşme hızının artması ile de kentlerde nüfusun yoğunlaşmasına da yol açmıştır (Sarı, 2010: 2).

Bu anlamda, kentleşme konusu ele alındığında, Türkiye’de 1950’li yıllara kadar kentleşmeye merkezi yönetim tarafından doğrudan yapılmış bir müdahale olmamıştır. 1950 sonrasında artan nüfusla birlikte kırdan kente göç bir politika olarak uygulanmış ve kentleşme ekonomik kalkınma olarak bir araç düşüncesiyle desteklenmiş, ancak tek yere göçü engellemek için bölgesel yerler oluşturulmuştur (Şenol, 2010: 149).

Türkiye’de 1960’lı yıllara gelindiğinde konut ihtiyacı ile oluşan ihtiyaca karşılık, tek parsel üstünde birden fazla kişinin kalabileceği şekilde planlama ile apartmanlar yapılarak insanların kat sahibi olmaları gibi çözümler üretilmiştir. 1980’li yıllara

gelindiğinde gecekondü mekanizması özelliğini daha çok yitirmeye başladığı ve yap sat sisteminin hâkim olduğu bir dönem olarak yaşanmıştır. 1980’li dönemler sonrasında kentleşme sorunlarına çözüm olarak toplu konut yasaları çıkarılmış ve Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi gibi benzer şekilde kooperatifler, belediyeler, büyük şirketler ve Emlak Kredi Bankaları ile inşa işlemleri yapılmaya başlanmıştır (Sarı, 2010: 2).

Kentleşme her iki yönden devletin müdahalesi gerektiren bir durumdadır. Bir taraftan hizmet götürme noktasında kolaylıklar sağlarken, bir taraftan çarpık kent dokuları ile yaşanan kentsel sorunları da beraberinde yaşatmaktadır.

Kentleşme sorununun bir kısmı kentlerin jeolojik ve jeomorfolojik bakımdan riskli alanlarda kurulması veya bu alanlarda kurulan kır yerleşmelerinin büyüyüp kentleşmesinden kaynaklanırken bir kısmı da kentlerdeki nüfus yoğunluğunun artması ile kentlerdeki nüfusun öngörülenden daha hızlı bir şekilde artış yaşamasından kaynaklanmaktadır. Jeolojik ya da jeomorfolojik olarak kentleşme oluşturularak büyümelerinin desteklenmesi ile deprem, sel vb. doğal afetlerinin yaşandığı kentlerde yıkıma yol açan sorunlar olarak ortaya çıkarken, kentlerdeki nüfusa dayalı kent sorunları ise hava, su, toprak, gürültü vb. kirliliği gibi ya da atık yönetim gibi benzer sorunlar ortaya çıkmaktadır (Şenol, 2010: 40-41). Bu açıdan bakıldığında kentleşme bir sorun oluştururken başka bir taraftan da devlete olumlu etkileri de görülmüştür.

Bu yönüyle devletler için kentleşme keyfi olmaktan çıkıp bir zorunluluk oluşturmuştur. Günümüz şartları ve iş imkanları, kentlerdeki hizmet kalitesi ve sunulan yaşam standartları ve özgürlük nedenleriyle kırlardan kentlere göç eğilimi yaşanmıştır. Yaşanan nüfus hareketleri ile doğal çevreye uygun olmayan veya altyapısı yetersiz olan kentlere nüfus yoğunluğunun artması ve çevre kirliliği, işsizlik, trafik, konut sıkıntısı gibi problemler de ortaya çıkmaktadır. Bu süreci de kontrol altına almak isteyen devletler kentleşmeye de zorunlu olarak müdahale etmiştir (Şenol, 2010: 149).

Başka bir düşünceyle, kentleşme ile nüfusa hizmet götürmenin maliyeti de azalmıştır. Nüfus niteliğinin yükselerek üretim ve verimlilik artarken ülke kalkınma hızı da olumlu yönden etkilenmektedir. Bu nedenle de kentleşme ile ortaya çıkabilen birçok sorun ya da muhtemel sorunlara karşın devletler kentleşmeyi daha çok desteklemiştir (Şenol, 2010: 149). Bu düşünceyle, 19 yüzyılda düzenli kent fikirlerinden uzaklaşmaya

başlanmıştır (Ağırbaş, 2016: 28). Kentleşme sorunlarının bir kısmı ise; kent planlamaları kaynaklı olmaktadır. Kent planlamaları, geçmişin göz önüne alınarak geleceğinin de planlanmasıdır. Ancak burada bazen gelecek planlanırken, gelecekte öngörülemeyen ya da öngörüldüğü halde sapma olan olaylar da yaşanmaktadır. Ayrıca planda belirlenen bazı esaslar kent yöneticileri tarafından uyulmamıştır (Şenol, 2010: 41).

Kentleşme bir devlet politikası olarak ya da politika dışında bir sorun olarak karşımıza çıktığında farklı çözüm arayışları da beraberinde ortaya çıkacaktır. Günümüze bakıldığında kentleşme devlet politikasından çıkıp büyük kentlerde artık bir sorun olarak yaşanmıştır.

Dünyada her geçen gün globalleşen bir sistemle değişime uğrayan kentlerde olumlu ya da olumsuz bir etki yaratan kentleşme, 1950'li yıllardan sonra ülkemizde yaşanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. 50 yıl öncesinde kent nüfus oranları %17 seviyesinde yer alırken, 2000'li yıllarda bu oran %70' lere çıkmıştır (Ayan, 2010: 1).

Türkiye'de 1960'lı yıllardan itibaren oldukça hissedilen hızlı kentleşme sorunları ile kent planlamasının meslek olarak kurumsallaşmasının gerekliliği ile zorunlu hale gelmiştir (Sarı, 2010: 15). Hızla artan dünya nüfusuna bağlı olarak, doğal çevrede yaşanan tahribat, ekolojik dengedeki bozulmalar, kontrolsüz büyüme gibi olumsuz etkenler kentsel büyüme olgusunu sürdürülebilirlik ölçeği temelinde denetimlerle kontrol altına alınmasını ve doğal kaynaklar korunarak sağlıklı kentsel gelişmelerin sağlanması bakımından da hayati bir önem taşımaktadır (Gündüz, 2019: 1).

Kentlerin, mekanların dönüşmesi ve yeniden üretilmesi zamana bağlı olmaksızın her coğrafyada aynı yaklaşım çerçevesinde gerçekleşmekte ve bu nedenle üretilen yeni mekanlarda özgünlükten uzaklaşılarak evrensel bir mekan ortaya çıkmaktadır. Bu durumda modern kentlerde benzer nitelikteki fiziksel dokular üreten ve özgün morfoloji karakterinin sürdürülemediği bir duruma sebep olmuştur (Ardıçoğlu, 2019: 42).

Kentlerdeki ekonomik ve nüfus dikkate alınarak imar ve konut ihtiyacı ile altyapı çalışmalarının, sokak dokusunun bozulmadan çevre düzenleme ve ulaşım sistemlerinin düzenlenerek sosyo kültürel açıdan yaşam kalitesini belirleyen olguları kaldırabilecek kent morfolojisi oluşturulmalıdır (Ayan, 2010: 1).

İKİNCİ BÖLÜM

2. AMASYA KENT TARİHİ

Kentler insan topluluklarının yaşadığı yapılar yollar caddeler binalardan öte, bir kültürü, tarihi, medeniyeti içinde barındıran, geçmişten geleceğe giden bir köprüdür. Amasya kenti de birçok medeniyeti, kültürü içinde barındıran bir kent olarak tarihte yerini almıştır.

Anadolu coğrafyası içinde birçok uygarlıkların yerleştiği tarihi kentlerden birisi olarak, Amasya sınırlarında yapılan arkeolojik kazılar, Türk tarihini ortaya koyan yazılı belgeler, Amasya kenti hakkında geniş bilgiler vermektedir. Türk tarihinde de önemli yere sahip Amasya kenti, Cumhuriyet'in kuruluş sonrasına kadar da her daim önemli bir kent olma özelliğini muhafaza etmiştir (Karadağ, 2020: 5).

Amasya kent tarihi hakkında bilgilerde çeşitli kaynaklarda bilgi ve belgelerde araştırmalar yapılmakla birlikte en önemli kaynak oluşturan eserler kaleme alınmıştır. Bunlardan bir tanesi olan Abzi- Zade Hüseyin Hüsameddin'in "Amasya Tarihi" isimli 12 ciltlik eseridir ve eser Amasya Tarihi konusunda günümüze ışık tutmaktadır. Ölümünden sonra 12 cilt olarak bastırılan eseri bugün halen yapılan çalışmalara kaynak oluşturmaktadır. Yine Amasyalı ünlü coğrafyacı Strabon'un "*Benim Memleketim Amasya...*" sözleri ile başlayan eserleri Amasya tarihi ve coğrafyası açısından çok önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

2.1. Amasya Kent Tarihine Genel Bakış

Amasya kentin kuruluşu tam bilinmemekle birlikte Amasya tarihi alanında önemli eserleri ile günümüze ışık tutan Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin'in kaleme aldığı "Amasya Tarihi" kitabında "*...hicret-i nebeviyyeden takriben 2450 sene kadar mukaddemlerine tesadüf ider*" sözleri ile Amasya kentinin hicretten 2450 sene önce kurulduğu düşünülmektedir (Hüsameddin, Aydın ve Aydın, 2008: 8).

M.Ö. 64 yıllarında Amasya'da soylu bir ailenin çocuğu olan ve 30 yılını Amasya'da geçirirken, burada coğrafya, tarih, felsefe, siyasi olayları anlatan eserleri yazan ünlü coğrafyacı Strabon da Amasya'yı tanımlarken; "*İçerisinden İris (Yeşilirmak)*

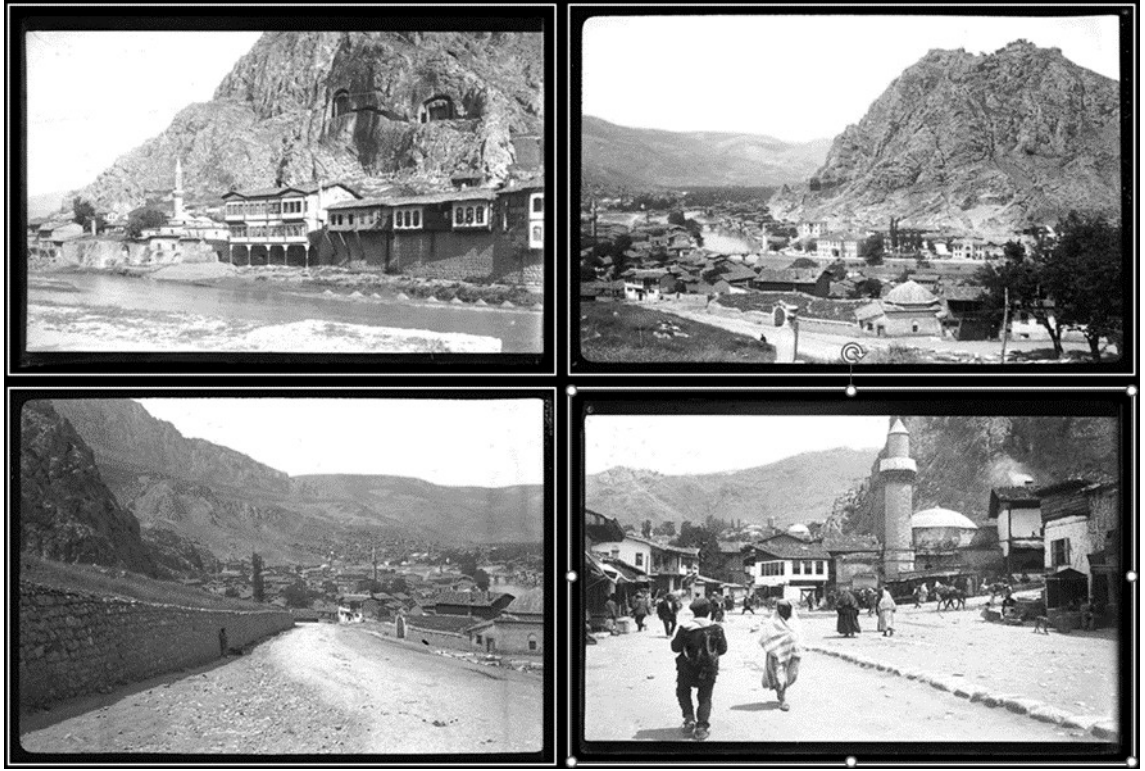
Irmağı geçen, derin vadide kurulu benim memleketim Amasya, derin ve geniş bir vadide kurulmuş, doğa ve insan emeği ile kent ve kale karakteri olağanüstü oluşmuştur. Burada dimdik ve sarp kayalar ırmağa doğru iner kentin kurulu olduğu yerde kıyıda ve her iki tepeye uzanan duvarlar vardır. Bu tepeler görkemli bir kule halinde ve doğal şekilde birbirine bağlıdır. Bu alan içinde kral sarayları ve anıtlar bulunur. Irmağın üzerinde iki köprü bulunur. Irmak boyunca geniş olmayan vadi ve sonunda da Kızılırmak'a doğru uzanan vadi yer alır. Burası uzunluğu 500 metre, geri kalan kısmı Kızılırmak'a kadar gider. Amasya üleşi uzunluğu budur” şeklinde Amasya kentini anlatmıştır (Tuzcu, 2013: 12-13).

Amasya, tarih başlangıcından itibaren her zaman yerleşimi konu olmuş, pek çok medeniyeti bünyesinde barındıran bölgedir ve bu medeniyetler var oldukça zaman içinde yaptıkları taşınır taşınmaz kültür varlıkları ile kurdukları kentlerde her zaman önem arz etmiştir (Ateş, 2019: 1).

Amasya kentinin tarihi M.Ö. dönemlerde farklı kaynaklarda farklı şekillerde geçmektedir. Amasya, tarihsel belge ve bilgiler ışığında M.Ö. 3000 yılına kadar dayandırılmakta ve kimler tarafından kurulduğu hep tartışılmaktayken, Hititler döneminde Konfederasyonda yer aldığı kesindir (Canik, 2011: 74). Öyle ki; Amasya tarihiyle ilgili önemli kayıtlar M.Ö. 1900-1200 yıllarına Hitit Dönemine aittir. Amasya kenti, bu dönemde Hitit Krallığının oluşturduğu Anadolu Konfederasyonundaki 13 Hitit sitesi içinde yer almış ve site devletleri merkezi olarak, diğer sitelere nazaran kentte yollar, su kanallar, binalar yapılmış ve hızlı gelişmiştir (Balcı, 2014: 5).

Amasya kentine bakıldığı zaman adeta bir açık hava müzesi gibi geçmiş tarihte önemli bir yerde olduğu açıkça görülmektedir. Aynı zamanda, Amasya kentinde yapılan tarihi döneme ait kalıntılar ve arkeolojik kazılar bunu destekler niteliktedir.

Pontus döneminde inşa edilmiş olan Kral Kaya Mezarları ve Harşena Kalesi ile Osmanlı ve Selçuklu Döneminde yapılan anıtsal yapılar yanında sivil mimari oluşturan Osmanlı Dönemi evleri günümüze kadar korunabilmiştir (Güzelci, 2012: 49).

Şekil 1. Yeşilırmak Kenarında Evler, Çarşıdan ve Yukarıdan Amasya Tarihi Görünümü (Gabriel, 1908-1934) (Menç, 2007).

Şekil 2. Saat Kulesi (Solda) ve Hükümet Binası (Sağda) Tarihi Görünümü (Amasya Belediyesi Arşivi, 2022).

Tarihler boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan Amasya kenti, birçok kültürün izlerini günümüzde de içinde barındırmaktadır. Yakın zamanda yapılan kazılar

Amasya kentinde Kızlar Sarayı ve sarayın güneyinde kalan kısımlarda erken yerleşim olabileceğini göstermiştir (Adem, 2020: 110).

Şekil 3. Amasya Kalesinden Güneye Bakış Eski ve Yeni Hali (Amasya Belediyesi Arşivi, 2022).

Amasya’da ilk yerleşmeden itibaren Sümerler, Hititler, Frigler, Kimmerler, İskitler, Lidyalılar, Persler, Hellenistik- Pontuslar, Romalılar, Bizanslılar, Danişmendler, Selçuklular, İlhanlılar, Osmanlılar ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere birçok medeniyet geçirdiği bilinmektedir (Anonim).

2.2. Amasya Kent İsmi Tarihi

Amasya kent isminin nereden geldiğine baktığımızda, Amaseia kelimesi “Ana” anlamından gelen ve özellikle de “Ana Tanrıça” yı kastettiği ve onun çeşitlemesi olarak da “Ma” ibaresi ile bağlantılı olmuştur. Bu nedenle de “Amaseia” kelimesi Persler zamanındaki söyleniş şekli ile Helen ağzına göre uyarlanmış şeklidir. Sonuç olarak bakıldığında tarihte “Amaseia” kelimesi “Ana Tanrıça Ma’nın Şehri” olacak şekli anlamına gelmiştir (Balcı, 2014: 2).

Ana Tanrıça Ma, Persler tarafından Anadolu’nun fethi sonrasında, tapımı yaygınlaşmış doğu kökenli bir tanrıçadır ve aynı zamanda Mitridates ile Kapadokya yerel tanrıçasıdır (Amasya Valiliği, 2022) “Ma”, Persler’in Anadolu’yu fethi sonrasında halk arasında Ma tanrıçasına tapma ile yaygınlaşmıştır (Akbaba, 2017: 22).

Hitit belgelerinde ise; Amasya kentinin ilk adının Hakmiş “Khakm(p)is” olduğu sanılmakta ve Persler’in Amasya’yı fethine kadar bu ismin devam ettiği değerlendirilmiştir. Mitridates döneminde de Amasya kentinin adı “Amesseia” dır ve bu yüzyıldan itibaren yapılan sikkelerde AMASSEIA ibaresi de açık bir şekilde görülmüştür (Amasya Adının Kökeni, 2022).

Abdi- Zade Hüseyin Hüsameddin’in “Amasya Tarihi” eserinde de Amasya, “*Şu kuyud-i tarihiyede mezkur olan “Amasaa” ve “Amaziz” ve “Amazus” ve “Amizus” ve “Amasa” ve “Amise” kelimelerin ahirlerinde bulunan “he,a” ve “is” ve “us” ve “he” edat nisbetleri ref-i evvelinde “Amas” ve “Amis” namı kalır. Şu nisbet Amasya şehrini bina iden “Amas” ve nam-ı diğer “Amis” olduğunu ispat eder*” ifadeleri ile Amasya şehrini kuran “Amis” ismiyle meşhur olan “Amas” adında bir kişidir olarak bahsedilmiştir (Hüsameddin, Aydın ve Aydın, 2008: 8).

Ünlü coğrafyacı Strabon da yazılarında Amasya kenti için Ameseia kelimesini kullanmıştır (Amasya Adının Kökeni, 2022). Strabon Döneminde yapılmış olan Amasya ve çevresini gösterir haritada da Amasya “Amesia” olarak geçmiştir (Şekil. 4). Bizans döneminde de “Amasia” adı değişmeden devam etmiş ve Selçuklular, İlhanlılar, Beylikler ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde Amasya isminde herhangi bir değişiklik olmamıştır (Er, 2009: 15).

Şekil 4. Strabon Döneminde Yapılmış Amasya ve Çevresini Gösterir Harita (Tuzcu, 2013: 15).

2.3. Amasya Kentinin Coğrafi Konumu

Amasya kenti yüksek dağ sıralarının arasında içinde eski adıyla İris Nehri'nin kıvrılarak doğuya doğru aktığı vadi ortasında ve su kenarında kurulu bir kenttir. İç Anadolu ve Doğu Anadolu'yu birbirine bağlayan yolların üstünde olması bölgenin erken dönemlerden itibaren pek çok sayıda yerleşim yeri kurulmuş olmasına imkân sağlamıştır (Albayrak Kılıçaslan, 2018: 25). Tarihler boyunca kıyı alanlar insanoğlunun yiyecek bulmak, yerleşmek, çoğalmak, öğrenmek için ideal bir yaşam alanlarından birisi olmuştur. Su hem işlevsel açıdan kolaylıklar sağlarken, güzel manzarası ve eğlenceli zaman geçirebilmek için alan sunmakta aynı zamanda canlılar için yaşamlarını sürdürebildiği temel ihtiyaç olmaktadır (Canik, 2011: 1). Bu yönden insanoğlu yerleşim alanı tercihlerini daha çok su bulunan alanlarda konumlandırmakta ve yaşamlarına bu alanlarda sürdürmektedir. Başka bir taraftan da kentlerin ilk çekirdeğini kaleler teşkil etmiştir. Amasya kenti de kuruluş ve yerleşim olarak "Kale Şehir" olarak isimlendirilmiş,

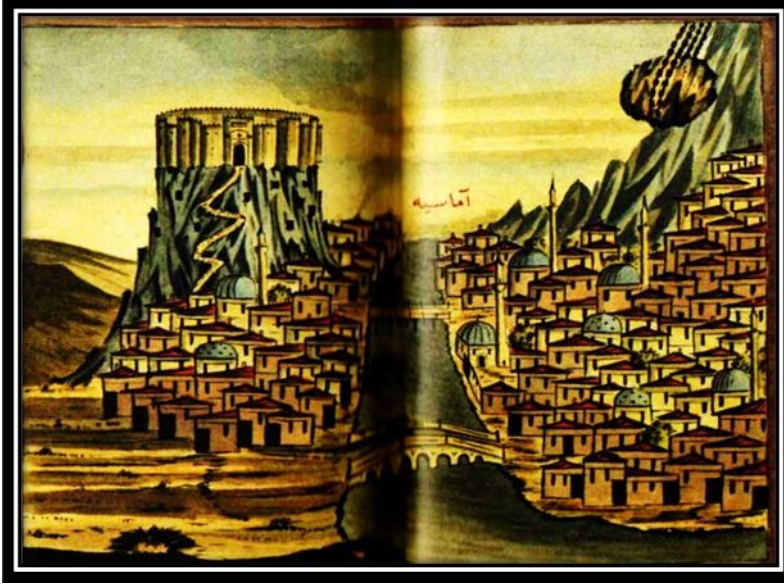
daha sonra da yerleşim kale eteklerine kaymasıyla ‐Açık Şehir‐ olarak nitelendirilmiştir (Er, 2009: 8).

Amasya, Karadeniz Bölgesi Orta Karadeniz Bölümünün iç kısmında yer almakta ve doğu tarafında Tokat, güneyinde Tokat ve Yozgat, batı tarafında Çorum ve kuzey tarafından Samsun illeri ile çevrili bir kenttir. Yüzölçümü 5.701 km² ve toplam sınır uzunluğu 492 km'dir. Çevre illerden Samsun 169 km, Tokat 165 km, Yozgat 6 km, Çorum 152 km. sınır uzunluğu bulunmaktadır. Komşu illeri Samsun'a 131 km, Çorum'a 92 km, Yozgat'a 196 km, Tokat'a 114 km uzaklıktadır. Deniz seviyesinden ortalama yüksekliği il merkezinde 411,69 metre ve ortalama yüksekliği 1.150 metredir. 41° 04' 54"- 40° 16' 16" Kuzey Enlemleri ve 34° 57' 06"- 36° 31' 53" Doğu Boyamları arasında yer almaktadır (Coğrafi Konum, 2022).

Şekil 5. Amasya'nın Coğrafi Konumu (Google Earth, Son Erişim Tarihi: 21.06.2022).

Tarihsel süreçte Amasya kenti konumu ve yönetim stratejisinden kaynaklı hep önemli olmuş, kale şehir olarak yapılanması ve savunma amacıyla kullanılan kaleyi ön plana çıkartmıştır (Canik, 2011: 10). Amasya kenti bu düşünceyle korunma ve su ihtiyacının karşılandığı ender kentlerden bir tanesidir. Bir taraftan uzun yıllar süren savaşlarda kaleleri ile korunması sağlanırken, bir taraftan da insanoğlunun yaşam kaynağı su imkanını yaşamış bir kenttir. Osman Şakir Efendi tarafından yapılan 1811 yılı Amasya Minyatür Gravürü Amasya'nın bir kale şehir olduğunu göstermektedir (Şekil. 6).

Şekil 6. 1811 Yılı Amasya Minyatürü (Osman Şakir Efendi, 2018).

Amasya kale şehir olmasının yanında oldukça yüksek dağlara sahiptir (Şekil 7). Yeşilirmak'ın ana kollarının kent merkezinden geçmesi ve merkezin yüksek dağların çevrili olması nedeniyle Amasya'da yüzey şekilleri oldukça engebeli ve dar alan içerisinde yer almaktadır (Ateş, 2019: 8).

Şekil 7. Engebeli ve Dağlık Arazide Amasya'nın Kuşbakışı Görünümü (Ladikli, 2022).

Amasya'nın birincil yerleşme alanı Yeşilirmak'ın güney kıyısı alanıdır. Yeşilirmak'ın kuzey kesiminde ise Kralkaya Mezar Anıtları, Osmanlı Yalıboyu Evleri, Amasya Kalesi ile ticari faaliyet alanları yanı sıra Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait anıtlar yer almaktadır (Şekil. 8). Amasya'nın kuzey bölümündeki yerleşime eğim olarak elverişli alanda tren yolu ve Kralkaya mezarları bulunan dağ ile yer almaktadır (Güzelci, 2012: 47). Amasya'nın içinden Yeşilirmak geçtiğinden, farklı dönemlerde iki yakayı bağlayan köprüler inşa edilmiş ve bu köprülerden Kuş (Kunç) köprü, Helkıs (Hükümet) köprü, Alçak köprü, Mağdinus köprü, Meydan (İstasyon) köprüsü günümüze kadar gelmiştir (Ateş, 2019: 21).

Şekil 8. Kralkaya Mezarları, Hazeranlar Konağı Yalıboyu Evlerinin ile Yürüyüş Yolunun Köprüden Görünümü (Ladikli, 2022).

Günümüzde de tarihi dokusunu koruyarak gerekli bakım ve onarımları yapılan köprüler halen kentin iki yakasını bağlar konumdadır. Amasya'nın ikincil yerleşim alanı olarak yer alan güney kıyısı ile Yeşilirmak arasında kent boyunca devam eden yürüyüş alanı yer almaktadır (Şekil 8). Güney kıyısında yer alan binalar daha yüksek yapılı dört beş katlıdır (Güzelci, 2012: 48).

Amasya Yalıboyu Evlerini bir kısmı doğal afetlerle ya da yangınlarla zarar görmüş ya da yerini yeni yapılaşmalara bırakmış olsa da yine de yöresel bir yerleşim dokusunun görülebildiği alanları mevcuttur (Şekil 9). Bu anlamda Yalıboyu Evleri sivil mimari örneklerin özgün ve başarılı örneklerindedir (Güzelci, 2012: 54).

Şekil 9. Tarihi Kent Dokusunu Koruyarak Yeni Yapılaşma Cumbalı İsmet Çopuroğlu Konağı (Ladikli, 2022).

Amasya kentinin Yeşilirmak ile iki tarafının yüksek kayalıklarla çevrili dar bir vadide kurulmasıyla gelişme yönü doğu batı yönünde olmuştur. Şehrin topografyasında Yeşilirmak kentin ne yönde gelişeceğine en büyük etkiyi oluşturmuştur (Canık, 2011: 58).

2.4. Amasya Kent Kimliği – Kent Kültürü

Her kent tarihsel süreç içerisinde bir kültüre sahip olurken kuşaktan kuşağa geçen kültür ile kent kimliği de oluşmaktadır. Amasya kenti de diğer tarihi kentler gibi farklı dönemleri içinde barındıran, tarihte yaşadığı medeniyetlerin kültürleriyle bezenmiş kendine has kent kimliğine sahiptir. Keleş'e göre; bir kentin kimliğini oluşturan o kentin kültür varlığıdır ve kültürüne katkıda bulunan ise; kentin kimliğidir (Keleş, 2005: 14).

Benzer şekilde, bir kenti diğer kentlerden ayıran ve kimlik oluşmasını sağlayan temel unsur, kent kültürüdür. Kent kültürü ise; kentteki yaşayanların geçmişten günümüze oluşturduğu maddi manevi değerler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Güler, Şahnagil ve Güler, 2016: 92). Kültür toplumun tarihinin yarımına kadar gelişme sürecinde sahip olabildiği değer ve kavramları tamamlayandır ve insan topluluklarının yaşadığı topraklarda yaşayış biçimlerine bağlı bir şekilde geçmişten günümüze kadar hem topluma hem de çevresindeki öğeleri yansıyacak etki yaratmaktadır (Eskidemir, 2016: 5).

Kentleri yaşadığı toplum ve kültürler olarak ele aldığımızda Amasya kenti de farklı kültür ve dönemleri içinde barındırmış bir kenttir ve Amasya kenti incelendiğinde tarihteki her dönemin izleri görülmektedir. Amasya kenti birçok medeniyetlere ev sahipliği yaparken bu farklı medeniyetlerin kültürel varlıklarını da günümüze kadar ulaştırabilmiş ve oluşan kent belleği ile farklı kültürlerle ait bilgileri de sunabilen bir Anadolu kentidir (Sondaş, 2019: 1). Nehirler de bulunduğu kentlerin yerleşim şekillerini belirler ve yerleşimlerde su ile buluşmaları ile o kentte ya da yerleşim yerinde kendine has bir karakter oluşturmaktadır (Canik, 2011: 8).

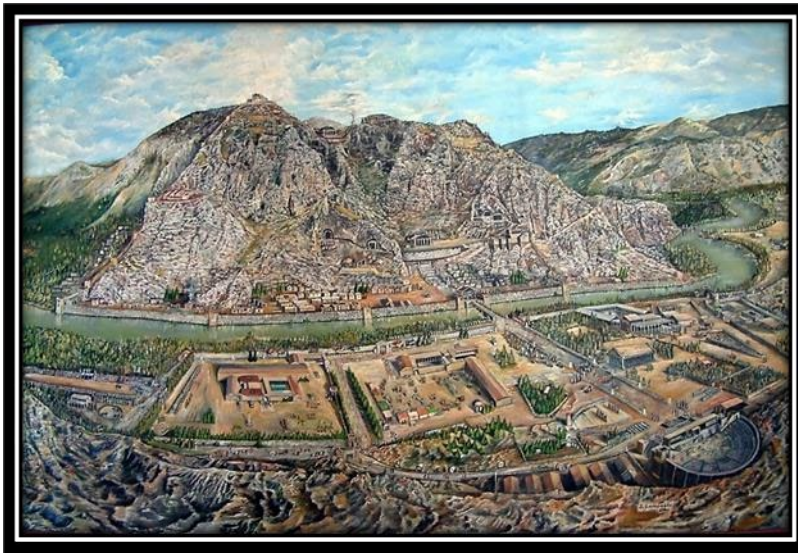
Amasya kent dokusu kentin içinde farklı bölgelerde konumlanan 19. ve 20. yüzyıllara ait geleneksel konutların bulunduğu tarihi dokularda hem Yeşilirmak hem de kentin dört tarafını çevreleyen dağlar uyum içinde bugüne kadar gelebilmiştir. (Sondaş, 2019: 1).

Aslında kent kültürünü oluşturan niteleyebileceğimiz bu değerler, aynı zamanda tarihin izleri ile günümüze de ışık tutmaktadır. Amasya kenti için de tarih kokan kent demek doğru deyimdir. Birçok medeniyete ev sahipliği yaparken Yeşilirmak kıyısında kent kimliğini taşıyan ve bugüne kadar ulaşan tarihi binalar, yüksek dağlarla korunaklı bir şehir yanında su kaynağıyla, muazzam manzaralı kıvrım kıvrım Yeşilirmak kıyısıyla,

tarihi anıtları ile adeta bir müze gibi görebilen ve kent kimliğini halen koruyan bir görünümündedir.

2.5. Amasya'nın Yerleşim Dokusu

Kentler, yaşayan toplumların geçmişten günümüze kadar sahip olduğu değerlerin yansıması olarak görülmekte ve kentler bu kavrama dayalı olarak ele alınırken, Helenistik dönem kentleri, Orta çağ kentleri ve Rönesans kentleri gibi kavramlar ile değerlendirilmektedir (Eskidemir, 2016: 5).

Şekil 10. Amasya Kentinin Tarihsel Resmedilmiş Hali (Amasya İl Kültür Müdürlüğü Arşivi, 2022).

Amasya kenti gerek coğrafi konumu gerekse tarihinde farklı medeniyetleri barındıran doğal bir yapıda oluşan ve Amasya kent merkezi içinden geçen Yeşilirmak ile kuzeydeki Tersakan Çayı ile akarsu kenarlarındaki meyve bahçeleri, kentin çevresini saran yüksek dağlar ile kendine özgü görünüm kazandırmış ve yerleşim kararları bu yönde etkilemiştir. Amasya konum olarak da vadinin iki yakasındaki yamaçlara yerleşmiş bir kenttir (Sarı, 2010: 3).

Amasya kenti Yeşilirmak'ın kuzeyinde Hatuniye mahallesinde konumlanan geleneksel dokudaki Yalıboyu evleri, ırmağın arkasındaki yüksek dağlar, Kral kaya

mezarları ve kalenin tarihi kalıntıları ile bölgede kendine has bir yapı oluşmasını sağlamıştır (Ateş, 2019: 25). Osmanlı kent mimarisi içinde önemli örneklerden olan Yalıboyu evleri olarak bilinen geleneksel Amasya evleri, Amasya kent mimari yapılarının içinde önemli bir grubu teşkil etmektedir (Akgül, 2020: 17).

Amasya kent bölgesinde bir taraftan yaşanan doğal afetler ve yangınlar, bir taraftan geleneksel evlerin yapımında kullanılan malzemelerin uzun ömürlü olamaması ve bir taraftan da 19. yüzyıl modern mimarisi ile kentteki değişimlerle tarihi yapılarda azalmalar olmuş, bazı geleneksel konutların tahrip olmuş hatta bir kısmı ise yok olmuştur (Ateş, 2019: 22). Ancak buna karşılık halen tarihin izlerini taşıyan ve belirli bir kısmının korunduğu Yalıboyu Evleri Amasya kentin ve kent evlerinin tarihi dokusunu yaşatmaktadır.

Geleneksel Amasya evlerinin geneli yan yana bitişik nizamda yapılmış ve bodrum üstü iki ya da tek kattan oluşmuştur. Alt katlarda odunluk, kiler, mutfak ve haremlük bulunurken, mahremiyet duygusu ile pencereler genellikle küçük ve az sayıda yapılmıştır. Geleneksel evlerin ikinci katlarında dışa taşan cumbalı alanlar yapılmış ve böylece hem daha fazla yer kazanılmış hem de evlerin planında simetri oluşturulmuştur. Bu cumbalı alanlara “şahniş” ya da “sahn-ı şirin” denmiştir. Geleneksel evlerin ikinci katlarında da oturma, dinlenme, eğlenme ve yatma amaçlı yapılmış pencere sayıları daha fazla yapılmıştır. Pencere önlerinde ise dışarıdan içerinin görülmesini engelleyen ahşap kafesler yapılmıştır. Geleneksel evlerin iç kısmında da sofalar oluşturulmuş ve buralarda da genellikle ocak, şerbetlik, raf, sedir ve yüklük gibi birimler oluşturulmuştur (Akgül, 2020: 19).

Amasya kentin içinden geçen Yeşilırmak ile adeta kentin iki yakası farklı konumlanmıştır. Kentin daha çok tarihi dokusunu koruyan İçişehir mahallesi ve Yalıboyu evleri kentin dokusunun tarihinin bu dönemde de görülmesini sağlamaktadır. Amasya kentin nehir ve nehrin karşısındaki kalan iki yakası bağlantı köprüleri ile sağlanmaktadır. Amasya kentinde bulunan beş köprüden 4 tanesi bölgede bağlantıyı sağlamaktadır. Amasya kentin iki yakası birleştiren köprülerden bunlardan bir tanesi olan İstasyon Köprüsü 1145 yılında beylikler döneminden yapılmış olduğu söylenmekle

birlikte araştırmacılar tarafından Danişmendler döneminden kaldığı ve eski köprü üzerindeki kalıntılara yapılmış olabildiğı söylenmektedir (Ateş, 2019: 25).

Amasya kentin tarihi kalesi Harşena dağı üzerinde kurulan dağ, Harşena Kalesi adıyla bilinmekte ve denizden 700 metre, Yeşilırmak'tan 300 metre yükseklikte yapılmıştır. Batı tarihçilerine göre Pontus Kralı Mitridates tarafından, Arap tarihçilere göre de Türk hakanı Karsan Han tarafından yapılmıştır (Menç, 2014: 14).

Amasya kent topografyası ile bütünleşmiş tarihi alanlarla kent silüetini oluştururken yapılı ve doğal çevreyi birbirleriyle olumlu şekilde etkilemektedir (şekil 11). Yeşilırmak ve dağlar ile oluşan vadi konumlu topografyasında farklı kültürlerin bir arada yer aldığı, tarihsel olaylara tanıklığı ve yaşanmışlıkları ile kültürel ve doğal değerleri ile bütün oluşturmuş yerel kimlik bakımından fark yaratmış bir kenttir (Sondaş, 2019: 1).

şekil 11. Amasya Yerleşim Dokusunu Gösteren Kuşbakışı Görünümü (Amasya İl Kültür Müdürlüğü Arşivi, 2022).

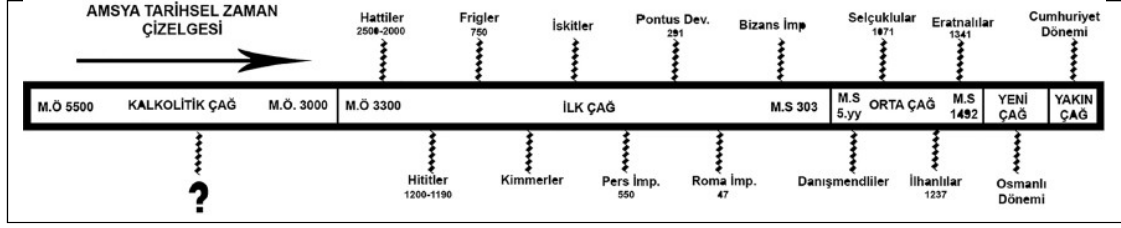
Amasya evleri olarak örnekler Sofular mahallesi, Helkis mahallesi, şamlar mahallesi, Hacı İlyas mahallelerinde de görülebilmekte ancak yine bunlardan en bilineni yine de gerek konumlanış olarak nehir kenarında olması gerekse kent peyzajı katkısı ile görsel bakımdan az bulunan estetiğine sahip Yalıboyu Evleri ve Hatuniye mahallesidir

(Ateş, 2019: 23). Amasya kent merkezinde bulunan bazı tarihi dokular korunurken, bazıları da nüfus artışıyla, kentin hızlı büyümesiyle, bilinçsiz hareketlerle, terk edilerek, yanlış imar uygulamaları, yangın ve sel gibi doğal afetlerle büyük zarar almıştır (Sondaş, 2019: 1). Geçmiş medeniyetlerdeki izler, kent içindeki kalıntılar, anıtsal mimari yapılar ve taşınır taşınmaz kültür varlıkları bazı bölgelerde yok olabilirken, Geç Osmanlı Dönemi olarak geçen dönemdeki anıtsal ve sivil mimari eserler birçok kentte korunarak günümüze kadar gelebilmiştir (Ateş, 2019: 1).

Amasya kentsel dokusu değişim ve dönüşümleri sosyoekonomik dönüşüm etkileri ile yaşanan hızlı değişimlerle, Cumhuriyet sonrasındaki yapılan yasal düzenlemeler ile başlamıştır. (Sarı, 2010: 3). Yakın tarihte gerçekleşen koruma çalışmaları ve yasal düzenlemelerle tarihi doku korunmaya çalışılmıştır. Yeşilirmak kıyısında yer alan Yalı boyu evlerinin bir kısmı mülk sahipleri tarafından maddi nedenlerle onarım yapılamamış ve bu nedenle 2015, 2016 ve 2017 yıllarında gerekli tescilli yapılarda proje aşamasında ve uygulamasında ödenek çıkartılarak bu evler korunmaya çalışılmıştır (Akyüz, 2020: 21).

2.6. Amasya Medeniyetleri

Amasya birçok medeniyete beşiklik etmiş kent olarak bilinen ve tarihi incelendiğinde kent içinde barındırdığı tüm medeniyetlerin izleri görülen tarih kokan bir Anadolu kentidir. Tarihsel süreçte her dönemde adeta mihenk taşı görevi üstlenmiştir. Tarihi incelendiğinde neden mihenk taşı olarak düşünüldüğü açıkça görülecektir. Amasya'nın dönemleri ele alındığında Türklerin Anadolu'yu Fethi öncesi dönem, Anadolu'da Türk Hakimiyetinin olduğu dönem, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak ele almak kentin tarihini anlama noktasında daha açıklayıcı olacaktır. Amasya kentinin Cumhuriyet Dönemine olan medeniyetlerini tarihleri ve çağına göre incelersek Şekil 12'de görüldüğü gibi bir çizelge ortaya çıkmaktadır.

Şekil 12. Amasya'nın Tarihsel Zaman Çizelgesi (Anonim).

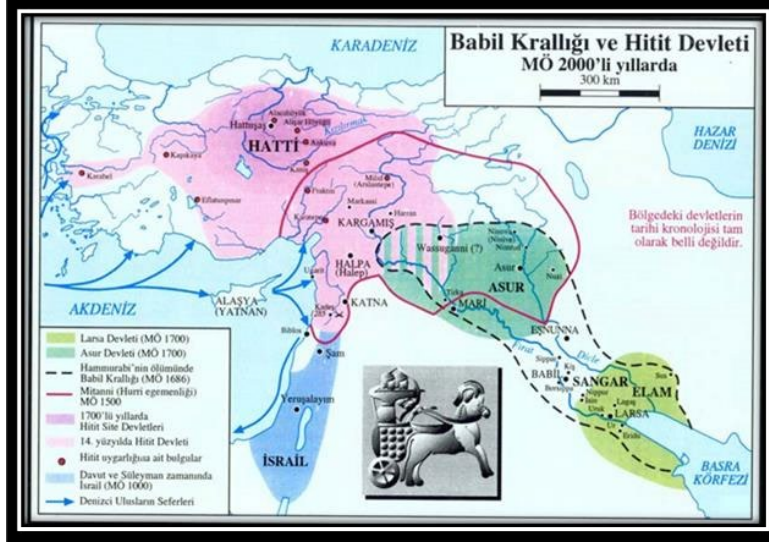
2.6.1. Türklerin Anadolu'yu Fethi Öncesi Amasya Medeniyetleri

Amasya kenti tarihler boyunca önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve tarihte savaşlara sahne olmuş bir Anadolu kentidir. Türklerin Anadolu'yu fethi öncesinde farklı uygarlıklara ev sahipliği yapması ile önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Amasya kentinin ilk yerleşim tarihi mevcut bilgiler ışığında Kalkolitik Çağa yani M.Ö.5500 ve 3000 yıllarına dayanmaktadır. Ancak kuşku yoktur ki; Amasya kenti Kalkolitik Çağ ile de sınırlandırılmaz ve bu sebeple Amasya kent tarihi Anadolu tarihi kadar eski bir tarihe sahiptir. Ancak bunun arkeolojik kazılarla ya da bilimsel araştırmalarla temellerinin oturması da gerekmektedir (Er, 2009: 15). Son yıllarda tarihi arkeolojik kazılar Amasya kentinin tarihinin uzun yıllara dayandığını da ispatlar niteliktedir. Amasya kentindeki yerleşmeler bir kısmı Kalkolitik Çağa M.Ö. 5500-3000 yıllarına dayanmakta ve Tunç Çağı'na ait M.Ö. 2500-3000 dönemini gösteren yerleşim yerleri bulunmaktadır (Akyüz, 2020: 14).

Amasya kenti Orta Tunç Çağı döneminde ise; M.Ö. 2500 ve M.Ö. 2000 yılları arasında Anadolu'nun güçlü uygarlıklarından Hattiler'in önemli yerleşim yeri olmuş ve daha sonra Hititler tarafından Hattiler'in hakimiyetine son verilmesiyle kent Hititlerin sınırları içinde kalmıştır (Şekil 13). Hititler, kuraklık ve kıtlığın etkisiyle ayakta kalamamış ve Hititler, Frigler'in bulunduğu kavimlerle M.Ö. 1190 tarihinde egemenliğini yitirerek yeni bir dönem Frigler dönemi başlamıştır. Frigler döneminden sonra başlayan Kimmerler, Karadeniz bölgesinde yer almış ve Amasya kenti de Kimmerler'in egemenliğinin alanı içinde yer almıştır. Kimmerler'in sonrasında başlayan İskitler dönemi M.Ö. 675 ve 585 yıllarını kapsamaktadır. Bu tarihten sonra da Kimmerler ve İskitlerin etkisi yavaş yavaş azalmıştır. Daha sonrasında Anadolu'da büyük güç olan Lidya ve Med devletlerinin aralarındaki savaş ile Amasya kenti Med hakimiyeti sınırları

içine girmiştir. Bir süre sonra da Amasya kenti Pers hakimiyetine girmiştir (Er, 2009: 16-17). Kısaca; Amasya kenti Hattiler (M.Ö. 3000), Hititler (M.Ö.2200), Frigler (M.Ö. 725-675), Kimmerler ve İskitler'in (M.Ö. 675-585) hakimiyetinde kalmış, kısa bir süre Med ve sonra Pers hakimiyetine girmiş, Pers kökenli Pontus hakimiyetinde Amasya kenti yönetim merkezi olmuş ve bu dönemde büyük imar işleri yapılarak kent kültür merkezi haline gelmiştir (Akgül, 2020: 14).

Şekil 13. Amasya'nın İçinde Bulunduğu Hattiler Dönemi (Tarih Haritaları, 2022).

Şekil 14. Amasya'da Büyük İskender İmparatorluğu Dönemi (Tarih Haritaları, 2022).

Pers hakimiyeti sonrası Amasya’da büyük İskender dönemi başlamıştır. Büyük İskender tarihte adını duyurmuş önemli bir komutandır. Büyük İskender girdiği savaşlarda coğrafya bilgisinden faydalanmış ve olumsuz coğrafi koşullarını da yenmeyi başarmıştır. Aynı zamanda fethettiği toprakların mekânsal planlamalarını yapmış, kentlerde kıyı planlamaları, nehirlerdeki kanallar, nehirlerdeki köprü ve inşası, nehir yataklarını düzenlemesi, yol yapımı gibi planlamalar yapmış bir coğrafyacıdır (Doğaner, 2007: 22).

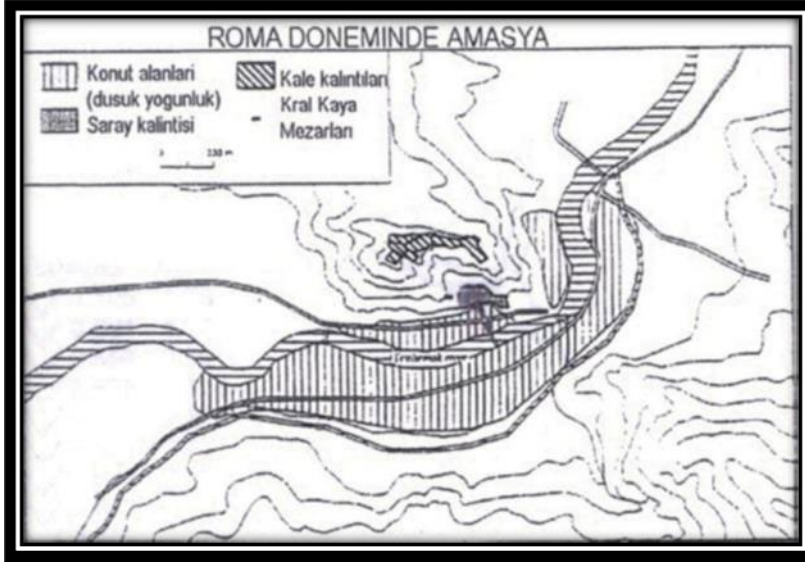
Büyük İskender M.Ö. 323 yılında ölümü ile Anadolu içinde siyasi anlamda yeni bir süreç başlamış ve büyük İskender halefleri de birliği sağlayamayarak çeşitli krallıklara bölünmüştür (Şekil 14). Bu gelişmeler bir taraftan yaşanırken Pers kökenli Midridates Ktilles Pontus devletini kurmuş ve Amasya’yı başkent yapmıştır (Aktaran, Er, 2009: 18). Daha sonra Roma ve Pontus devleti arasında uzun savaşlar baş göstermiştir. Savaşlar sonunda Anadolu’da Pontus dönemi başlamıştır (Şekil 15).

Şekil 15. Roma-Midridates Mücadelesi Anadolu’da Pontus Devleti (Amasya İl Yıllığı, 2007: 155).

Roma ve Mithrades savaşları sonucunda da Amasya, önce (İ.Ö.70) Lucullus tarafından daha sonra da (İ.Ö.66). Pompeius tarafından ele geçirilmiştir. Bu dönemde Roma üzerinde büyük korku yaratmış olan Mithradetes Eupator kaçmış ve ordusu da

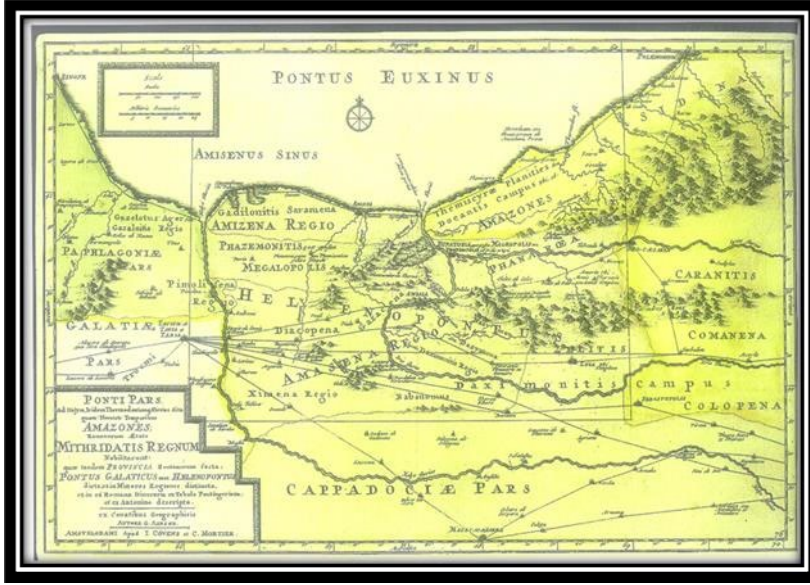
tamamen yok edilmiş olsa da yine yaşadığı süre içinde bir tehlike olarak görülmeye devam etmiştir. Lucullus sonrasında Amasya'yı ele geçiren Pompeius ise kentin bütün stratejik noktalarındaki kent ve surları yıktırıştır. Ancak, askeri avantajı ve stratejik konumu ile Amasya ve kalesi yeniden yapılmıştır (Canik, 2011: 76).

Şekil 16. Roma Döneminde Amasya (Altınöz, 2003: 41).

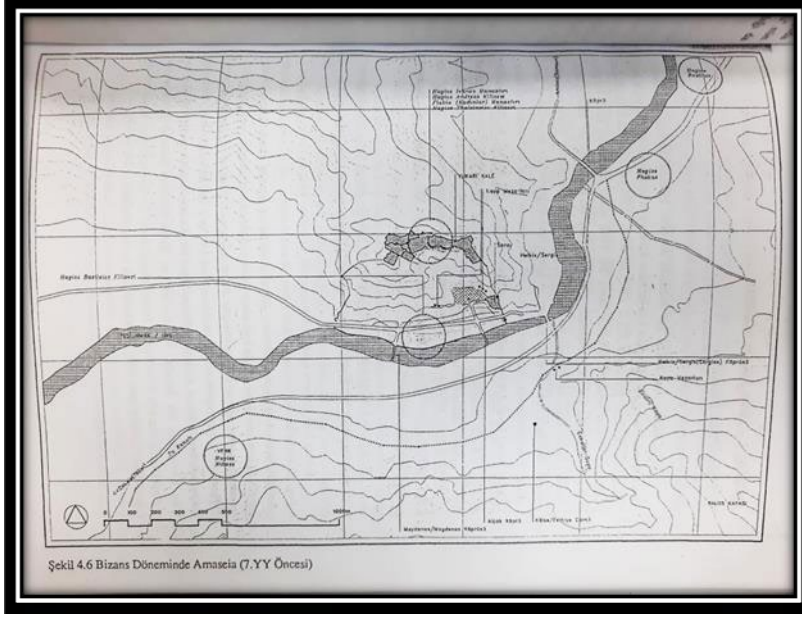
Savaşlar sonunda Romalı General Pompeius Pontus devletinin hakimiyetine son vermiş ve Amasya ve civarı Roma egemenliği altına girmiştir (Şekil 16). Roma İmparatorluğu dönemlerinde Amasya, önemini koruyarak eyalet statüsünde yer almış ve eyaletler arasındaki yol sisteminin de merkezi olmuştur (Er, 2009: 19-20).

Amasya'ya ait kültürel veriler incelendiğinde; kentin Pontus (Şekil 17), Bizans ve Roma dönemlerinde önemli ve güçlü bir askeri karargâh olmasının yanında idare ve yönetim açısından merkezi bir kale kenti niteliği de görülmektedir (Canik, 2011: 130).

Şekil 17. Plinius Döneminde Amasya ve Çevresi, Sanson (Tuzcu; 2013: 19).

Kale yanında tarihsel savaşlarda nehirlerin önemi oldukça fazladır. Nehirler kara orduları için asker ve malzemelerin karşı tarafa geçmesinde engel oluşturmaktadır. Çünkü nehirler her iki taraf için sınır oluşturmaktadır. Tarihsel çağlardaki savaşlarda nehirler üstünlük oluşturmuştur. Bir taraftan da köprü geçişi engellenebilmek üstünlük sağlarken bir taraftan da binlerce kişilik ordu ve hayvanlarının su kaynağı olmuştur. Bu nehirlerin siyasi coğrafya olarak bütün koşulları coğrafya bilgisine sahip Büyük İskender'in seferlerinde önemli etki yaratmıştır (Doğaner, 2007: 32). Amasya kenti nehir ve kale kent olarak Türklerin Anadolu'yu fethi öncesinde farklı uygarlıkların hüküm sürdüğü önemli bir kent olmuştur. Amasya kenti Türkler Anadolu'ya girdikleri döneme kadar da Bizans İmparatorluğu elinde kalmıştır (Er, 2009: 20).

Şekil 18. Bizans Döneminde Amasya (Kuzucular, 1994:32).

Doğu Roma İmparatorluğu olarak geçen Bizans döneminde Amasya (Şekil 18) sosyal, ticari ve askeri yönden önemli bir yerleşim merkezi olmuştur (Keskin, 2018: 920). Türklerin Anadolu'yu fethine kadar dönemde bir taraftan nehir kent olarak bir taraftan kale kent olarak önemli olmasının ve çokça medeniyeti içinde barındırmasının yanında, yaşayan farklı medeniyetlerin izleri Amasya kentine kültür çeşitliliği sağlamıştır.

2.6.2. Türklerin Anadolu'yu Fethi Sonrası Amasya Medeniyetleri

Türklerin Anadolu'yu fethi Sultan Alparslan dönemi ile başlayan dönemdir. Bizans İmparatoru olan Romanos Diogenes 26 Ağustos 1071'de Malazgirt Ovasında Selçuklu Sultanı Alpaslan ile girdiği savaşta yenik düşmüş ve bu yenilgi sonunda Bizans İmparatorluğunda tahtın hızlı el değiştirmesi de Anadolu'da otorite boşluğu yaratmış ve Büyük Selçuklu Ordusu Anadolu'ya akınlara başlamıştır (Er, 2009: 20).

Amasya, Türklerin Anadolu'yu fethi sonrasında önemli gelişmeleri Selçuklular özellikle de Osmanlı döneminde yaşamıştır. Osmanlı döneminde özellikle kültür, sanat ve bilim merkezi olarak yer alan Amasya, bu dönemde yapılan ve günümüze kadar gelebilen önemli imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (Canık, 2011: 130).

Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Anadolu'yu fethinde Selçuklu emirlerinden, Artuk Bey, Yeşilirmak ve Kelkit Havzalarını, Mengücek Bey Erzurum ile Çoruh Irmağı bölgelerini fethetmişlerdir. Bunun yanında Süleyman Şah'ın dayısı olan Emir Danişment oğlu Gümüştekin Ahmet Gazi ise; Amasya kentinin içinde bulunduğu Kızılırmak Havzaları ve Yeşilirmak Havzalarının bir bölümü için fetihlere çıkmıştır (Er, 2009: 21).

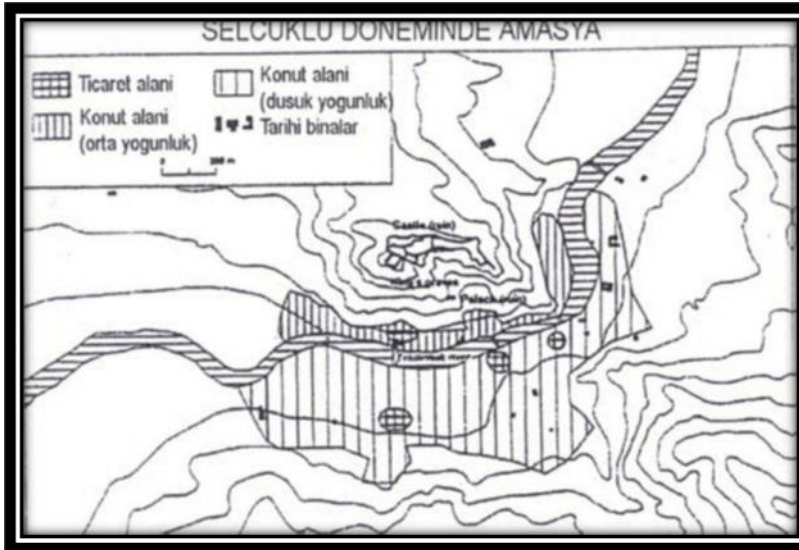
Bizans İmparatorluğunun yenilmesi ile başlayan Türklerin Anadolu fetihleri ile Türklerin Amasya'yı fethi 1075 yılında Ahmet Gazi ile olmuştur. O dönem içinde Amasya kenti Danişment 'ilerin eline geçmiş ve bu sürede Amasya kenti haçlı saldırılarına maruz kalmıştır (Şenol, 2010: 292). Alparslan emirlerinden olan Melik Danişment Gazi Amasya'yı fethedip Amasya kalesine ayak basmış ve Bizans hakimiyetine son vermiştir. Danişment Gazi kenti ele geçirdikten sonra da tebaasıyla birlikte kendine yaşam alanı olarak da sur içini seçmiş ve Bizans dönemindeki kilisesi camiye çevirip kullanmaya başlamıştır (Toruk, 2008: 41).

14 Şubat 1075 tarihinde Ahmet Gazi'nin fethi ile Türklerin hakimiyetine giren Amasya, Bizanslılar tarafından iki defa kuşatılmış ancak Ahmet Gazi bir taraftan kenti sürekli bir abluka altında tutmuş bir taraftan da komşu kentlerden Bizanslıların yardım almalarının önünü kesmiştir. Amasya'nın muazzam yapıdaki savunma mevki de Amasya kentinin fethini güçleştirmiştir (Er, 2009: 21).

Anadolu Selçuklu Devletinin dönemi 1239 yılına kadar devam etmiştir (Şekil 19). 1239 yılında Amasya kentinde meydana gelen önemli bir ayaklanma olan Baba İshak ayaklanması başlamış ve 1243 yılında Moğolların Anadolu Selçuklulara karşı yaptığı savaşta kazanmasıyla Anadolu Moğolların hakimiyetine geçmiştir. Böylece Moğol hakimiyetiyle Anadolu Selçuklu hakimiyeti Kızılırmak sınır ile ikiye bölünmüş ve Amasya Eyaleti Rumiyye içinde kalmış ve yönetimi Seyfettin Torumtay'a bırakılmıştır (Toruk, 2008: 44).

Şekil 19. Anadolu Selçuklular Dönemi Haritası (Amasya İl Yıllığı, 2007: 158).

Şekil 20. Selçuklu Döneminde Amasya, (Altınöz, 2003: 41).

Anadolu Selçuklu yıkılışından sonra da Moğol devleti olan İlhaneliler dönemi başlamış ve Anadolu tamamen İlhaneli Devleti hakimiyetine girmiştir. Daha sonra başlayan İlhaneliler dönemi, Amasya'nın İlhaneliler tarafından hakimiyeti ile 1243 yılından 1341 yılına devam etmiştir. İlhaneliler döneminin son hükümdarı olan Ebu Said Bahadır Han 1335 yılında vefat etmesi ile Anadolu'nun genel valisi olan Alaeddin Eratna

bağımsızlık ilan etmiş ve Eratna Devletini kurarak Amasya hakimiyeti 1341 yılında Eratna hükmüne girmiştir (Aktaran: Er, 2009: 23-24).

Eratna döneminde devletin nebisi Kadı Burhaneddin ile 1381 yılında savaşta hayatını kaybeden Hacı Şadgeldi Paşa ve sonrasında oğlu Fahrettin Ahmet Bey Amasya emirliği görevini üstlenmiş ancak Fahreddin Ahmed Bey sürekli bir mücadele içinde olmuş ve bu mücadeleler ile bir yere varamayınca Amasya kentini bir başka sancak karşılığında Osmanlılara vermeyi istemiş ve bunun üzerine Amasya 1393 yılında Osmanlı idaresine geçmiştir (Aktaran: Er, 2009: 25).

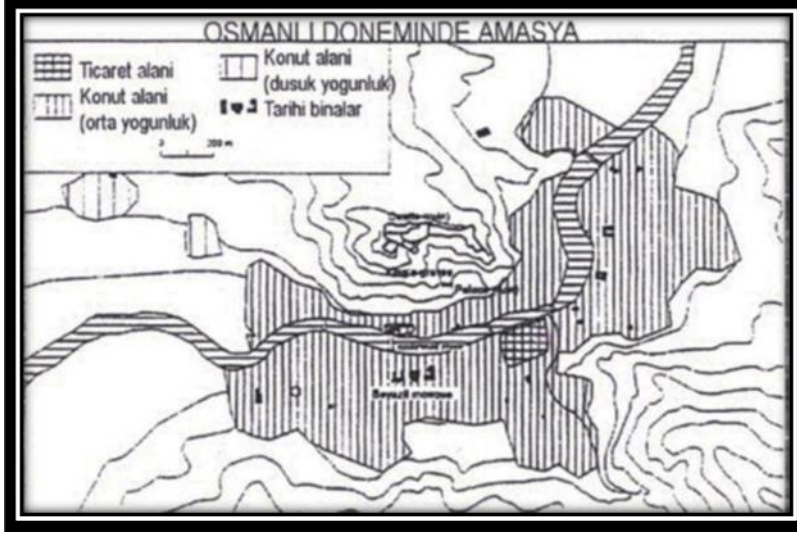
Kendi rızası ile Osmanlı Beyliğine katılan Amasya kenti Sultan I. Murad'a bağlılığını bildirmiş ve o da Amasya kentinde "Rum Eyaleti" kurmuştur. Bir dönem sonra da kadı Burhaneddin Bey tarafından kent tekrar alınmış ve 1392 yılında tamamen Osmanlı hakimiyetine girmiştir (Gürbüz, 2015: 8).

2.6.3. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Amasya

Osmanlı İmparatorluğuna yön veren şehzadelerden Yavuz Sultan Selim ile II. Murad, Amasya kentinde doğmuş ve Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde önemli padişahlardan Fatih Sultan Mehmet ile II. Beyazıt ise; Amasya kentinde valilik görevinde bulunmuştur. Birçok şehzadenin doğduğu, büyüdüğü, görev yaptığı merkez olması nedeniyle Amasya kenti "Şehzadeler Şehri" olarak anılmıştır (Albayrak Kılıçaslan, 2018: 25).

Amasya kenti 1386 yılından itibaren Yıldırım Beyazıt Han ile başlayan bu Şehzadeler Şehri unvanını tam 182 yıl boyunca 1568 yılına kadar sürdürmüştür. Ancak şehzade Mustafa'nın ölümü ve Amasya'nın İstanbul'dan uzak olması ile İstanbul'a daha yakın olan sancakların öneminin artmasıyla XVI. Yüzyılın ortalarında bu önemini yitirerek merkezden tayin ile sancak beyleri ile idare edilmiştir (Aktaran, Kök, 2006: 42-43). Tarihte bu kadar şehzadenin eğitim aldığı kent elbette tarihin hiçbir döneminde önemini yitiremeyecektir. Amasya kent olarak Osmanlı döneminde Şehzadeler Sancağı olarak İmparatorluk döneminde merkez konumunda iken, ilerleyen yıllarda önemini yitirmiş olsa da tarih içindeki kültürel, mekânsal anlamda kent kimliğinin olduğu bir dönem olmuştur (Meşhur, 1999: 55). Osmanlı döneminde önemli sancaklardan olan

Amasya kenti devletin doğu sınırında yer alması ile önemli geçiş güzergahı konumunda olması nedeniyle de önemli bir sancak olması özelliğini uzun süre koruyabilmiştir (Kök, 2006: 04).

Şekil 21. Osmanlı Döneminde Amasya, (Altınöz, 2003: 41)

Amasya, 15. Yüzyıl sonuna kadar Çelebi Mehmet ile başlayan birçok Osmanlı şehzadelerinin barındığı kent olarak konumunu küçük kesintiler dışında hep korumuştur (Şekil 21). Osmanlı Döneminde Amasya, Anadolu'nun en gelişmiş 5- 6 kentinden birisi olarak 15. Yüzyılda en görkemli çağını yaşamıştır (Canik, 2011: 81).

Bu görkemli çağında Amasya'da 182 yıl içinde isimleri ve görev süreleriyle valilik yapan şehzade isimleri ve görev süreleri; 1386-1389 yıllarında Şehzade Beyazıt (I. Beyazıt), 1389-1402 yıllarında Şehzade Mehmet (I. Mehmet), 1415-1421 yıllarında Şehzade Murad (II. Murad), 1435 Şehzade Ahmet (II. Murat'ın oğlu, 1438 yılında Şehzade Mehmet (Fatih), 1442 yılında Şehzade Alâeddin (II. Murad'ın oğlu), 1454-1481 yıllarında Şehzade Beyazıt (II. Beyazıt), 1481-1511 yıllarında Şehzade Ahmet (II. Beyazıt'ın oğlu), 1511-1512 yıllarında Şehzade Murad (I. Süleyman'ın oğlu), 1540-1553 yıllarında Şehzade Mustafa (I. Süleyman'ın oğlu), 1557-1558 yıllarında Şehzade Beyazıt (I. Süleyman'ın oğlu) ve 1566 yılında Şehzade Murad (III. Murad) şehzadeleri Amasya kentinde valilik yapmıştır (Kök, 2006: 43). Bu kadar şehzadenin yetiştiği bir kent olan Amasya gerek ilim irfan olarak gerekse saray kültürünün taşınması ile doğal olarak

“Şehzadeler Şehri” unvanını hak eden bir kent olmuştur. Tarihte her dönem farklı bir öneme sahip Amasya Osmanlı İmparatorluğu döneminde şehzadelerin yanı sıra önemli şahsiyetlerin yaşadığı ve yetiştiği bir yer olmuştur.

15 ve 16. Yüzyılda Osmanlı Döneminde altın çağını yaşamış ve bu dönemde Amasya’da yetişen sanatçı, şair, bilim adamı olmuştur. Bu önemli şahsiyetlerden ünlü hekim olan Sabuncuoğlu Şerafettin, Osmanlı hat sanatı ustası hattat Yakut-i Mustasimi, Ünlü tarihli Aşık Paşa, sultanların okkasını tuttuğu hattat piri Şeyh Hamdullah, şair ve hattat Tacizade Cafer Çelebi, Osmanlı padişahı İstanbul Fatih’i, Fatih Sultan Mehmet’in hocası olan Akşemseddin, Zembilli Ali Efendi ve Osmanlı divanı ilk kadın şair olan Mihri Hatun ile başka bir kadın şair Zeynep Hatun hep Amasya kentinde yetişmiştir (Albayrak Kılıçaslan, 2018: 25-26).

2.6.4. Cumhuriyet Dönemi Amasya

Balkan Savaşları ve sonrasında yaşanan 1. Dünya Savaşları ile Osmanlı Devleti yenik düşmüş ve Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları tarafından milli mücadele yoluna girilmiştir (Şenol, 2020: 45). Millî Mücadele dönemi, Mustafa Kemal Atatürk’ün Samsun’a çıkması ile başlayıp, 1923 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Meclisi’nin açılmasına kadar geçen askeri, siyasi mücadelelerin meclis hükümetince idare edilmesine başlamasına kadar geçen süreyi yani “Heyet-i Temsiliye” dönemi ile meclisin açılışından Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen süreyi kapsayan iki döneme ayırmak doğru olacaktır (Pelitli, 2021: 4).

Millî mücadelenin başında kahramanca yer alan kent Amasya, milli mücadele döneminde de aynı dik duruşu Amasya Tamimi ile sergilemiştir. Millî Mücadele dönemine kadar sakin bir kent olan Amasya, Millî Mücadelenin başlangıcının vesikasının imzalandığı kent olmuştur. Mustafa Kemal Paşa tarafından “Kutsal ittifak” olarak adlandırılan Amasya tamimi görüşmeleri Osmanlı şehzadelerin doğup yetiştikleri ve hatta valilik makamı olarak kullandıkları Saraydüzü Kışlası’nda yapmıştır (Er, 2009: 29).

Amasya kenti Millî Mücadele yıllarında önemli bir yer teşkil eden Amasya Görüşmelerine ev sahipliği de yapmıştır (Balcı, 2014: 6). Amasya halkı ve halkın

temsilcisi olarak milletvekilleri de milli mücadelede şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Pelitli, 2021: 4).

20. Kolordu Komutanı, 3. Kolordu Komutanı Refet Bey, Kurmay Yarbay Arif Bey, Sancak Beyi İbrahim Süreyya Bey, Yüzbaşı Osman Nuri Tufan Bey ve Maliye müfettişi Arif Bey, Teğmen Recep Zühtü, Teğmen Abdurrahman ile 15. Erzurum Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Edirne Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey, Müfettiş Mersinli Cemal Paşa ile 21 Haziran'da telgraf ile başlayan görüşmeler devam etmiş ve 22 Haziran sabahında çok önemli kararlar alınmıştır (Er, 2009: 30).

Anadolu topraklarını işgal ederek paylaşma işlemini başlatan İtilaf Devletlerinin karşısında gücü ve yönetim etkinliğini yitiren Osmanlı Devleti yerine "Ulus egemenliğine dayanan tam bağımsız yeni bir Türk Devleti" kurmak düşüncesiyle Mustafa Kemal

Atatürk tarafından 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışıyla Türklerin hiçbir zaman Anadolu'dan atılamayacağı işaretleri verilmiştir (Balcı, 2014: 5-6). Bu işaretlerin başlangıcıyla Amasya'da bağımsızlık meşalesi yakılmış 22 Haziran tarihine ulaşılmıştır.

22 Haziran 1919 sabahı tüm dünyaya vatanın bütünlüğünün ve milletin istiklalinin duyurulduğu gün olmuştur. O gün "Vatanın tamamı milletin istiklali tehlikededir" ve "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" sözleri ile Türk milletinin bağımsızlığına giden yolun başlangıç zamanı olmuştur (Er, 2009: 30).

22 Haziran 1919 tarihinde imzalanan Amasya Tamimi ile ulus ön plana çıkarılmış ve kurtuluş ulusal güçlere dayandırılmıştır. Amasya Tamimi ile asırlardır onurlu ve şerefli bir millet olarak yaşayan Türk Milleti'nin hiçbir dönemde esareti kabul etmeyeceği gerçeği ile "Ya İstiklal Ya Ölüm" ulusal kurtuluş parolası ile Amasya'da imzalanan Amasya Genelgesi ile ulusal kurtuluş eyleme dökülmüş ve Amasya halkı her türlü desteği sağlamak için Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında seferber olmuştur (Balcı, 2014: 5-6).

Kısaca, Millî Mücadelede Kurtuluş Savaşı döneminde 19 Mayıs 1919 yılında bir umut ışığıyla Samsun'a gelen Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları 12 Haziran 1919'da Amasya'ya gelmiş ve 22 Haziran 1919'da kurtuluş genelgesi olan Amasya Tamimini Amasya'dan ilan etmiştir. Bu yüzden Amasya, Cumhuriyet Döneminde de önemli bir role sahip bir kenttir (Albayrak Kılıçaslan, 2018: 26).

Millî mücadele sonrasında da Mustafa Kemal Atatürk milli mücadelede ön sırada yer alan Amasya'ya ziyaretlerde bulunmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, Millî Mücadele sonrasında Amasya'yı üç kez ziyaret etmiş ve bu ziyaretlerinde halkla bir arada olmaya ve yapılan icraatları halka doğrudan anlatarak haberdar olmalarına çalışmış, aynı zamanda onların dertlerini dinleyerek çare bulmak için çalışmıştır. Atatürk'ün en son ziyareti 24 Eylül 1924 tarihinde Erzurum'a giderken Amasya'dan geçmek üzere uğramasıyla olmuştur. Amasya'da büyük yankı uyandıran bu ziyaret gazetede "Büyük Münci Amasya'da" başlığı ile yayınlanmış ve çoluk çocuk tüm Amasya halkının sevindiği yazılmıştır (Altunsoy, 2014: 20). Millî Mücadele fitilinin ateşinin yakılmasında ev sahipliğini yapan Amasya, Mustafa Kemal Paşa'yı dört ay sonrasında yeniden ağırlamıştır (Balcı, 2014, s. 6).

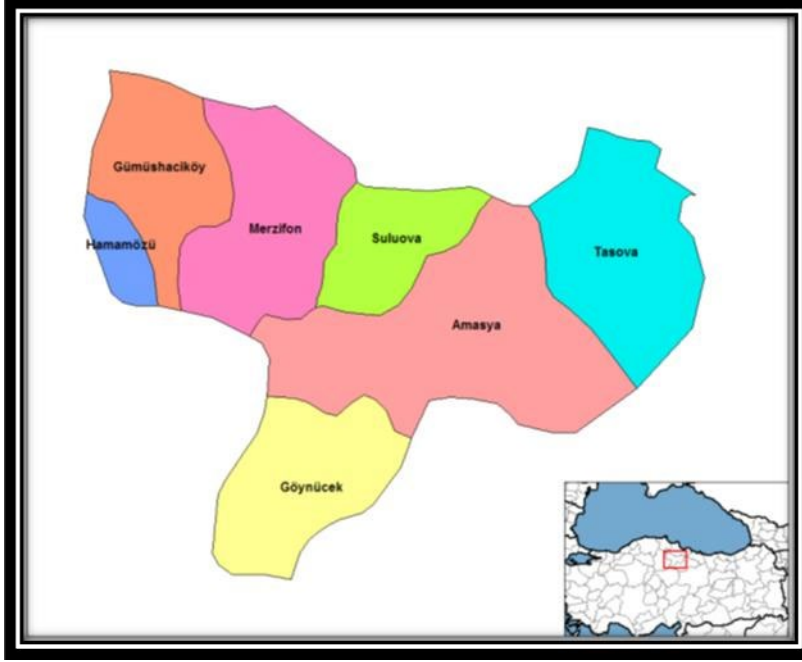
Millî mücadele ile başlayan süreçten öncelikle, Osmanlı döneminde Mebusan Meclisi'nin kapatılması ile yaklaşık olarak iki hafta sonrası 20 Nisan 1920'de Türk Millî mücadelenin askeri ve siyasi aşamalarını yönetecek bir Kurucu Meclis açılmış ve milli mücadeleyi başarıyla kazanan Meclis 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanı ile yeni bir döneme girmiştir (Pelitli, 2021, s. 2).

Millî mücadelede geçen yıllarda önemli bir kent olan Amasya, Cumhuriyet ilanı sonrasında müstakil bir vilayet durumuna dönüşmüştür (Karadağ, 2020, 74).

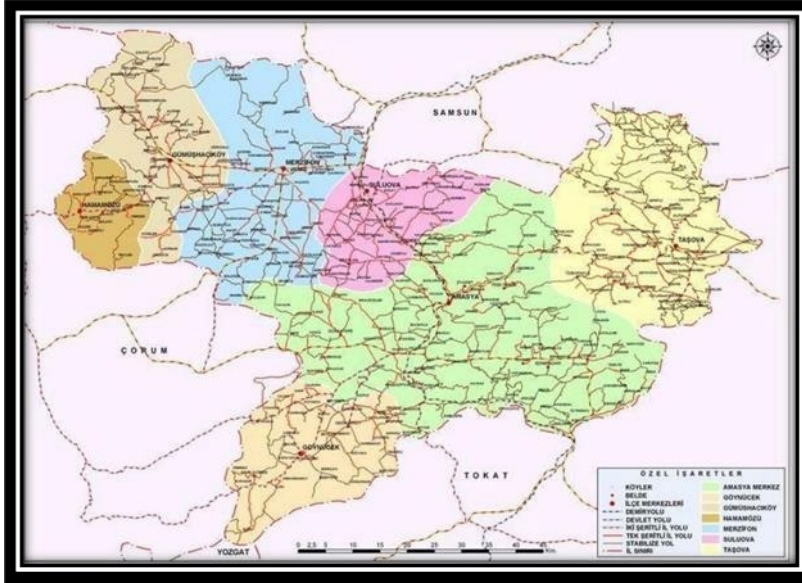
TBMM faaliyetleri öncesi ve sonrasında her iki dönem içinde de Amasya halkı temsilcisi oldukları milletvekilleri imkanlar dahilinde milli mücadeleye destek vererek, milli mücadelede önemli rol oynamışlardır (Pelitli, 2021: 4).

2.7. Amasya'nın İlçeleri

Amasya kentinde merkez ilçe olmak üzere toplam 7 ilçe bulunmaktadır. Bunlar Merkez, Merzifon, Suluova, Taşova, Gümüşhacıköy, Hamamözü, Göynücek ilçeleridir (Şekil 22-23). Bu ilçelerden en büyük yüzölçümüne sahip olan Merzifon ve Taşova ilçeleridir.

Şekil 22. Amasya İl ve İlçeler Haritası (Amasya Haritası, 2022).

Şekil 23. Amasya İlçeleri Haritası (Amasya Haritası, 2022).

2.7.1. Merzifon İlçesi

Merzifon Amasya'nın ilçeleri arasında en büyük yüzölçümüne sahip ve aynı zamanda Amasya'nın 20 Nisan 1924 tarihinde il olduğu tarihinden bugüne ilçesidir. M.Ö. 533 yılında Perslerin, M.Ö. 29 yılında Roma İmparatorluğu ve Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle Bizans İmparatorluğu hakimiyetinde olan, 1071 yılında Türklerin Anadolu'yu fethi ile İl Tekin Gazi tarafından Türk topraklarına katılan, Danişmendiler, Anadolu Selçuklu ve Eratna yönetimi sonrasında Osmanlı Devleti topraklarına katılan Merzifon ilçesi Amasya'nın 7 ilçesinden bir tanesidir. 1393 yılında Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı Devleti'ne katıldığı günden bugüne Amasya Vilayetine bağlı kaza olmuştur (Amasya İl Yıllığı, 2007: 283). Tarih boyunca farklı uygarlıkları ile yediler namı ile gölleri, bereketli toprakları ve tarıma uygun ovaları ile yedi bin öncesinde insanlara yurt olmuştur. Orta Anadolu ile Karadeniz'e giden yolların kesişme noktasında yer almaktadır. Bu nedenle de Amasyalı Strabon tarafından "Bin Köy" olarak tanımlanmıştır (Amasya İlçeleri, 2018: 23).

Merzifon ilçesi 971 km² yüzölçümüne sahip ve Amasya merkez uzaklığı 47 km. 'dir. Amasya il sınırı olan Çorum'a uzaklığı 60 km. ve Samsun'a uzaklığı 110 km'dir. (Amasya İl Yıllığı, 2007: 283-284). Ana Jet Üssü Komutanlığı, Polis Eğitim Merkezi, Hava Radar Mevzi Komutanlığı vs. ilçenin gelişime katkı sağlamış ve günümüzde organize sanayi bölgesi ile de ülke ekonomisine katkı sağlayan ilçelerdendir.

2.7.2. Gümüşhacıköy İlçesi

Gümüşhacıköy ilçesi Amasya'nın 20 Nisan 1924 tarihinde il olmasından bugüne Amasya'nın ilçesidir. Gümüşhacıköy ilçesi, 1891 yılına kadar Gümüş' ait "Hacıköyü" adıyla anılan bir bucak iken daha sonra 1892 yılında ilçe merkezi ve Gümüşhacıköy olarak anılmıştır (Amasya İl Yıllığı, 2007: 279).

Amasya'nın en batısında yer alan ilçe olarak doğusunda Merzifon ilçesi, kuzeyinde Samsun, batısında Çorum bulunmaktadır. Tarih içinde Doğu Roma, Kimmerler, Selçuklular ve Osmanlı Devleti hakimiyetinde olmuştur (Amasya İlçeleri, 2018: 11). Gümüşhacıköy ilçesi 653 km² yüzölçümüne sahip ve Amasya merkeze uzaklığı 70 km'dir. İlçenin Merzifon ilçesine uzaklığı 18 km, Hamamözü'ne 23 km ve

Osmancık'a 35 km. 'dir. Gümüşhacıköy ilçesi Doğu ve Orta Karadeniz Bölgesini İstanbul'a bağlayan karayolu üzerinde olmasına karşın ekonomik hayatı çok canlı değildir (Amasya İl Yıllığı, 2007: 280).

2.7.3. Taşova İlçesi

Amasya'nın 2. büyük ilçesi olan Taşova, 24 Nisan 1920 tarihinde Amasya il olduğu tarihte Amasya'nın ilçesi olarak yer almamıştır. Taşova ilçesi 24 Aralık 1952 tarih ve 5996 sayılı kanunla ilçeye dönüştürülmüş ve Tokat ilinden alınarak Amasya'ya bağlanarak bir ilçe oluşturulmuştur (Balcı, 2014: 15). Taşova ilçesi M.Ö. 5000 yılları yerleşimine sahiptir ve Tokat ilinin Erbaa ilçesine bağlı bir Yemişen Bükü köyü iken; Bakanlar Kurulu Kararı ile 1953 yılında Amasya'ya bağlı ilçe olmuştur (Amasya İl Yıllığı, 2007: 289).

Türkiye'nin Orta Karadeniz Bölgesinde yer alan Taşova ilçesi Yeşilirmak vadisi üzerinde kurulmuştur. Taşova ilçesi tarihte ilk egemenliği Hititler dönemindedir. Daha sonra Frigler, Kimmerler, Med İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu hakimiyetinde olmuştur. Türklerin Anadolu'yu fethi öncesinde de Arapların elinde olan Taşova ilçesi daha sonra Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti hakimiyetinde olmuştur. (Amasya İlçeleri, 2018: 48) Bu farklı medeniyetler ilçenin kültür mirasına değer katmıştır.

Taşova ilçesinin yüzölçümü 1051 km.'dir ve bu nedenle Amasya'nın ikinci büyük ilçesidir. İlçe merkezine uzaklığı 50 km., Samsun'a 120 km'dir. İlçenin en büyük akarsuyu, ilçenin merkezinden geçen Yeşilirmak'tır ve Yeşilirmak'ı besleyen krater gölü Borabay Gölü ayrı bir turistik öneme sahiptir (Amasya İl Yıllığı, 2007: 289).

2.7.4. Suluova İlçesi

Amasya'nın ilçesi olan Suluova, 24 Nisan 1920 tarihinde Amasya il olduğu tarihte Amasya'nın ilçesi olarak yer almamış, köylerden oluşturularak ilçe olmuştur. Suluova ilçesi M.Ö. 2000'li yıllara dayanan tarihi ile Kalkolitik Çağ ve Hititler Dönemine kadar uzanmaktadır. Frigler, Lidyalılar, Pers, Roma, Bizans ve Osmanlı hakimiyetinde yer almıştır (Amasya İlçeleri, 2018: 39)

Cumhuriyet dönemi sonrasında Amasya'ya üçüncü bir ilçe kazandırılmak için 19 Haziran 1957 tarih ve 7033 sayılı kanunla Merkez ilçenin bazı köyleri alınarak Suluova bucağına eklenerek Suluova ilçesi oluşturulmuştur (Aktaran: Balcı, 2014: 15).

İlçeye 10 km uzaklıktaki Tersakan Çayı üzerinde yapılan Yedikır Barajı çok sayıda kuşa ev sahipliği yapması nedeniyle koruma sahasına alınarak “Yedi Kuğular Kuş Cenneti” olarak ilan edilmiştir (Amasya İlçeleri, 2018: 41). Verimli topraklara sahip Suluova ilçesi, doğa turizmi Kuş Cenneti ile aynı zamanda ilçenin ekonomisine katkı sağlamaktadır.

Suluova ilçesi 516 km.2 yüzölçümüne sahiptir ve Orta Karadeniz Bölgesinin batısında, Amasya merkeze 24 km.'dir. Suluova ilçesi Samsun'a 100 km. Ankara'ya da 335 km. uzaklıkta yer almıştır (Amasya İl Yıllığı, 2007: 287-288).

2.7.5. Göynücek İlçesi

Göynücek ilçesi, 1922 yılında ilçe olmuş ve sonra 1926 yılında bucak yapılmış ve 1954 yılında tekrar ilçe olmuştur. M.Ö. 5000 yılları Kalkolitik çağa kadar uzanan tarihe sahiptir (Amasya İl Yıllığı, 2007: 276). Göynücek ilçesi, Amasya kentinin güney batısında bulunmakta ve Doğu-Batı ile Kuzey-Güney istikametinde bulunan ticaret yollarının kesiştiği coğrafyada konumlanmıştır (Amasya İlçeleri, 2018: 7).

Yüzölçümü olarak 579 km². 'dir ve Amasya merkeze uzaklığı 45 km.'dir. Çekerek ve Çorum Irmağı en önemli akarsularıdır. Ekonomisi pek gelişmiş olmayan ilçenin sanayisi de yok denilecek durumdadır (Amasya İl Yıllığı, 2007: 276).

2.7.6. Hamamözü İlçesi

Hamamözü ilçesi 1887 yılına kadar Gümüşhacıköy'e bağlı bir köy iken, 1910 yılında bucak haline gelmiş ve 1991 yılında da ilçe olmuştur (Amasya İl Yıllığı, 2007: 281). Hamamözü tarihi Hititler dönemi öncesine dayanmaktadır. Etilerin idari merkezi olan Hattuşaş ve Alacahöyük harabeleri ile Kızılırmak'ın çok yakınında oluşu ile tarihi gün ışığına çıkmıştır (Amasya İlçeleri, 2018: 19).

İlçenin yüzölçümü 201 km² olup, Amasya merkeze uzaklığı 95 km. 'dir. İlçe Gümüşhacıköy'e 23 km., Çorum'a 45 km. ve Laçın'e 12 km. uzaklıktadır. Ekonomik

olarak çok hareketli olmayan ilçenin en önemli geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılık yer almıştır (Amasya İl Yıllığı, 2007: 281).

Sonuç olarak; Amasya günümüzde bir kısmının ekonomisinin çok iyi olmadığı ancak bazı ilçelerinin daha fazla geliştiği yedi ilçeye sahip bir kenttir. Amasya kent gelişimini büyük ölçüde sağlayan Amasya havaalanı ile Merzifon ilçesidir.

2.8. Amasya'nın Topografik Yapısı

Amasya genel anlamda engebeli bir arazi yapısına sahiptir. En büyük akarsuyu olan Yeşilirmak, Sivas Köse Dağları'ndan doğarak, Yozgat topraklarından birleşen Çekerek Çayı ile Lâdik Gölü'nden çıkan Tersakan Çayı'nı da içine alarak Samsun Çarşamba'dan Karadeniz'e dökülür. İl merkezi, kuzeyinde Akdağ ve Kara Ömer Dağları ile dağların etrafındaki adeta dağları yarar şekilde vadileri ile dikkat çeker. Amasya kentinde bir uçtan bir uca Yeşilirmak Vadisi ile vadi ve kolları boyunca da darboğazlar ve ovalar yer alır (Amasya Orman Bölge Müdürlüğü, 2022).

Kenti adeta ikiye bölen Yeşilirmak ile kentteki yerleşim en çok 1450 yılları ile 1950 yılları arasında özellikle Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemindedir. Kent en parlak dönemini bu zamanda yaşamıştır. Osmanlı dönemlerinde padişahların yetiştirdiği şehzadelerin beldesi olarak adlandırılmış ve bir kültür kent merkezi haline getirilmiştir. Amasya kentine verilen bu misyonda kentin gelişimini hızlandırmıştır. Yeşilirmak ile Kale bölgesinde kalan kısım olan kuzey kesimde alan darlığı sebebiyle alan olarak daha geniş olan Yeşilirmak alanının güney kıyısında daha çok yerleşmeler kurulmuştur. Yeşilirmak kuzey kısım alanında da mahalleler Yeşilirmak ve Kale arasında dizilmiştir (Sarı, 2010: 4).

2.9. Amasya'nın İklimi ve Bitki Örtüsü

Orta Karadeniz bölgesinde konumlanan Amasya, tarımsal zenginliğe ve kültürel bir mirasa sahip gelişme potansiyeli olan bir kenttir. Tarımsal toprakları bakımından çeşitlilik potansiyeli yüksek olduğu bilinmektedir (Sarı, 2010: 3). Amasya Karadeniz iklimi ile kara iklimi arasında geçişli bir iklim sürer. Yazın sıcak ve kurak, kışın ise

yağışlıdır. Suluova, Merzifon, Hamamözü ve Gümüşhacıköy ilçeleri bölgedeki genel iklim özelliklerini yansıtırken, Göynücek ve Taşova ilçeleri daha karasal iklim özellikleri göstermektedir (Amasya İl Kültür Müdürlüğü, 2022).

2.10. Amasya'nın Akarsuları, Dağları, Vadileri ve Ovaları

Amasya içinden geçen akarsuları, yüksek dağları, geniş ovaları ve vadileri ile farklı coğrafi özellikleri bulunan farklı bir kent yapısına sahiptir. Amasya'nın en önemli akarsuyu kentin merkezinden geçen Yeşilirmak'tır. Gerek tarihte gerekse günümüzde önemli akarsu olan Yeşilirmak görsel güzelliğiyle de ayrı bir göz doldurmaktadır.

Amasya sınırları büyük oranla Yeşilirmak Havzasında yer almakta, sadece Gümüşhacıköy ilçesinin bir bölümü Kızılırmak Havzası'nda bulunmaktadır. Yeşilirmak Havzası yer olarak Karadeniz sıra dağları arkasındaki bölgede ve güney kısmı ile Orta Anadolu yaylalarının devamıdır. Yeşilirmak Havzasının en dar yeri genişliği 30,5 km olan Koyulhisar civarı, en geniş yeri ise 170 km olan Lâdik, Zile ve Akdeğirmenli yönündedir. Yeşilirmak Havzası, Köse Dağlarından itibaren batıya doğru akarak, Tokat ve Turhal ovalarından geçip Geldingen Ovası'ndan kuzeye yönelen, Canik Dağları'nı yarıp Eğrikazık ve Topuzlu Dağları arasından geçip Çarşamba Ovasına açılmakta ve bu ova içinden geniş bir delta oluşturup Yeşilirmak Çatlı Burnu'ndan denize dökülmektedir. Çok geniş bir havzaya sahip olan Yeşilirmak Havzası, kollarını oluşturan Tersakan Çayı, Çekerek Çayı ve Kelkit Çayı Havzaları ile 36.144 km² 'dir (Amasya Valiliği, 2022).

Yeşilirmak 519 km. uzunluğunda Sivas'ın Suşehri ilçesinin güneybatısı Köse Dağları'ndan doğmaktadır. Yeşilirmak, Amasya kent arazisine güneyden girerek; Yozgat topraklarından doğan 256 km. uzunluğundaki Çekerek Çayı ile Amasya Kayabaşı mevkiinde birleşir, Amasya kentinin içinden geçerek, Lâdik Gölü'nden çıkan Tersakan Çayı ile Taşova Erbaa sınırındaki Kelkit Çayı ile birleşip Samsun Çarşamba'dan denize dökülür. Yeşilirmak'ın Amasya kent sınırları içinde kalan kısmının uzunluğu 129 km.' dir (Amasya Valiliği, 2022).

Amasya akarsularından Çekerek, Sivas'ın kuzeybatısında yer alan Yıldız Dağları'ndan doğarak, Çorum Çayı ile birleşip; Amasya'nın 15 km. güneyinden Yeşilirmak'a karışmaktadır. Çekerek Irmağı'nın, Amasya sınırları içindeki kalan kısmı

45 km. olup, toplam olarak 200 km. uzunluğundadır. Çekerek Irmağı üzerinde kurulan Süreyyabey Barajı ile sulama ve enerji üretimi kullanımı yanında Amasya kentini su taşkınlarından korunmaktadır. Çekerek Irmağı'nın önemli iki kolu ise; Çorum ile Efennik Çayı'dır (Amasya Valiliği, 2022).

Akdağ eteklerinden doğan Tersakan Çayı, Lâdik Gölü'nün fazla suyunu alıp, Havza İlçesi'nden geçerek, Amasya içinde Yeşilirmak ile birleşir. Tersakan Çayı'nın, Amasya sınırları içindeki kısmı 41. km. olup, toplam olarak 100 km. uzunluğundadır. Tersakan Çayı'nın önemli kolları Gümüşsuyu, Şeyhsuyu, Derinöz ve Salhan Çaylarıdır ve bu kollar üzerinde Suluova, Gümüşhacıköy ve Merzifon Ovaları yer almaktadır (Amasya Valiliği, 2022).

Amasya'nın en önemli gölü doğa güzelliğiyle eşsiz Borabay Gölü'dür. Taşova ilçe sınırları içerisinde yer alan Borabay Gölü, Amasya kent merkezine 63 km. ve Taşova İlçesine 14 km. uzaklıktadır. Denizden 1050 metre yükseklikteki Borabay Gölü, etrafında kayın, sedir, sarıçam, kestane ağaçları bulunan ve göl etrafında doğu-batı yönünde uzanan ova içinde yer alan 1. Derece Doğal Sit Alanı'dır (Amasya Valiliği, 2022).

Adını kuşların göçleri ile alan Yedikır Kuğular Kuş Cenneti, kuşların doğal yaşam alanı olarak da eşsiz bir güzelliktedir. Suluova İlçesine 10 km uzaklığında olan Yedikır Barajı 1400 ha sulama alanına sahip, kuşların göç yolu üzerinde oluşu ile kış aylarında yaşam alanıdır ve 1. Derece Doğal Sit Alanı ilan edilmiştir (Amasya Valiliği, 2022).

Verimli toprak ve arazilere sahip Amasya daha çok sulama amaçlı birçok baraj bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri Yedikır, Derinöz Barajları olmakla birlikte irili ufaklı birçok barajlardan yararlanılmaktadır. Bunlardan Gümüşhacıköy Barajı, Gediksaray Barajı, Destek Barajı, Uluköy Barajı ile Doğantepe Göleti, Ortaköy Göleti, İbecik Göleti, Bayırlı Göleti, Sarıbuğday Göleti, Paşa Göleti, Yakacık Göleti, Ayvalı Göleti, İmirler Göleti, Çitli Göleti Yeniköy Göleti, Kızıgöldüren Göleti olmak üzere birçok baraj ve göletler sulama amaçlı kullanılmaktadır (Amasya Valiliği, 2022).

Amasya ünlü sanatçı Barış Manço'nun Amasya'da yazdığı şarkılarında “..dağlar, dağlar...” olarak dile getirdiği gibi dört tarafı dağlarla çevrili bir kenttir. Amasya kent olarak hem Yeşilirmak Nehrinin birleştiği hem de dağların birleştiği noktada olması nedeniyle engebeli bir araziye sahiptir (Amasya Valiliği, 2022).

Amasya kentinin en yüksek dağı olan Akdağ, deniz seviyesinden en yüksek noktası ile 2061 M. ve deniz seviyesinden en düşük noktası olarak 160 M. yüksekliktedir ve doğu batı istikametinde uzanmaktadır (Amasya Valiliği., 2022). Amasya kent sınırları içinde yer alan başlıca dağlar, Akdağ, Buzluk Dağı, Çakırdağı, Karadağ, İnegöl Dağı, Sarıtaş Dağı, Ereğlidağ, Tavşan Dağı ve Canik Dağları'nın bir kısmında oluşmuştur (Akgül, 2020: 7).

Amasya'nın diğer dağları deniz seviyesinden 2.181 M. yükseklikteki Canik Dağları, 1.979 M. yüksekliği ile Karaömer Dağı, 1.956 M. yükseklikteki Sakarat Dağı, 1.159 M. yükseklikteki Sarıtaş Dağı, 1.392 M. yükseklikteki Buzlu Dağ, 1.524 M. yükseklikteki Karadağ, 1.375 M. yükseklikteki Çakır Dağı, 1.776 M. yükseklikteki Egerli Dağı, 1.873 M. yükseklikteki İnegöl Dağı ve 1.901 M. yükseklikteki Tavşan Dağı'dır (Amasya Valiliği, 2022).

Buzluk Dağı ve Karadağ Amasya'nın güneybatısında, Çakırdağ Amasya kentin batısında, İnegöl Dağı kuzeybatısında, Sarıtaş Dağı güneyinde, Sakarat Dağı Amasya kentinin doğusunda, Akdağ kuzeydoğusunda, Karaömer Dağı kuzeyinde, Canik dağları ise; Amasya kentinin kuzeydoğusunda yer almaktadır (Akgül, 2020: 7-8).

Amasya yaylaları Karadeniz ikliminin İç Anadolu iklimine geçiş yerinde olması nedeniyle bitki örtüsü açısından oldukça zengin ve her iki iklime göre yetişen bitki türlerine sahiptir. Amasya yaylaları, denizden 1.400 M. yükseklikteki Tavşan Dağı tarafındaki Kabaoguz Yaylası, denizden 1.500 M. yükseklikteki Tavşan dağı düzlüğündeki Tavşandağı Yaylası, denizden 1.850 M. yükseklikteki Akdağ tepesindeki Akdağ Yaylaları, denizden 1.650 M. yükseklikteki Karaömer Dağı doğu tarafındaki Sarıçiçek Yaylaları, denizden 1.200 M. yükseklikteki Canik Dağları üzerindeki Destek Yaylaları, denizden 1.850 M. yükseklikteki Sakarat Dağı üzerindeki Boğalı Yaylaları, denizden 1.400 M. yükseklikteki Egerli Dağı üzerindeki Çatalcam Yaylaları ve 1.400 M. yükseklikteki İnegöl Dağı üzerindeki İnegöl Yaylalarıdır (Amasya Valiliği, 2022).

Yeşilirmak nehrin oluşturduğu en uzun ve en önemli vadi Yeşilirmak Vadisi'dir. Alüvyon topraklardan oluşan Yeşilirmak Vadisi, daha çok tarımsal faaliyetlerde öne çıkmaktadır (Amasya Valiliği, 2022). Diğer vadiler ise; Çekerek Irmağı'nın geçtiği yerde bulunan ve 37 km. uzunluğundaki Göynücek Vadisi, 39 km. uzunluğunda Çekerek

Irmağı'nın geçtiği yerde bulunan Karaçavuş Vadisi, 39 km. uzunluğundaki Sarıtaş Dağı ve Sakarat Dağı arasındaki Ezine Vadisi, 10 km. uzunluğundaki Hacılar Meydanı'ndan Kayabaşı Köyü'ne uzanan Ferhatarası Vadisi, 8,5 km. uzunluğundaki Tersakan Çayı ve Boğazköy arasındaki Beşgöz Vadisi, 20 km. uzunluğundaki Ziyaret ve Yenice beldelerinden Kuzgeçe Köyü'ne kadar olan Onlukköprü Vadisi, 18 km. uzunluğundaki Kuzgeçe Köyü'nden Taşova Çambükü Köyü'ne kadar Durucasu Vadisi, 33 km. uzunluğundaki Destek çayı ile Kelkit Çayı'nın arasındaki Destek Vadisi, 22 km. uzunluğundaki Gökdere Vadisi olmak üzere bir kısmı Yeşilirmak üzerinde bir kısmı Yeşilirmak ile birleşen vadilerdir (Amasya Valiliği, 2022).

Amasya Kentinde ovalar genel olarak dağlık yapıda bulunmaktadır. Amasya kentin yüzölçümünün yaklaşık %24'ünü kaplayan dört önemli ovası bulunmaktadır. Bunlar, Suluova Ovası, Geldingen Ovası, Merzifon Ovası, Gümüş Ovası ve Aydınca Ovasıdır. Geldingen Ovası, ortalama yüksekliği 450 M. olan ve Amasya kent merkezi güneyinde ve Yeşilirmak Vadisi başlangıcında bulunan oldukça önemli bir ovadır. Geldingen Ovası, 48.400 ha alan ile Amasya kentinin %8,8 'ini kapsamaktadır. Suluova Ovası, ortalama yüksekliği 550 M. civarında olan ve Suluova İlçesi merkezin güneydoğusu ve güneyini kaplayan önemli bir ovadır. İçinden Tersakan Çayı'nın geçtiği Suluova Ovası, 40.000 ha alanı ile Amasya kentin topraklarının %7,3'lük kısmını kapsamaktadır. Merzifon Ovası, ortalama yüksekliği 700 M. olan ve Amasya kentin %5,6'lık kısmını kapsayan, 31.100 ha alanı ile Amasya kentin en büyük üçüncü ovasıdır. Gümüş Ovası, ortalama yüksekliği 750 M. olan ve Gümüşhacıköy ilçesinin güneydoğusu ve güneyini kapsayan, 5.400 ha alanı ile Amasya kentinin dördüncü büyük ovasıdır. Aydınca Ovası, ortalama yüksekliği 700 M. olan ve ortasından Deliçay'ın geçtiği, 4.000 ha alanı kapsayan kentin beşinci ovasıdır (Amasya Valiliği, 2022).

2.11. Amasya'nın Sosyo-Ekonomik Durumu

Bir kentin coğrafi özelliklerinin yanı sıra o kentin sosyo- ekonomik yapısı kentin gelişimini gösteren önemli bir yere sahiptir. Günümüzde de dünya üzerindeki tüm ülkelerde üzerinde önemle durulan konulardan bir tanesi nüfustur. Nüfus bir taraftan sınırlı kaynakların paylaşılması ve çevre sorunlarında etken olurken, bir taraftan da

lkeler için devamlılık ve güç kaynağı olmaktadır (Amasya İl Yıllığı, 2007: 65). Bu nedenle kentlerin gelişiminde nüfus her zaman önemli olmuştur.

Amasya tarih içerisinde nüfus olarak değişimler yaşayan bir kent olmuştur. En önemli etken 20 Nisan 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile il olması sonrasında alınan kararla bağlı bulunduğu ilçelerinin farklı kentlere bağlanması ile olmuştur. Amasya, bu dönem içinde nüfusunun yarısının azalmasını ile karşı karşıya kalmıştır. Bu dönem sonrasında da belirli bir seyirde devam eden nüfus sayısı ile Amasya günümüzde g veren kent konumuna düşmüştür.

Türkiye istatistik Kurumunun verilerine göre artan Türkiye nüfusuna karşılık Amasya nüfusu geçen yıllarda oldukça azalmıştır. Son 10 yıl incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir (Tablo 3). Günümüz şatlarında da küçük bir kent olarak Amasya nüfusu yıllara göre verilmiştir.

Tablo 3. Amasya ve Türkiye 2010-2021 Yılları Arası Nüfus Sayısı (TÜİK, 2022).

YIL	AMASYA NÜFUS SAYISI	TÜRKİYE
2021	335.331	84.680.273
2020	335.494	83.614.362
2019	337.800	83.154.997
2018	337.508	82.003.882
2017	329.888	80.810.525
2016	326.351	79.814.871
2015	322.167	78.741.053
2014	321.913	77.695.904
2013	321.977	76.667.864
2012	322.283	75.627.384
2011	323.079	74.724.269
2010	334.786	73.722.988

Tablo 3 'de görüldüğü gibi, 2010 yılından günümüze kadar geçen on yıl içerisindeki yıllara bağlı olarak Türkiye nüfusu 10.957.285 artarken, Amasya nüfusu geçen on yıl içerisinde belirli bir seyirde devam etmiş ve sadece 545 kişi artış göstermiştir. Bu tablo da Türkiye nüfusuna bağlı olarak Amasya nüfusunun çok geride kaldığını göstermektedir.

2.11.1. Amasya'nın Ekonomisi

Bir kentin gelişimini etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesi de kentin ekonomisidir. Bu nedenle gelişmiş kent deyimi kullanılırken kentin gelir ve ekonomik durumu baz alınmaktadır. Amasya kenti İç Anadolu'nun birçok ilinin Karadeniz'e geçen yol üzerinden bulunması ve Avrupa, İstanbul, İran ve Uluslararası karayolunda olması nedeniyle ulaşım bakımından önemli durumdadır. Başkent Ankara'ya 336 km., İstanbul'a 671 km, çevre iller olan Samsun'a 131 km, Tokat'a 114 km. ve Çorum'a 92 km mesafededir. Amasya Merzifon havaalanı da ulaşım noktasında büyük bir kaynaktır. Amasya'da ilçelerinde bulunan Merzifon ve Suluova Organize Sanayileri kentin ticaretine katkı sağlamaktadır.

Amasya sanayisi 1926 yılında kurulmuş olan Eski Çeltek Kömür İşletmesi ile başlamış ve 1955 yılında Yeni Çeltek Kömür İşletmesi ve 1954 yılında Suluova Şeker Fabrikasının kurulmasıyla başlamıştır. Amasya'da uzun yıllar toprağa dayalı işletmelerden oluşurken Amasya Beji ismi ile markalaşan mermer sanayisi kentin gelişimine sanayisine katkı sağlamıştır (Amasya Valiliği, 2022).

Amasya'da en büyük geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık oldukça gelişmiştir. Amasya'da uzun yıllardır bulunan taş ocakları ve un fabrikaları kentin ekonomisine katkı sağlamaktadır. Amasya'da kurulan mermer ocakları yurtdışına ihracat konusunda büyük çoğunluğu sağlamıştır. Amasya'da yer alan sanayi işletmelerinin sektör olarak dağılımında %21,95 gıda ürünleri olurken, %20,21 mobilya ve %10,28 ise fabrikasyon metal imalatı olarak görülmektedir (Amasya Valiliği, 2022).

Tablo 4. Tarım Alanları İlçeler İtibariyle Genel Dağılımı (2020) (Amasya Valiliği, 2022).

İlçeler	Tarım Alanı (ha)	TOPLAM Alan (ha)
Toplam	254.960	570.100
Merkez	87.460	172.568
Göynücek	22.408	57.900
Gümüşhacıköy	15.284	65.829
Hamamözü	5.257	19.571
Merzifon	55.950	97.511

Suluova	29.247	51.621
Taşova	39.354	105.100

Amasya ekonomisinin büyük bir çoğunluğunun ilk sırada yer alan tarımsal alanda, yüzölçümü olarak 570.100 hektarlık alanın %44,7'lik bir oranla 31.12.2020 tarihinde 254.960 hektarı tarım alanını kapsamaktadır (Amasya Valiliği, 2022).

Amasya kültür tarihi ile turizm potansiyeli yüksek bir kenttir. Doğa güzellikleri, tarihi geçmişi ve görsel oluşturan kentin ortasından geçen Yeşilirmak'ı ve Yalıboyu evleri yerli yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. Ancak kentin çekiciliğinin artırılması konusunda detaylı çalışmalar yapılması da bir gerçekliktir.

Amasya'da eğitim alanında 2006 yılında Amasya Üniversitesi'nin kurulması gerek kültürel gerekse ekonomik anlamda kentin gelişimine katkı sağlamıştır. Ancak, küçük bir kent olan Amasya'da kentin gelişimi yeterli düzeyde değildir. Amasya kenti tarihteki yeri ve konumu ile değerlendirildiğinde istatistik olarak bugün bulunması gereken yerin çok üzerindedir. Bu kadar tarihi geçmişe sahip, verimli arazi ve sulama alanı olan, tarihin en önemli bilim adamlarının yetiştiği, kültür şehri olan bir kent olarak daha çok üreten ve ülke ekonomisine katkı sağlayan kentler içinde olmalıdır.

2.12. Amasya'nın Siyasi ve İdari Yapısı

Amasya, askeri, idari ve siyasi yönden de önemli bir kent olma özelliğini korumuş ve idari, siyasi işlemlerini hep bir düzen içinde oluşturmuştur. Anadolu tarihi içinde önemli bir yeri olan Roma ve Bizans dönemlerinde güçlü bir askeri karargâh iken Türk dönemin de kültürel ve siyasi merkezlerden birisi olmuş, Osmanlı döneminde şehzadelere sancak olması nedeniyle siyasi yönden de ön planda olmuştur (Canik, 2011: 75).

Osmanlı İmparatorluğu siyasi yönetim şeklini belirli bir düzen içinde yürütmüştür. Döneminde fetih geleneği olarak fethedilen yerlerde hukuki temsili bir kadı ve idare temsilen ise bir bey tayin etmiş ve fetih zamanlarında Osmanlı toprakları epey genişlediği için teşkilatlanmalar da o oranla hızlanmıştır. Zamanla sınırların genişlemesi ile merkezden idarenin zorlaşması ile zorlaşmayı giderebilmek ve halkın ihtiyaçlarında cevap verebilmek için bir nizam geliştirilmiş, bu nizam ile Osmanlı İmparatorluğu altı

asırdan fazla süre idare olarak kalmıştır (Er, 2009: 96). Muazzam bir askeri ve idari sistemle yönetilen Osmanlı İmparatorluğu gerileme ve duraklama dönemlerine kadar bu nizamda yönetilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun gerileme, duraklama ve yıkılma döneminden sonra başlayan Millî Mücadele sonunda Cumhuriyet'in ilanı ile yeni bir düzen yeni bir yönetim oluşturulmuştur. Bu yönden, günümüz tarihinden geçmişe baktığımızda Türkiye Cumhuriyeti ile kökten bir çağdaşlaşma projesi uygulamaya konulurken bir taraftan tarihten bir kopuş bir taraftan da bir süreklilik görülmektedir. Her iki yönden ele alındığında, bu aslında bir kopuştur çünkü çağdaşlaşma ile çok yönlü bir proje uygulamaya konulmuştur, bir sürekliliktir çünkü zengin bir kültürel birikimin üzerine oturtulmuştur (Sarı, 2010: 7).

Tarihte birçok medeniyete beşiklik yapmış, çok önemli bilim adamları, alimler, tarihçiler yetiştiren Amasya, her dönemde adeta kilit durumunda iken, Cumhuriyetin ilk kıvılcımlarının atıldığı kent olarak, ne yazık ki Cumhuriyet sonrasında takdir edilmesi gereken öneme sahip olamamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bütün gelişimini önemli ölçüde etkileyecek bir değişiklik yaşamıştır. Cumhuriyet Dönemi ilk zamanlarında, 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa ile liva teşkilatı gereksiz görülerek, liva teşkilatının kaldırılması yoluna gidilmiştir. Bu amaçla, vilayetlerde sosyal ve ekonomik ilişkiler birleştirilerek “Umumi Müfettişlik” mıntıkaları oluşturulmuştur. Ancak, bu düzenlemelerin ve faaliyetlerin gerçekleşmesi tam olarak mümkün olamamıştır (Balcı, 2014: 7).

Vilayet kademesi, 1913 tarihli olan İdare-i Vilayet Kanunu ile tüzel kişiliği tanınan, kendi genel meclisi olan ve merkeze doğrudan bağlı olan bir yönetim birimidir. Mülhak livalar ise; genel olarak idare, jandarma ile yerel yönetim açısından bir vilayete bağlı olarak yönetilen ve genel meclisi olmayan, ayrı bir tüzel kişiliği bulunmayan yönetim birimleridir ve özel bütçeleri de bağlı olduğu vilayetin hesabına devredilmektedir. Müstakil livalar da ise; vilayete oranda daha küçük bölgelerde örgütlenen ancak ölçek olarak da mülhak livalara benzemektedirler (Keskin, 2007: 121). Bu düşünceyle Cumhuriyet dönemi ile livaların kaldırılması yoluna gidilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde başlayan livaların kaldırılması, 20 Nisan 1924 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle gerçekleşmiştir (Balcı, 2014: 7). 1924 Anayasası ile 89., 90. ve 91. Maddeler ile vilayetlerde yeniden düzenleme yapılmış ve 1921 Anayasası'na bağlı kalınarak, vilayet, kaza, nahiye ve köylerin tüzel kişilikleri ile vilayet idarelerinde görev ayrımı ve yetki genişliği ilkeleri dayandırılmaya sağlanmıştır (Balcı, 2014: 8).

2.12.1. 20 Nisan 1924 Tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Amasya'nın Durumu

Amasya, Osmanlı Devleti dönemi içinde Sivas Livasına bağlı sancak olarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında durumunu korumuş, ancak 491 Sayılı Mülga Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 89. Maddesi gereğince livaların kaldırılması ile 20 Nisan 1924 tarihinde yapılan idari düzenleme ile vilayet haline gelmiştir (Aktaran: Balcı, 2014: 10). Dönemin şartlarının ne olduğu bilinmemekle birlikte elbette vilayet olmak önemlidir ancak, alınan kararlar Amasya kenti Türkiye'nin en az ilçe sayısına sahip bir vilayet olmuştur.

Osmanlı Devleti Dönemince Sivas vilayetine bağlı sancak iken bile 7 ilçeye sahip olan Amasya, Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan bu değişikliklerle ilçelerinin büyük çoğunluğunu kaybetmiştir (Balcı, 2014: 14). Amasya, tarih içerisinde belirli dönemlerde sancağa bağlı kaza sayılarında bazı değişimler yaşamıştır. Ancak Cumhuriyet dönemi sonrasında alınan karara kadar hiçbir zaman bu kadar az sayıda ilçeye ve yüzölçümüne sahip olmamıştır. Amasya Osmanlı döneminde Sivas vilayetine bağlı sancak konumundayken, bu dönem kaza sayılarında değişimler yaşamıştır. Amasya kentinin idari anlamda değişimi Sultan II. Beyazıt'ın döneminde gerçekleşen iki olay ile olmuştur.

İlki, II. Beyazıt'ın padişah olduğu dönemde Anadolu'da Safevi destekli Kızılbaş ayaklanmaları yaşanmış ve Amasya Valisi şehzade Ahmet isyanı göz ardı etmeye çalışmış ve kent bir süre bunun etkisinde kalmıştır. Daha sonra isyan çıkaran elebaşı Şahkulu öldürülmüş ve yeniden kentte hakimiyet sağlanmıştır. İkinci olarak da Yavuz Sultan Selim devrinde şehzade Ahmet'in oğulları Kızılbaş olduklarını söyleyip isyan etmiş ve onlar da öldürülmüştür. Bu tür isyanlar devam etmiş ve Baba Zünun ile Baba Celal isyanları, Amasya kenti ve çevresine zarar vermiştir (Aktaran: Gürbüz, 2015: 9).

Bu kargaşalarda sonucunda Rum eyaleti merkezi Amasya kentinden Sivas kentine taşınmış ve Amasya Sivas kentine bağlı bir sancak olmuştur (Gürbüz, 2015: 9). Amasya kentinin kaderinin değiştiği ilk olay bu şekilde gerçekleşmiş Amasya kenti eyalet iken sancak durumuna düşmüştür.

Tarih içindeki kayıpları ile başlayan değişimlerle daha sonraki dönemde, Sivas Vilayet sancağına bağlı olan kaza Tokat 1298 yılında sancak hüviyeti kananmış ve Tokat'ın sancak hüviyetini kazanması Amasya sancağını etkilemiştir. Tokat kentinin kazadan sancağa geçişi durumu ile Amasya sancağının kazaları Erbaa ve Zile, Tokat'a bağlanmış ve sancağın hem ilçe sayısı hem de yüzölçümü küçülmüştür (Uzundal, 2017: 17). Tarih içinde ikinci bir kayıp olarak yaşanan bu durum Amasya'nın o dönemde hem nüfus hem yüzölçümü hem de ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Amasya kentinin eyalet iken sancağa dönüşmesi olayda bir başka faktör daha yaşanmıştır. Amasya kenti Osmanlı Dönemindeki idari yapısındaki değişikliklerle 1520 yılı sonrasında beylerbeyi sisteminden eyalet sistemine geçilmiştir. 1538 yılında şehzade Mustafa'nın Amasya kentine vali olarak atanmasıyla, Amasya o dönemde Tokat, Çorum ve Canik sancaklarını kapsayan bir eyalet merkezi haline almıştır. Daha sonra şehzade Mustafa'nın öldürülmesiyle Amasya tekrar sancak merkezi haline dönüştürülmüştür (Şenol, 2010: 72). Osmanlı döneminin bu dönemlerinde başlayan değişimler kentin kaderini değiştiren olaylar olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Osmanlı Devleti dönemi ile Cumhuriyet dönemi ilk yıllarında idari açıdan Amasya'ya bağlı kazalar (Aktaran: Şenol, 2010: 72).

YIL	AMASYA	MERZİFON	GÜMÜŞHACIKÖY	HAVZA	LADİK	VEZİRKÖPRÜ	ZEYTUN	ZENUN	VARAY	KELKİRAS	ZİGRE	MECİTÖZÜ	OSMANCIK	ERBAA	KAYNAK
16.YÜZYIL BAŞLARI	X	X			X										Tuncel, Y.,2001:156
16.YÜZYIL SONLARI	X	X	X		X	X	X								Tuncel, Y.,2001:156
1576	X	X	X		X	X	X								Güneş, H.,2001
1642	X	X	X	X		X	X	X		X					Özvar, E.,1998:59
18. YY. İLK YARISI	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X					Beşirli, M.,2007:120
1767	X	X	X				X	X	X	X					Karadeniz, Y.,1996:93
1768	X	X	X	X	X	X	X	X		X					Karadeniz, Y.,1996:93
1768	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X					Karadeniz, Y.,1996:93
1777-1780	X	X	X	X	X	X	X	X	X						Yavuz, H. A.,1999:14
1784	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X					Bayer, S. S.,1999:284
1811-1814	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				Güngör, B. B.,2000:68
1818	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X					Uluerler, S.,1999
LALE DEVRİ	X	X	X	X	X	X	X	X		X					Güneş, H.,2001
1831	X	X	X	X	X	X	X	X						X	İskender, P.,2007:374
1880	X	X	X	X	X	X						X	X		Şahin, S.,2007
1893	X	X	X	X	X	X						X	X		İskender, P.,2007:374
1890	X	X	X	X	X	X						X	X		Karaman, F.,2001:108
1925	X	X	X	X	X	X									Çelebi, i.,2007
1926-1952	X	X	X												

Tablo 5' de görüldüğü gibi Amasya tarih içinde hep bir değişim yaşamış ve 16. yüzyıldan 1926 ve 1952 yılına kadar yaşanan ilçelerinin değişimleri kentin gelişimde önemli bir faktör oluşturmuştur.

Amasya sancak olarak 22 Ocak 1871 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile 12 Ocak 1880 tarihine kadar Amasya sancağı yaklaşık 10 yıllık süre içinde merkez kaza başta

Merzifon, Mecitözü, Zile, Osmancık, Erbaa, Lâdik, Köprü, Maden-i Sim (Gümüşhacıköy) olmak üzere dokuz kazadan oluşmuştur. Tokat'ın sancak olması ile Erbaa ve Zile kazaları Amasya Sancağından ayrılmış ve Tokat Sancağına bağlanmıştır. Böylece de Amasya kentin kaza sayısı 9'dan 7'e düşmüş ve Havza nahiyesinin 23 Şubat 1882 yılında kazaya dönüşmesi ile Amasya kentine bağlı kaza sayısı 8'e çıkmıştır (Uzundal, 2017: 42).

Osmanlı İmparatorluğu yıkılışına kadar da Amasya kenti Merzifon, Lâdik, Gümüşhacıköy, Havza, Vezirköprü, Osmancık ve Vezirköprü kazalarını kapsayan bir sancak merkezi olmuştur (Şenol, 2010: 72). Böylece 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanununa kadar Amasya kenti başta Merkez olmak üzere Merkez, Merzifon, Gümüşhacıköy, Havza, Lâdik, Vezirköprü, Mecitözü, Osmancık'tan oluşan 8 ilçe sayısına sahip bir kent olmuştur. 1890 yılında merkez olmak üzere 8 ilçeye sahipken, 1925 yılında merkez olmak üzere 5 ilçeye ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun uygulandığı 1926 yılından itibaren merkez olmak üzere 3 ilçeye sahip küçük bir vilayet olmuştur.

2.12.2. Devlet Salnamelerinde Amasya'nın İl Oluşu

Tarihi okumamızda önemli kaynak oluşturan kaynaklardan bir tanesi de Devlet Salnameleridir ve Karadağ'a göre (2020); 1926-1927 yıllarında Matbuat Müdüriyet Umumiye tarafından bastırılan Türkiye Cumhuriyeti Salnamelerinin 506 ve 512 sayfaları arasında Amasya kenti yer almaktadır. 1927-1928 yılları arasını kapsayan Devlet Salnamelerinin başlangıcında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yer almakta ve Amasya kentine ait bilgiler 430 ve 432 sayfalar bulunmaktadır (Karadağ, 2020: 4). Devlet salnameleri ve diğer tarihi kaynaklara göre Amasya 20 Nisan 1924 tarihinde il olmuştur.

Amasya, Cumhuriyetin ilk yılları içinde küçük bir Anadolu kenti olurken, Amasya'nın bu dönemine ait idari, sosyal ve ekonomik anlamda günümüze kadar yapılan araştırmalarda bilgi edinilmesi ancak devletin arşivlerindeki resmi evraklarının incelenmesi giderilebilmiştir (Karadağ, 2020: 1). Bu anlamda Devlet Salnameleri de tarihin incelenmesinde önemli kaynak oluşturmıştır. Tarihi kaynaklar, devlet salnameleri vs. kaynaklardan derlenerek hazırlanan bilgilere göre de Amasya kentinin,

M.Ö. 1900-1200 yılları Hitit döneminden 24 Nisan 1920 tarihine kadar il olmasına kadar geçen tarihsel sürecine ilişkin bilgiler tabloda kronolojik olarak gösterilmiştir (Şekil 25).

MÖ 1900-1200	Hitit Devri
MÖ 1200-700	Frig Devri
MÖ 700-650	Kimmerler
MÖ 650-585	Lidyalılar
MÖ 533-333	Pers Satraplığı
MÖ 333-291	Helenistik Devir
MÖ 301-26	Amasya'da Pontus Krallığı Devri
MÖ 26-MS 395	Roma İmparatorluğu Devri
395	Bizans İmparatorluğu Devri
708	Emevilerin kenti işgali
709	Amasya'nın Bizanslılar tarafından geri alınması
712	Emevilerin Amasya'yı ikinci kez işgali
715	Bizanslıların Amasya'yı geri alması
716	Emevilerin Amasya'yı üçüncü kez işgali
717	Bizanslıların Amasya'yı geri alması
733	Emir Muaviye'nin kente girişi
1075	Melik Ahmed Danişmend Gazî'nin Amasya'yı fethi
1193	Amasya'nın Nizameddin Ergun Şah'a devredilmesi
1166-1243	Amasya'da Anadolu Selçukluların egemenliği
1243	Moğol egemenliği
1335-1341	İlhanlılar egemenliği
1341-1381	Eretna Beyliği'nin egemenliği
1360	Şadgeldi, bağımsız Amasya Beyliği'ni kurdu.
1389	Osmanlı egemenliği
1399	Çelebi Mehmed Amasya valiliğine atandı.
1509	Amasya'da ayaklanmalar
1512	Celal Baba, Amasya ve çevresine egemen oldu.
1538	Saruhan Valisi Şehzade Mustafa, Amasya Valiliği'ne gönderildi.
1553	Şehzade Mustafa öldürüldü. Amasya, vilayet konumunu kaybederek Sivas'a bağlandı.
1555	İran ile Osmanlılar arasında Amasya Antlaşması yapıldı.
1599	Amasya'da ayaklanmalar başladı.
1608	Kuyucu Murat Paşa ayaklanmalara son verdi.
1608-1919	Amasya, Osmanlı Devri süresince Sivas iline bağlı bir yerleşim birimi olarak kaldı.
13 Haziran 1919	Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa ile birlikte Amasya'ya geldi.
21 Haziran 1919	Amasya Genelgesi'nin kaleme alınması
26 Haziran 1919	Atatürk'ün Amasya'dan ayrılması
18 Ekim 1919	Atatürk'ün Amasya'ya ikinci kez gelişi
20 Ekim 1919	Amasya görüşmelerinin Salih Paşa ile başlaması
21 Ekim 1919	Amasya Protokolü'nün imzalanması
22 Ekim 1919	I. Amasya Protokolü'nün gerçekleşmesi ve aynı gün Amasya görüşmelerinin sona ermesi.
20 Nisan 1924	Amasya'nın il oluşu

Şekil 25. Amasya'nın İl Oluşuna Kadar Geçen Tarihsel Süreci (Amasya İl Kültür Müdürlüğü, 2022).

2.12.3. 1950 Tarihi Sonrası Amasya İlçelerinin Durumu

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile 20 Nisan 1924 tarihinde il statüsüne kavuşan Amasya kenti 3 ilçeye sahip bir tarihi geniş ancak yüzölçümü küçük bir kent olarak kalmıştır. Bu durum ancak 1950 yılından itibaren düzeltilmeye çalışılmıştır.

Aslında 1950 yılına kadar Amasya'nın komşu vilayetlerinin ilçe sayılarında artışlar olurken, Amasya'nın ilçe sayılarında hiçbir değişiklik olmamıştır. 1944 yılında Amasya sınırındaki Alaçam, Samsun kentine ve Turhal ile Taşova ise ilçeye dönüştürülerek Tokat kentine bağlanırken, Amasya ilçe sayısında hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Bir de bununla birlikte Amasya merkeze bağlı Ezinepazar Bucağının da büyük bir bölümü alınarak Turhal'a bağlanması konusu gündeme gelince bu durum Amasya halkının tepkisini oluşturmuştur. Amasya Valiliği yaşanan bu gelişmeler sonunda Turhal ve Zile ilçeleri ile Erbaa, Lâdik, Havza ve Mecitözü ilçelerinin birkaçının Amasya'ya bağlanmasını talep etmiş ancak Amasya Valiliğinin bu talebi İçişleri Bakanlığınca uygun görülmemekle reddedilmiştir (Balci, 2014: 14-15).

Amasya, idari taksimat olarak değişikliği ilk olarak DP Parti döneminde gerçekleşmiş ve Amasya için komşu illerden araziler alınarak yeni ilçeler oluşturulmaya çalışılmıştır (Balci, 2014: 15). Öncelikle; Taşova ilçesi 24 Aralık 1952 tarih ve 5996 sayılı kanunla Tokat ilinden alınarak Amasya'ya bağlanarak bir ilçe oluşturulmuştur (Balci, 2014: 15). Böylece üç ilçe ile kalan Amasya'ya bir ilçe kazandırılmış olmuştur. Daha sonra, Amasya için ikinci bir ilçe oluşturulması için çalışmalar başlatılmıştır.

Amasya'ya yeni bir ilçe kazandırmak için, 4 Mart 1954 tarih ve 6324 sayılı kanun ile Amasya merkez ilçeye bağlı Varay ve Ilısu bucakları ve Mecitözü ilçesinden alınan köyler birleştirilerek Göynücek ilçesi kurulmuştur (Balci, 2014: 15). Bu şekilde Amasya'ya ikinci bir ilçe kazandırılmaya çalışılmıştır.

Amasya'ya üçüncü bir ilçe kazandırılmak için ise; 19 Haziran 1957 tarih ve 7033 sayılı kanunla Merkez ilçenin bazı köyleri alınarak Suluova bucağına eklenerek Suluova İlçesi oluşturulmuştur (Aktaran: Balci, 2014: 15). Bu şekilde Amasya'ya üçüncü bir ilçe oluşturulmaya çalışılmıştır.

Aslında tarihte bu kadar öneme sahip, geniş toprakları olan Amasya kenti, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile kaybettiği ilçelerin kazandırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu

tam olarak toprakların kazanılması değil köylerden ilçe oluşturulması şeklinde olmuştur. Alınan karar, sadece Amasya'nın ilçelerinin alınması kararı olmaktan öte Amasya'nın kaderini derinden etkileyen bir karar olmuştur. Tarihler boyunca kendisinden övgüyle bahsedilen Amasya, birçok uygarlığa merkez olmuş ve Osmanlı Dönemi'nde Şehzadelerin eğitim aldığı kent olurken, alınan kararlar bir taraftan toprak kaybının yanında itibar kaybı, nüfus kaybı, ekonomi kaybını da beraberinde yaşamıştır. Bu durum da kentin morfolojisini olumsuz yönde etkilemiştir.

2.13. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Amasya İlçeleri Genel Durumu

Osmanlı döneminde Amasya kentine bağlı iken, tarih içinde alınan kararlar ve 1924 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Amasya kentinin kazaları olan Lâdik, Havza, Vezirköprü Samsun'a, Osmancık ve Mecitözü Çorum', Erbaa ve Zile ise Tokat'a bağlanmıştır.

- Lâdik İlçesi
- Havza İlçesi
- Vezirköprü İlçesi
- Osmancık İlçesi
- Mecitözü İlçesi
- Erbaa İlçesi
- Zile İlçesi

2.13.1. Lâdik İlçesi

Günümüzde Samsun'a bağlı olan Lâdik ilçesi, Akdağ eteklerinde kurulu, gölü, havası, yaylası ile ün kazanmış, Samsun'a 80 km. uzaklıkta bir ilçedir (Baydar, 2016: 3). 17. yüzyılda Osmanlı ülkesinin pek çok yerini gezmiş olan Evliya Çelebi Lâdik kazasını da kaydetmiş ve bu bilgiler günümüze kadar gelebilmiştir. Bu bilgilerde Lâdik isminin kaynağına üç farklı rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerden bir tanesi de M.Ö. 131 tarihinde Amasya hükümdarı olan Mitridat'ın eşinin kraliçe Laodikia tarafından

yaptırıldığı ve o dönemde kasabaya bu ismin verildiği ve zamanla halk dilinde söylenerek “Lâdik” olarak kaldığı olmuştur. İkinci rivayete göre; Lâdik kasabasının Amasya kentini yöneten Roma emiri Havik tarafından yapıldığı ve zamanla değişerek Lâdik olduğu yönündedir (Aktaran: Baydar, 2016: 4). Evliya Çelebi seyahatnamesine göre de Danişment Ahmet Gazi emiri Selama Gazi’nin kaleye bayrağın dikilip dikilmeyeceği sorusuna karşılık Ahmet Gazi’nin önce hayır anlamında “La” dediği arkasından “dik” emri verdiği ve bu emirle “La-dik” şeklinde kaldığı yönündedir (Baydar, 2016: 4-5).

Yine ünlü coğrafyacı Strabon Lâdik Gölünü anlatırken; “benim memleketim Amasya Batısında Halys (Kızılırmak), kadar uzanan, Fanaroia (Havza Lâdik arasındaki ovalık alan) ‘da Stephane (Lâdik Gölü) isimli denize benzeyen bir göl vardır. Burada birçok balık ve etrafında otlak alanlar ile ikizare kalesi ve harabe şeklinde kral sarayları vardır” şeklinde ifade etmiştir (Tuzcu, 2013: 12).

Abdi- Zade Hüseyin Hüsameddin’in “Amasya Tarihi” eserinde de Lâdik isminin Lâdik kazası ve çevresinde oturan Türk aşiretlerinden Doğanlı oymağı beyi Selvi Bey’in Melih Ahmet Danişment-i Gazi’nin damadı olduğu ve kızının da adının İldük Hatun olduğu ve İldük Hatun’dan doğan Şevli bey oğlunun da Arslan Doğmuş ile Uluğ Bey olduğudur. Bu yüzden Lâdik’e bağlı Doğanlı ve Kızıoğlu köylerinde ve buralardaki malikanelere bakıldığında kasaba adının “İldük Hatun” olduğu ve zamanla dönüşerek Lâdik olduğu yönündedir (Baydar, 2016: 5).

Tarihte Lâdik ilçesinin eldeki bilgilere göre; Danişment oğlu Melik Gazi tarafından Türk hakimiyetine alınıp, sonrada Danişment oğulları hakimiyetine son veren Selçuk oğullarına geçtiği yönünde olmuştur (Baydar, 2016: 6).

Kuruluşu eski dönemlere dayalı olan Lâdik ilçesi, 1880 yılına kadar Havza’yı içine alan bucak olarak Sivas Sancağına bağlı Amasya iline bağlıyken, bu tarih sonrasında bir müddet nahiye olarak Havza’ya daha sonra da 1929 yılında Samsun’a ilçe olarak bağlanmıştır (Samsun Valiliği, 2022).

Osmanlı yönetiminde iken; Lâdik, padişahların ve şehzadelerin sayfiye yeri yani yazlık sarayı olarak kullanılmıştır ve bu dönemde de hızlı bir gelişim yaşamıştır (Baydar, 2016: 7).

Temiz havası ve Saray mensuplarının yazlık yeri olan Lâdik gölü turistik öneme sahiptir. Yine ünlü coğrafyacı Strabon Lâdik Gölünü anlatırken; *“Benim memleketim Amasya Batısında Halys (Kızılırmak), kadar uzanan, Fanaroia (Havza Lâdik arasındaki ovalık alan) ‘da Stephane (Lâdik Gölü) isimli denize benzeyen bir göl vardır. Burada birçok balık ve etrafında otlak alanlar ile ikizare kalesi ve harabe şeklinde kral sarayları vardır”* şeklinde ifade etmiştir (Tuzcu, 2013, s. 12).

Şekil 26. Ladik Kayak Merkezi, Ladik Gölü, Ladik Yayla Şenlikleri Görünümü (Ladik Kaymakamlığı, Ladik Belediyesi, 2022).

Lâdik iklim ve doğal ortam olarak diğer ilçelerden farklıdır ve Lâdik Ovasının Akdağ eteklerinde kurulmuştur. 596 km²'lik yüzölçümü ile nüfus olarak 16000 civarındadır (Samsun Valiliği, 2022).

Lâdik küçük bir ilçe olmasına karşın gerek iklimsel özellikleri gerekse temiz havası ile turizm bakımından önemli bir ilçedir. Lâdik ilçesindeki Akdağ Kayak Merkezi

(Şekil 25), Orta Karadeniz Bölgesinde yer alan tek kayak merkezi olarak 12 ay boyunca gelen ziyaretçilerine hizmet vermektedir (Özel, 2016: 39).

Özel (2016)'a göre; yapılan tatil yeri seçiminde etkili olan faktörler araştırmasında; en etkili tatil yeri seçimin %51,4 oranında doğal çekicilik, %16,8 Tarihi ve kültürel çekicilikler, %16,8 iklim ve hava, %11,2 şehrin imajı, %1.9 eğlence ve spor merkezleri, %1.9 da ulaşımın kolaylığı faktörleri etkili olduğu görülmüştür (Özel, 2016: 81). Bu tablodan yola çıkarak Lâdik İlçesi, doğal güzellikleri ile turizm çekiciliği olan bir ilçedir.

Tarihte Amasya sancağının yazlık yeri konumunda olan Lâdik, önemli bir turizm ilçesidir. İlçede bulunan Çimento fabrikası ile doğal güzelliklere sahip kış veyaz turizmi olan yaylaları, kaplıcaları, gölleri turizm ilçesidir (Şekil 25). Bu nedenle; Ladik'in Amasya'dan ayrılarak Samsun'a bağlanması Amasya kent morfolojisini dolaylı olarak olumsuz yönde etkilemiştir. Bir kent ilçeleri ile bir bütün oluşturmaktadır. İlçeler ne kadar güçlü olursa kentin kendisi de o oranda güçlü olmakta ve ekonomisi de o oranda katkı sağlamaktadır. Bir kent ilçeleri ile bir bütün oluşturmaktadır. Bu sebeple Lâdik'in Amasya'dan ayrılması Amasya'yı olumsuz yönde etkilemiştir.

2.13.2. Havza İlçesi

Havza ilçesi kuruluş olarak çok eski tarihe sahip, M.Ö. 2000'li yıllarda Yeşilirmak ve Kızılırmak deltaları arasında yer almış, 1071 Malazgirt savaşı sonrasında Türk hakimiyetinde yer almış, 1414 yılında Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. Osmanlı dönemi içinde Amasya'ya bağlı olan Havza, 1882 yılında ilçe olmuş ve 1925 yılında da Amasya'dan ayrılıp Samsun'a bağlanmıştır (Havza Kaymakamlığı, 2022).

Tarihte coğrafi konum olarak Amasya Sancağının kuzeydoğusunda yer alan Havza, çok önemli üç yol kavşağında yer almaktadır. Sivas'ı Samsun'a bağlayan yol üzerinde tarihte Bağdat Yolu üzerindedir. Amasya'ya uzaklığı 40 km., Tokat'a 120 km., Sivas'a 215 km'dir (Tuzcu, 2007: 299).

Havza'nın isminin kökeni Hititler'in Amasya Valisi olan Kavuzhan'dan kaynaklı olabildiği rivayet edilmek olduğu ve halk dilinde Havza haline geldiği düşünülmektedir.

1174 yılında tarihi vesikalarda ismi Havize ve Hevize olarak geçtiği ve 1524 yılından sonra da Havza şeklini aldığı bilinmektedir (Havza Kaymakamlığı, 2022).

Millî mücadele yıllarında önemli bir yere sahip olan Havza ilçesidir. Millî Mücadele’de Mustafa Kemal Atatürk Havza’da 18 gün kalmış ve kurtuluş yolunda önemli çalışmalar yapmıştır. Samsun’un 84 km. güneyinde yer alan ilçe 39.221 nüfusa sahip bir ilçedir (Samsun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

Şekil 27. Havza İlçe Görünümü, Havza Atatürk Evi, Havza Kaplıcaları ve Genel Görünüm (Samsun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022), (Havza Belediyesi, 2022).

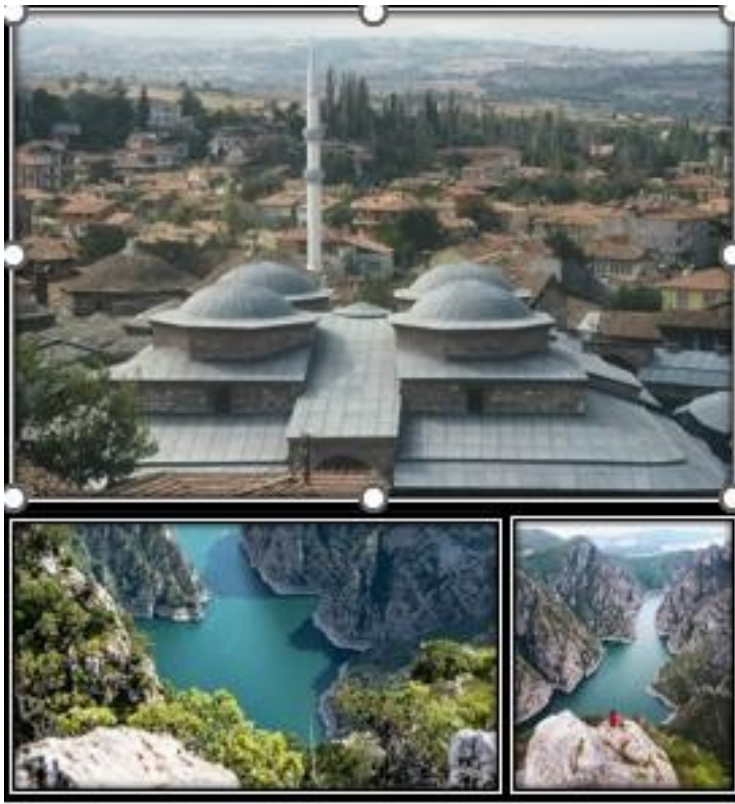
Havza ilçesinde önemli yer altı sularının bulunduğu kaplıcalar yer almaktadır (Şekil 26). Havza’da termal turizm nedeniyle de turizm faaliyeti yüksek olan ve çok fazla sayıda yerli turistin geldiği bir ilçedir (Samsun Valiliği, 2022).

Havza küçük bir sahip olmasına karşılık turizm açısından önemli bir ilçedir. Bu nedenle Havza ilçesinin Amasya’dan alınıp Samsun’a bağlanması yeraltı su kaynakları

ile oluşan turizmin de dolaylı olarak Amasya'dan ayrılmasına yol açmıştır. Bu nedenle Amasya kent morfolojisi dolaylı olarak olumsuz yönde etkilenmiştir.

2.13.3. Vezirköprü İlçesi

Vezirköprü tarihte Amasya Sancağının kuzeyinde yer almakta ve Sinop Limanına giden karayolunun ortasındadır (Tuzcu, 2007: 295). Vezirköprü, Samsun'un ikinci büyük ilçesidir ve Samsun'a uzaklığı 110 km. ve 95.969 nüfus sayısına sahiptir (Samsun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

Şekil 28. Vezirköprü Genel Görünüm, Vezirköprü Kanyonu, Şahinkaya Kanyonu Görünümü (Samsun Valiliği, 2022), (Samsun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

Vezirköprü'nün tarihi M.Ö.2000- ve M.Ö. 700 yıllarına Hititlere kadar dayanmaktadır. Sivas Beyler Beyliğine bağlı olan Amasya mutasarrıflığında olan Vezirköprü, 1925 yılına kadar Amasya iline bağlı iken, 1925 yılında Samsun'a bağlanmıştır.

ve Vezirköprü adını almıştır (Vezirköprü Kaymakamlığı, 2022). Vezirköprü tarihte köprü olarak anılmıştır.

Vezirköprü'nün Şahinkaya Kanyonu, kentte gelen yabancı ve yerli turistlerin ilgi odağı olmaktadır. Kültür Bakanlığı tarafından kanyon turizm bölgesi ilan edilmiştir. 17 km. kuzeybatısında bulunan Yarmavadi Kanyonu da Altinkaya barajının en dar yeri olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca Vezirköprü tarihi öneme sahip bir ilçe olarak Hitit Krallarının tahta çıkarken kutsandıkları yer olarak geçmektedir (Samsun Valiliği, 2022).

Amasya'ya bağlı iken 1924 yılı sonrasında alınan kararlarla Samsun'a bağlanan Vezirköprü ilçesi oldukça büyük yüzölçümüne sahip bir ilçedir. Aynı zamanda turistik olarak önemli kanyonlara sahip bir ilçedir. Bu nedenle Amasya'dan ayrılması Amasya kent morfolojisini dolaylı olarak etkilemiştir. Çünkü kent morfolojisi kentin olanakları ile aynı paralelde etkilemektedir. Yüzölçümü ve nüfusun dışında ilçenin gelir getirici turizm kaynakları morfolojide önemli bir etkidir.

2.13.4. Osmancık İlçesi

Osmancık ilçesi tarihte Amasya sancağının kuzeybatısında yer almış ve Amasya'dan Tosya'ya ulaşan karayolu üzerinde Amasya'ya 91 km. uzaklıktadır (Tuzcu, 2007: 296). Osmancık ilçesi Roma ve Bizans dönemlerinde "Pimolisene" adıyla bilinen önemli bir merkezdir. Kasabanın geliş ve gidişlerinde vergi gümrük gibi konularda müstahkem bir yer olmuş ve kayalıklarıyla kale görevini üstlenmiştir. 1977 yılında Anadolu Selçuklu yönetimine geçen Osmancık, 1423 yılında Amasya'ya, 1596 yılında Çorum'un sancak olmasıyla Çorum'a bağlanmış ve 1864 yılında yeniden Amasya Sancağına bağlanmış ve 1924 yılında Amasya'dan ayrılarak Çorum'a bağlanmıştır (Osmancık Belediyesi, 2022).

Osmancık ilçesi Karadeniz Bölgesinde, Batı ve Orta Karadeniz bölümünün kesiştiği yerde Çorum'un kuzeyinde yer almaktadır. İç Anadolu Bölgesi ile Samsun - İstanbul yollarının kavşak noktasında bulunmakta ve Kızılırmak havzasında konumlanmıştır (Osmancık Belediyesi, 2022).

Şekil 29. Osmancık İlçesi Genel Görünümü (Osmancık Belediyesi, 2022).

Osmancık ilçesi, Kızılırmak nehrine kurulu bir ilçedir ve pirinci ile tanınmıştır. Koyunbaba Köprüsü ile günümüze kadar ulaşan tarihi anıtsal Osmanlı eserlerine sahiptir. Kalesi, imaretleri, Paşa hamamları ile dikkati çeken yapılarıdır. Doğal güzellikleri ile anayol güzergahı üzerinde olması ilçeyi tarihte cazibe merkezi haline getirmiştir (Müderrişoğlu, 2008: 425).

Büyük bir yüzölçümüne sahip olan Osmancık ilçesinin 1924 yılı sonrasında Amasya'dan alınarak Çorum'a bağlanması, Amasya'nın nüfusu ve yüzölçümü açısından küçülmesine ve dolaylı olarak da kent morfolojisinin etkilenmesine neden olmuştur.

2.13.5. Mecitözü İlçesi

Mecitözü ilçesi tarihte Amasya Sancağının güneyinde yer alan bir kazasıdır (Tuzcu, 2007:301). Mecitözü tarih boyunca birçok uygarlıkları içinde barındırmış, tarihi eskilere dayanan bir ilçedir. 1874 yılında kaza haline gelmiş ve o tarihte kaymakam tayin edilmiştir. Uzun yıllar Sivas vilayeti Amasya Sancağına bağlı olarak 1916 yılında Amasya Sancağından ayrılmış ve Ankara vilayeti Çorum Sancağına bağlanmıştır (Mecitözü Kaymakamlığı, 2022).

Şekil 30. Mecitözü Meydanı ve Genel Görünüm (Mecitözü Belediyesi, 2022), (Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022)

Mecitözü ilçesi kuzeyde Amasya'nın Merzifon ilçesine 24 km. uzaklıkta, doğuda Amasya iline 24 km., güneydoğuda Amasya Göynücek ilçesine 28 km. ve güneyde Ortaköy ilçesine 36 km. ve Çorum il merkezine 36 km. uzaklıktadır. Toplam yüzölçümü 942 km'dir (Mecitözü Kaymakamlığı, 2022).

Mecitözü küçük bir ilçe olmasına karşılık Tokat, Sivas yol kavşağında olması İç Anadolu'yu Ankara'ya bağlayan kavşak durumunda olması nedeniyle tarih içinde önemli iken, yeni yollar yapılması ile küçük bir ilçe olarak kalmıştır. Amasya'nın kent morfolojisinde büyük bir faktör olmamasına karşılık yüzölçümü ve nüfus bakımından dolaylı olarak Amasya'dan ayrılması kentin morfolojisini olumsuz yönde etkilemiştir.

2.13.6. Erbaa İlçesi

Erbaa ilçesi Osmanlı arşivlerindeki tarihi vesikalara göre; Kaza-i Erbaa olarak Sonusa, Karakaya, Taşabat ve Erek isimli dört nahiyeye şeklinde geçmekte ve Kaza-i Erbaa bu dört nahiyeden oluşan bir idari yapılanmadır. Daha sonra Erek nahiyesi zaman içinde büyümüş ve 1872 yılında Amasya Sancağına kaza olarak bağlanmıştır. Erbaa olarak isim almıştır. 1872 yılında da Erbaa Kaymakamlığı olmuş ve 1892 yılında Amasya'dan Tokat'a bağlanmıştır (Tokat Valiliği., 2022).

Şekil 31. Erbaa İlçesi Genel Görünümü ve Erbaa Düden Gölü Görünümü (erbaagundem.com, 2022).

Tokat'ın en zengin ilçelerinden biri olarak yer alan Erbaa ekonomisi de tarım ve sanayiye dayanmıştır. Toplam nüfusu 95.611 olan Erbaa ilçesi 1111 km. yüzölçümüne sahiptir (Tokat Valiliği, 2022). Kozanlı ve Kelkit çaylarının birleşerek Yeşilirmak'ın adını aldığı bereketli topraklarda yer alan Erbaa küçük şirin bir ilçedir (Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü., 2022).

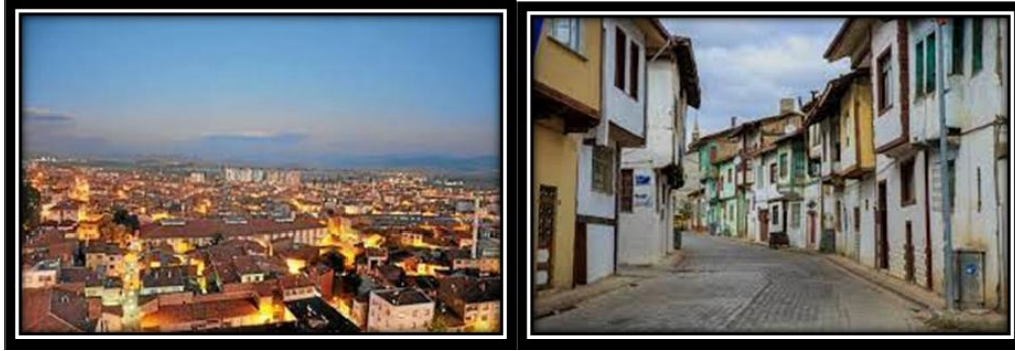
Erbaa geniş yaylalara sahip olmasının yanında yeni turistik yerler olarak Düden Gölü ziyaretçilere açılması için çalışmalar yapılmaktadır. Amasya'dan 1924 tarihi öncesinde ayrılarak Tokat'a bağlanan Erbaa ilçesi geniş tarım alanlarına sahiptir. Küçük bir ilçe olmasına karşılık gerek nüfus gerekse yüzölçümü olarak Amasya'dan ayrılması kentin morfolojisini olumsuz yönde etkilemiştir.

2.13.7. Zile İlçesi

Orta Karadeniz Bölgesinin Tokat İl merkezine 67 km. uzaklıktaki Zile ilçesi eski bir yerleşim yeridir. Ünlü Coğrafyacı Amasyalı Strabon ilçenin Ninova Melikesi Semiramis tarafından M.Ö. 1600 yıllarında kurulmuş olduğundan bahsetmiştir. Bu kayda göre Zile ilçesi 3600 yıllık bir geçmişi vardır. Zile ilçesinde, Hititler, Frigler, Selçuklular, Persler, Romalılar, İlhanlılar, Danişmendiler, Eratnalılar ve Osmanlılara ait oldukça fazla tarihi eserler yer almıştır (Zile Kaymakamlığı, 2022). Günümüzde 35.330 nüfusa ve 1511 m² yüzölçümüne sahip Zile ilçesi 1872 yılında kaza merkezi olmuş, 1923 yılında mülki

ve idari taksimatla Tokat iline bağlı ilçe konumuna kavuşmuştur (Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

Roma döneminde çetin savaşa sahne olan Zile ilçesi, Jul Sezar'ın ünlü sözü "Veni-Vidi-Vici" "Geldim-Gördüm-Yendim" sözleri ile ünlü bir ilçedir. Yeşil alanlara ve tarihi geçmişe sahip küçük bir ilçe olan Zile ilçesinin Erbaa ilçesi ile Cumhuriyet dönemi öncesinde Amasya'dan alınarak Tokat'a bağlanması Amasya'nın yüzölçümüne ve nüfusunun azalmasına yol açmış ve Amasya'nın kent morfolojisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Şekil 32. Zile İlçesi Genel Görünüm (Solda), Zile Tarihi Evler (Sağda), (Zile Kaymakamlığı, Zile Belediyesi, 2022).

Sonuç olarak; kentler ilçeleri ile bir bütün oluşturmaktadır ve bir kentin güçlü olması ancak ilçe sayısı, nüfusu, yüzölçümü, ekonomisi vb. faktörlere bağlıdır. Amasya bazı ilçeleri küçük, bazıları büyük ilçeler olan Lâdik, Vezirköprü, Havza, Osmancık, Mecitözü, Erbaa ve Zile ilçelerini tarih içerisinde çevre illere bağlanmasını yaşamıştır. Bu nedenle kent ekonomisi, nüfusu ve yüzölçümü azalmış ve dolayısıyla kent morfolojisi olumsuz yönde etkilenmiştir. Amasya tarih öncesinde bu ilçelere sahip olarak mevcut durumunu koruyan bir kent olmuş olacaktır.

Bir kentin tarihsel coğrafi yaklaşım ile kent morfolojisinin incelenmesi için canlı bir organizma olarak kentleri ele alırken, organizmanın organları olan ilçeleri kaybetmesinin sonuçlarının ortaya konulması ile kentin fiziksel gelişim ve değişimi

anlaşılmaktadır. Bu düşünceyle ilçelerin Amasya'dan ayrılışın Amasya kentine etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi sonrasında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Cumhuriyet öncesinde Amasya'dan ayrılarak komşu illere bağlanan Ladik, Vezirköprü, Havza, Osmancık, Mecitözü, Erbaa ve Zile ilçelerinin ayrılışının olumlu olumsuz hangi yönde etkilediğinin incelenmesi ve kentin gelişimine katkı sağlayacak öneriler geliştirilmesine katkı sağlayacağı bir gerçektir.

İlçelerin ayrılması ile gerek nüfus gerekse yüzölçümü olarak küçülme yaşayan Amasya'nın kent morfolojisi dolaylı olarak etkilenmiş ve kentin ekonomisi de faktörler bağlı olarak azalmıştır. Bu olumsuz etkilerinin yanı sıra kentin nüfus ve yüzölçümü bakımından azalmasının kent morfolojisinde olumlu etkileri de bulunmaktadır. Bir kentin daha az nüfusa sahip olması idare bakımından kentin daha kolay idare edilebilmesini sağlamakta ve daha az yüzölçümüne sahip olması kentin daha kolay ulaşılabilir bir yaşama sahip olmasını sağlamaktadır.

Bu nedenle ilçelerin ayrılmasının Amasya'ya olumsuz yönde etkilerinin yanında küçük bir Anadolu kenti olarak kalan Amasya'nın her bir noktasına ulaşımın kolay sağlanması, daha güvenli rahat yaşanmasına ve kentin yaşlı bir kent olmasına yol açmıştır. Bu yönden bakıldığında olumsuz etkilerin yanında olumlu etkileri de yer almıştır.

Ancak Amasya kenti alınan karar ile kent morfolojisine etkilerinin büyük bir etkisi olumsuz yönde yaşamıştır. Bu nedenle olumsuz yönde faktörler incelenmesi yapılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AMASYA KENT MORFOLOJİSİ

3.1. M.R.G. Conzen Tarihsel Coğrafi Yaklaşımı ile Amasya Kent Morfolojisi

Kent morfolojisi kentlerin evrimi ve kentsel gelişimin analizi ile ilgili bir bilim dalıdır. Kent morfolojisi analizinde, kentlerin yaşadığı tarihsel değişim ve dönüşümlerin mimari, coğrafi, demografik, ekonomik, sosyal ve politik boyutlarda değerlendirilmesidir.

Conzen, 1960'lı yıllardan itibaren yaptığı çalışmalar ve yayınlarla beraber kentsel coğrafya çalışmaları içinde morfolojik analizleri çok detaylı bir şekilde ele almıştır (Kaya, 2019: 13). Conzen, tarihsel sürecin içinde kentleri oluşturan fiziksel bileşenlerdeki dönüşüm ve oluşumların sistematik olarak analizlerle incelenmesini önermiş ve şekillendiren etkenleri de kent peyzajı, işlev, yer, sosyo-ekonomik özellikler ve kentsel gelişim olarak beş gruba ayırarak değerlendirmiştir (Ardıçoğlu, 2019: 54).

Bir kentin morfolojisinin incelenmesi ancak kentin tarihinin, coğrafi yapısının, siyasi, idari, iktisadi alınan kararların incelenmesi ile kentin yaşayan canlı bir organizma gibi değerlendirilmesi ile olmaktadır. Kentin kaderini etkileyen tüm kararlar kentlerin değişimiyle birlikte gelişimini de etkilemektedir. Bu yönden bakıldığında; Amasya kent morfolojisinin ele alınmasında da kentin üzerinde yaşanan coğrafi ve fiziki gelişmelerinde kentin kaderini belirleyen siyasi, idari ve sosyal kararlar da çok büyük etken oluşturmuştur.

Kent plan analizi ve zaman içindeki gelişimi ile kurucu parçaların analizi üzerinden yerleşim yerinin yapısı ve karakterini açıklama amacındaki yaklaşım, Conzen'in benimsediği tarihsel coğrafi yaklaşımdır (Mısırlı, 2019: 29). Kentlerin değişim ve gelişim sürecinde kentlerin morfolojik analizinde birçok etken yer almaktadır. Doğal ve kültürel etkenler, sosyo-ekonomik etkenler, sosyo-kültürel etkenler ve kentin fiziksel formu gibi değişkenler bu etkenler arasında yer almaktadır.

Pek çok araştırmacı da kent formunu etkileyen faktörleri ortaya koymaya çalışmıştır. Bu faktörler; kentsel yoğunluk, ulaşım, erişilebilirlik, enerji tüketimi gibi

faktörlerin yanında hane halkının geliri, işgücü oranları, benzin tüketimi vb. şekilde sosyo ekonomik faktörlerdir (Erdoğan, 2015: 6).

	İngiliz Ekolü	İtalyan Ekolü	Fransız Ekolü	Mimarlık Kökenli Yaklaşımlar	Coğrafya Kökenli Yaklaşımlar	Tarihsel Coğrafya	(Önerilen) Yerleşme Tarihi Analizi Yöntemsel Çerçevesi
yöntemin bileşenleri	kent formu	kent formu	kent formu	tip/tipoloji	kent formu	ilişkisel / baskımlı tarih	makroform
	birim plan						nüfus yapısı
	kent planı	tip/tipoloji	tip/tipoloji	tipomorfoloji	kent tarihi		iktisadi üretim biçimi
	kentsel doku					insan unsuru	mülkiyet yapısı
	arazi kullanımı	tipomorfolojik yaklaşım	tipomorfolojik yaklaşım	kentsel doku	kent planı		siyasi ve yasal gelişmeler
	binalar	binalar ve açık alanlar	kentsel doku			teritoryalite	idari yapı/tanım ve sınırlar
	parseller						doğal fiziki unsurlar
	yollar						ulaşım altyapısı
	morfolojik bölge	morfolojik bölge	konut üretimi	arazi kullanımı	arazi kullanımı	üst ölçek / bölge	
	kentsel çeper kuşak						kentsel mekansal unsurlar
parşel döngüsü	yapı malzemeleri		bina tipleri	yapı bileşenleri	kent coğrafyası	lokalisasyon	
ejik hattı			anitsal yapılar				
yöntemin amacı	Kentsel yapı kuramlarını geliştirmek için yapılan betimleyici ve açıklayıcı çalışmaları.	Kentsel tasarım teorisini geliştirmek üzere yapılan tanımlayıcı çalışmaları.	Kent yapılarında geçmiş tasarım kuramlarının etkisini değerlendirmeyi amaçlar.	Yapılı çevrenin tipolojik analizi, tipolojik süreç - kentsel doku ilişkisi ve değişimi.	Yerleşmeleri tanımlamak, tarihsel gelişimi, form ve işlev değişim süreçlerini incelemek.	Tarihsel olayların gerçekleştiği coğrafi mekanın özelliklerini açıklamak.	Ölçeklerarası, zamanlararası ve temalar arası bir bakış açısıyla, kentsel morfoloji ve tarihsel coğrafya yardımıyla yerleşme tarihi analizi yapmak.
mesleki köken	Coğrafyacılar	Mimarlar	Sosyal bilimciler, Mimarlar, Şehir plancıları	Mimarlar	Coğrafyacılar	Coğrafyacılar	Çok disiplinli bir alan
önemli isimler	M.R.G. Conzen, Whitehand, Kropf, Larkham, Hillier	Muratori, Caniggia, Rossi, Maffei, Cataldi	Lefebvre, Panerai, Castex, Depaule, Gauthiez	Muratori, Caniggia, Argan, Rossi, Krier, Moudon, Hillier	M.R.G. Conzen, Kropf, Whitehand, M.P. Conzen, Larkham, Mareto, Kim, Gu	Gilbert, Butlin, Darby, Mitchell, Hamshere, Sauer	-
amaç, köken, isim için referanslar	Moudon, 1997 kaynağı temel alınarak geliştirilmiştir.			Moudon, 1994 ve Cömert, 2013 kaynakları temel alınarak geliştirilmiştir.	Gümüüşü, 2010 kaynağı temel alınarak geliştirilmiştir.	-	

Şekil 33. Kentsel Morfoloji, Yerleşim Tarihi ve Tarihsel Coğrafya Bileşenleri (Tezer, 2021: 80).

Kentsel morfoloji yöntemlerinde kentlerin fiziksel biçimlenişine odaklanıldığından, yerleşimlerin biçimlenişinde toplumsal, iktisadi, siyasi ve kültürel etkenleri anlayabilmek için de morfolojik yaklaşımları destekleyebilecek metotlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu metotları destekleyici bakış açısı olanağı ise; tarihsel coğrafik yaklaşımının çalışmalara dahil edilmesi ile giderilmiştir (Tezer, 2021: 70). Tarihsel coğrafik yaklaşımı benimseyen Conzen, bu yaklaşımı ile adeta yerleşimlerin ve kentlerin mikrogenetiğini incelemiştir.

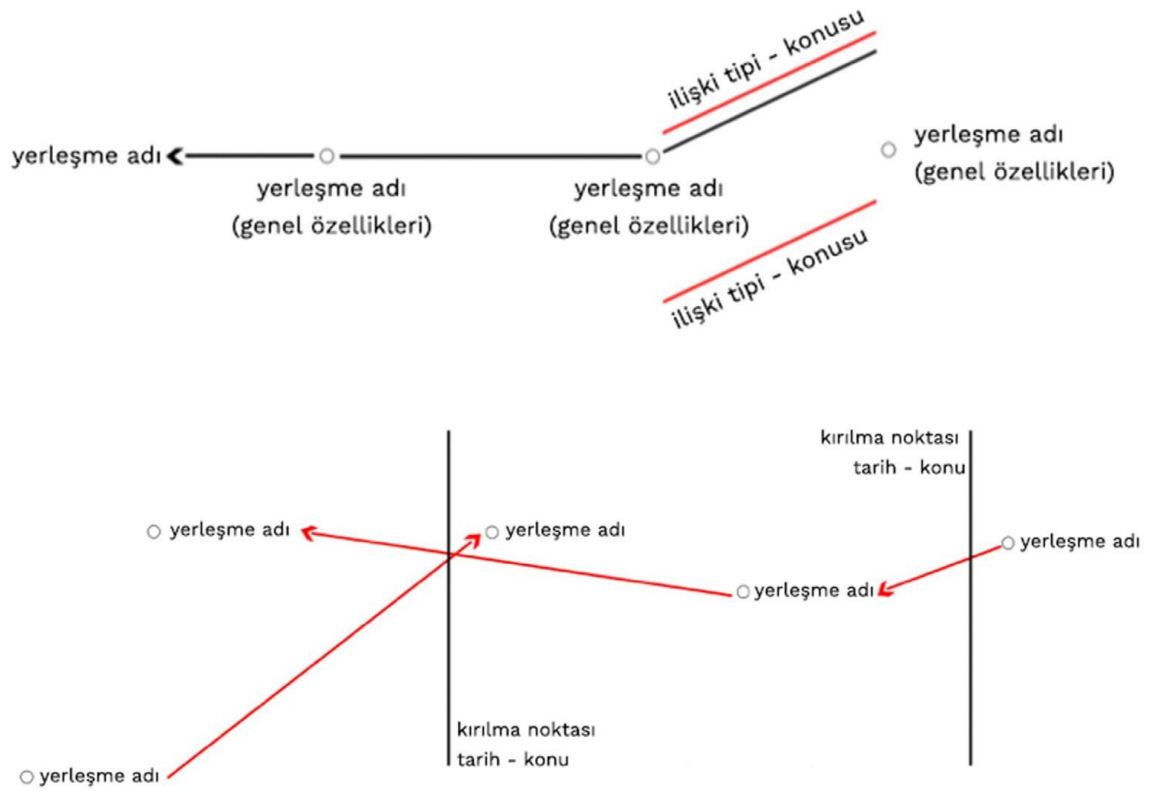
Tarihsel coğrafik yaklaşım yönteminde amaç, tarihsel olayların gerçekleştirdiği coğrafi mekanın özelliklerinin açıklanması ile yapılmaktadır (Şekil 33). Tarihsel coğrafi yöntemi kullanan Conzen'e göre, tarihsel süreçte her bir parametre bir etken oluşturmaktadır. Bu nedenle Conzen'in bu yaklaşımı ile Amasya kentinin değişim ve gelişim sürecini incelemek yerinde olacaktır.

3.2. Amasya'nın Morfolojik Analizi

Conzen'in tarihçi coğrafik yönteminde adeta kentin evrimi incelenmektedir ve tarih içinde yaşadığı etkiler ile kentin gelişim ve değişimi değerlendirilmektedir.

Amasya tarihsel süreçte önemli bir kırılma noktası yaşamış ve kentin morfolojisi bu tarihsel süreçte etkilenmiştir. Bu etkinin ortaya konulması için Conzen'in tarihsel coğrafik yaklaşımından faydalanılarak Amasya kent morfolojisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tarihsel coğrafya yaklaşımı, tarihi olayların coğrafik olaylar üzerindeki etkisini ele alan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım ile yerleşimlerin tarihte yaşadığı kırılma noktasından yola çıkılmıştır. Şekil 34'de görüleceği gibi yerleşimlerin tarih içinde yaşanan kırılma noktalarının etkisi şematik olarak verilmiştir.

Şekil 34. Harita Analiz Yöntemi – Teritoryal İlişki Analizi (Tezer, 2021: 85).

Kent morfolojisi ve kent biçimini etkileyen faktörler genel olarak nüfus yapısı, kentlerin ekonomik yapısı, politik tercihler ve doğal faktörler olarak kuruluş yeri ile doğal afetler, teknolojik gelişmişlik, ulaşım sistemleri, kent dokusu ile kent morfolojisini

doğrudan etkileyen faktörlerdir. Ancak kent morfolojisinde en büyük faktör kentin kuruluşuna bağlı değişmektedir (Kaya, 2019: 5).

Conzen, uyguladığı yöntemlerle, fiziksel şeklin oluşumunun nedenlerini araştırılması ile kentlerin tarihsel gelişimlerinin fiziksel yöndeki etkisi ile mevcut durumun incelenmesinin yapılmasını amaçlamıştır.

Ölçekler	Bileşenler	İçerik	Zaman / Tarihsel dönem
Ü1	idari yapı/tanım ve sınırlar	territoriality, bölgesel aidiyetler, coğrafi tanımlar, mevkii isimleri, idari birimler, yönetim biçimi, sınır öğeleri, eşikler	
Ü2	siyasi ve yasal gelişmeler	devlet gelirleri, ekonomik imtiyazlar, para birimi, vergiler (şahsi/etnik ve ticari), savaşlar, istilalar, antlaşmalar	
Ü3	nüfus yapısı	nüfus büyüklüğü, nüfus çeşitliliği, etnik yapı, dil ve inanç deseni, göçler ve iskan	
Ü4	iktisadi üretim biçimi	hammadde varlığı, hakim sektörler, başlıca üretim konusu/biçimi, zanaatler, ticaret yolları, ticaret yapılarının mekandaki dağılışı	
A1	doğal fiziki unsurlar *	tarım alanı, orman alanı, yeşil alan, su varlığı, iklim; doğal afetler (deprem, sel, vb)	
A2	ulaşım altyapısı *	bağlantı yolları, ulaşım deseni	
A3	makroform *	yerleşmenin alan büyüklüğü, kent formu, büyüme yönü, kentin yer seçimi, kentin girişleri	
A4	kentsel mekansal unsurlar *	maddi kültür unsurları, yapı-parsel-yapı adası-alt bölge-bölge ilişkisi, kent dokusu, anıtsal yapılar, anıtsal yapılar, yapı malzemeleri, fonksiyon alanları, kamusal mekanlar, mezarlıklar, arkeolojik alanlar ve yapılar, konut dokusu	
A5	mülkiyet yapısı	mülkiyet deseni, tapu-kadastro sistemi, özel-kamu mülkiyeti ayrımı, mülkiyetin etnik dağılımı	

Şekil 35. Yerleşim Analizinde Bileşenler (Tezer, 2021: 81).

Şekil 35'te görüldüğü gibi yerleşim analizinde çok farklı bileşenler oluşmaktadır. Bu bileşenlerin etkilerinin ortaya konulması ile Conzen'in tarihsel coğrafik yaklaşımından faydalanılacaktır. Bu şekilde kentin değişim ve dönüşümü ortaya konulması ve tarihsel sürecin Amasya kent morfolojisine etkisi ortaya konulacaktır.

Kentsel büyümeyi açıklayan yaklaşımlar kentlerin dinamiklerine dayanmaktadır ve kentsel büyümede en büyük etkenlerden bir tanesi nüfus ve ekonomidir. Nüfus büyümesi kentlerin kademesini artırırken aynı zamanda barınmak durumunda olunan hizmetlerde de o oranda genişlemektedir. Bu nedenle kentte sunulan hizmetler, bu hizmetlerden yararlanmak isteyenleri kente çekmekte ve bu şekilde yığılmalar olmaktadır (Erdoğan, 2015:11).

3.2.1 Demografik Faktörlerin Kent Morfolojisine Etkisi

Kentlerin gelişim ve biçimlenmeleri ile biçim olarak değişikliğe uğraması, nüfus, ekonomi, güvenlik, farklı kentler ile etkileşimler ve kentsel alandaki gerçekleşen eylemlerin farklı dinamiklerle etkisi altında gerçekleşen süreçlerdir. Nüfus yapısı ve büyüklükleri kentlerin gelişimi etkilerken, bir yerleşimin kent olarak ifade edilebilmesi için de belirli bir nüfus büyüklüğüne ihtiyacı olduğu bilinmektedir. Bir kentin kent olabilmesi için de ekonomi, kentlerin gelişimin yönü,ekonomik faaliyetler çeşitliliği, kentin fonksiyon alanları, kent nüfusunun refahı, kentsel fonksiyon alanları vb. faktörler kentlerin kent bölgesi içindeki rolleri açısından etkilemektedir (Tezer, 2015: 181).

1927 yılında yapılan nüfus sayımı ile Amasya kenti demografik yapısı da ortaya konmuştur. Amasya kenti Osmanlı İmparatorluğu döneminde Sivas Vilayetine bağlı sancak merkezi iken, Cumhuriyet dönemi ile il statüsüne geçmiştir. Bu dönem içinde Amasya kenti üç ilçe yerleşmesinden oluşmuştur (Yılmaz ve Karadeniz, 2021: 50).

Amasya kenti Teşkilatı Esasiye Kanunu sonrasında ilçe sayısı olarak Lâdik, Havza ve Vezirköprü ilçeleri Samsun kentine, Mecitözü ve Osmaniye ilçesi Çorum kentine bağlandığından; Amasya kentinin ilçe sayısı Merkez İlçe, Merzifon ve Gümüşhacıköy olmak üzere yediden üçe düşmüştür. Böylece de Osmanlı İmparatorluğu dönemi eyalet merkezi ve şehzade sancağı olan hatta tarih içinde vilayet merkezi hatta başkent bile olan Amasya kenti, 1927 yılı verilerine göre 114.884 kişiye idari hizmet veren ve küçük bir merkez haline dönüşmüştür. Bu süreç ile Amasya kenti nüfus büyüklüğü olarak kendisine 63 il içinden 51. Sırada yer bulabilmiştir (Şenol, 2010: 74).

Cumhuriyet sonrası Amasya kenti 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun çıkarılması ve 7 ilçeden 3 ilçeye sahip bir kent olmuş ve dolayısıyla nüfus

sayısında ciddi anlamda azalma yaşamıştır. Yapılan araştırmalar ve tarihi belgeler de bu düşüncüyü de destekler durumdadır.

Ancak, Cumhuriyet dönemi öncesi nüfus faktörünün etkisini incelediğimizde; Osmanlı Döneminde Amasya sancağı önemi ile ilçe sayıları arttıkça nüfus sayısı da doğru orantılı şekilde ilerleme yaşamıştır.

Amasya kenti Osmanlı Devleti klasik dönemi içinde önemi her gün artan bir kent olarak Amasya Sancağı nüfusu sürekli artmıştır. Bu artış da Amasya kentinin şehzadeler sancağı olmasının yanı sıra iç eyaletleri ile Samsun limanına bağlanan konumu da önemli etken oluşturmuştur. Aynı zamanda kaza sayısının da 8'e kadar çıkması da Amasya kent nüfusunda olumlu yönde katkılar sağlamıştır (Balcı, 2014: 70).

Osmanlı döneminde, 1881-1893 yıllarında yapılan sayımda da Amasya kentinin sancak olarak nüfusu 208.120 iken, 1906-1907 yıllarında yapılan sayımda 50.000 gibi önemli bir artış göstermiştir. Buna da II. Abdülhamid'in savaş yerine diplomasiyi yapması ve Kafkaslardan gelen muhacir göçmenler sayısı ile oluşturmuştur (Uzundal, 2017: 124).

Şehzadelerin eğitim yeri olarak bilinen Amasya kenti Osmanlı döneminde nüfus bilgileri konusunda doğru bilgiye ulaşmak için de tahrir defterlerinden faydalanılmıştır.

Amasya kent nüfusu ile ilgili bilgilerde, 1520 yılına ait olan Tahrir Defterlerine göre kent merkezinde 48 Müslüman ve 4 tane gayr-i Müslim mahallesi bulunmuş ve 1576 yılına kadar bu sayıda sadece 1 Müslüman mahallesinde azalma olmuştur (Gürbüz, 2015, s.9).

Tablo 6. 1914 Yılı Amasya Sancağı Nüfusu (Uzundal, 2017: 125).

İdarî Bölge	Müslüman	Rum	Ermeni	Ermeni Katolik	Yahudi	Protestan	Süryani	Çingene	Toplam
Amasya	53123	2679	9598	121		260		217	65.998
Havza	17475	7869	335						25.679
Köprü	41853	4755	1032	7	1	320		282	48.250
Gümüşhacıköy	24957	3660	3549			173			32.339
Merzifon	25370	1067	8160	406		1160	3	707	36.873
Lâdik	15861	4920	343						21.124
Toplam	178639	24950	23017	534	1	1193	3	1206	230.263

Tabloya 6'a göre 1914 yılında Amasya kentinin sancak olarak toplam nüfusu 230.263 kişi olduğu görülmektedir. En yoğun olan kaza Vezirköprü 48.250 kişi olarak, nüfusu en az olan kaza sayısı da 21.124 sayısı ile Lâdik kazasıdır. 1914 yılında yapılan bu sayımda Osmancık ile Mecitözü kazaları Amasya hududunda yer almamaktadır ve Mecitözü ile Osmancık kazaları Ankara'ya bağlı Çorum sancağında görülmektedir (Uzundal, 2017: 126).

1914 yılından sonra 1927 yılında nüfus sayımı yapılmıştır. Nüfus sayımına göre 1914 yılında yapılan nüfus sayımında Amasya kenti Merkez olmak üzere; Havza, Köprü, Gümüşhacıköy, Merzifon, Lâdik olmak üzere kazalar görülmekte iken; 1927 yılında yapılan nüfus sayımında sadece Gümüşhacıköy ve Merzifon ilçeleri görülmektedir.

Cumhuriyet sonrasında ilk nüfus sayımı, sokağa çıkma yasağı uygulaması ile 28 Ekim 1927 (28 Teşrinievvel 1927) tarihinde yapılmıştır. Modern ve kapsamlı yapılan bu nüfus sayımı ülkenin toplam nüfusu, cinsiyet yapısı, dini yapısı, okur-yazarlık düzeyi, meslek dağılımı gibi veriler içererek yapılmış ancak birtakım eksiklikler nedeniyle de bir yıl sonrasında tamamlanabilmiştir (Yılmaz ve Karadeniz, 2021, s. 37).

1927 ve 1928 yıllarının salnamelerine göre de Amasya kent kadın nüfusu 59.189 kişi ve erkek nüfusu 55.956 kişi olarak toplam nüfusu 115.145 kişidir. Cumhuriyet ilanı sonrasında kadın nüfus sayısının erkek nüfusundan fazla olması dikkat çekmekte, bu durumun uzun süren savaşların neden olduğu fikri edinilmektedir (Karadağ, 2020: 75).

İlk genel sayım olarak geçen 1927 tarihli nüfus sayım sonuçlarına göre ülke toplamı 13.648.270 kişi olarak belirlenmiştir. Aynı sayımda Amasya kentine bağlı yaşayan nüfus 114.884 kişidir. Bu sayının 59.042 'sini kadınlar 55.842 kişisini de erkekler oluşturmuştur. (Yılmaz ve Karadeniz, 2021: 39).

1925 ve 1928 yılları arasındaki salname kaynaklarına göre, Amasya merkez kaza ile Merzifon, Lâdik, Havza, Gümüşhacıköy, Vezirköprü ile Ilısu kazalarından oluşmuş bir kenttir. 1925 yılı içinde bu kazalar içinden Lâdik, Vezirköprü ve Havza Samsun kentine bağlanmıştır (Karadağ, 2020, 74). 1927 tarihli ilk genel sayımda da Amasya kentin sadece merkez ile Gümüşhacıköy ve Merzifon ilçelerinden oluşmuştur (Yılmaz ve Karadeniz, 2021: 36).

1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre Amasya kenti üç ilçesiyle ülke nüfusunun sadece %0,8 'ini meydana getirmiştir. Yapılan sayıma göre en kalabalık il olarak İstanbul yer alırken en az nüfus olarak Hakkâri yer almıştır. Aynı nüfus sayımında Amasya kenti ise; 63 kent içinde 51. Sırada yer almıştır (Yılmaz ve Karadeniz, 2021: 39).

Sonuç olarak; 1914 ve 1927 tarihli nüfus sayımı karşılaştırma tablod yapıldığında; 1914 yılında sancak konumunda olan Amasya merkez olmak üzere 6 ilçeye sahipken, 1927 yılında il konumunda iken Amasya merkez dahil 3 ilçeye sahip bir kent olmuştur. 1914 yılında toplam nüfusu 230.263 iken; 1927 yılında 55.842 olmuştur.

Tablo 7. 1927 Sayımına Göre Amasya İline Bağlı Yerleşmelerin Erkek, Kadın ve Toplam Nüfusları. (Aktaran: Yılmaz ve Karadeniz, 2021: 39).

Yerleşim Yeri	Nüfus Miktarı			Toplam Nüfusun Yüzdesi	Yüzölçümü (km ²)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/km ²)	Bağlı Yerleşim Birimi Sayısı
	Erkek	Kadın	Toplam				
Amasya Merkez	30.586	29.893	60.479	52,6	3630	16,7	168
Gümüşhacıköy	11.808	14.456	26.264	22,9	910	28,9	62
Merzifon	13.448	14.693	28.141	24,5	1010	27,9	70
TOPLAM	55.842	59.042	114.884	100,0	5550	21,7	300

Tablo 8. 1914 Yılı Amasya İlçe ve Nüfus Sayısı

No	İdari Bölge	Nüfus Sayısı
1	Amasya Merkez	65.998
2	Havza	25.679
3	Köprü	48.250
4	Gümüşhacıköy	32.339
5	Merzifon	36.873
6	Lâdik	21.124
	Toplam	230.263

Tablo 9. 1927 Yılı Amasya İlçe ve Nüfus Sayısı

No	İdari Bölge	Nüfus Sayısı
1	Amasya Merkez	60.479
2	Merzifon	28.141
3	Gümüşhacıköy	26.264
	Toplam	114.884

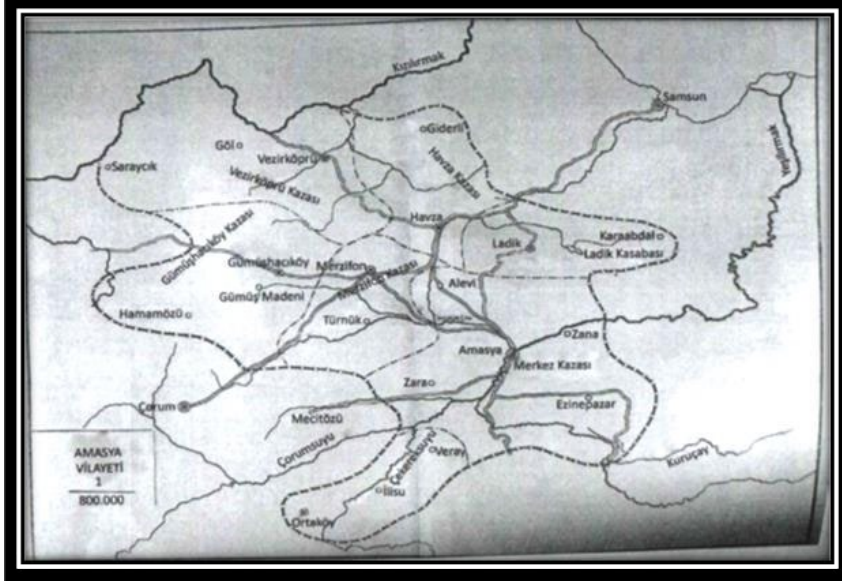
Her üç tablo karşılaştırıldığında Amasya kentinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile kazalarının alınarak komşu vilayetlere bağlanması nüfus üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Conzen tarihsel coğrafi yaklaşımına göre kentin tarihsel değişiminde 1914 yılında yapılan nüfus sayımında Amasya merkez dahil olmak üzere 6 ilçesiyle 230.263 kişi iken; 1927 yılı nüfus sayımında merkez dahil olmak üzere 3 ilçesiyle 115.145 kişi olmuştur. Yaklaşık olarak yarı yarıya nüfusu azalan Amasya 1927 yılında yapılan nüfusu 115.128 kişi azalmıştır. Bu nedenle 1914 ve 1927 yılları arasındaki değişim kentin gelişimi nüfus yönünden olumsuz yönde etkilemiştir.

Tarihsel bilgiler ışığında bakıldığında da Amasya kentinin ilçeleri olan Lâdik, Havza ve Vezirköprü'nün Samsun'a bağlanması, Mecitözü ve Osmaniye'nin Çorum'a bağlanması ile Erbaa ve Zile'nin Tokat'a bağlanması kararları kent nüfusunun yanı sıra kentin alansal olarak büyük oranda azalmasına neden olmuştur.

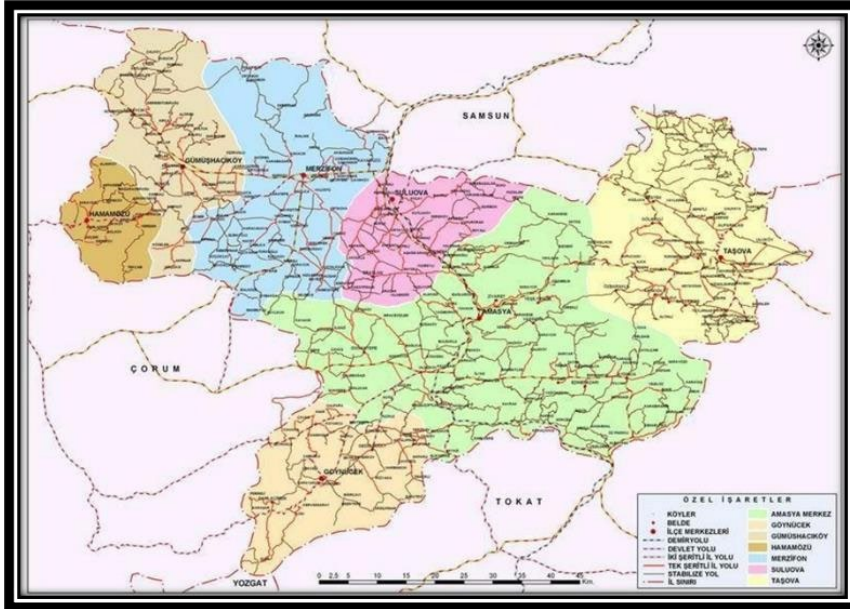
Alınan kararlar yapılan idari taksimat ile meydana gelen değişikliklerle Amasya kenti yüzölçümü küçülmüş ve nüfus olarak da ciddi bir azalma meydana gelmiştir (Balıcı, 2014: 14). Toplam olarak 3 ilçeden oluşmuş Amasya kenti 1927 yılı sonrasında ve en büyük ilçenin Merkez ilçe olduğu, toplamda 5550 km² yüzölçümüne sahip bir kenttir. Toplam nüfus olarak Merkez ilçeden kentin %52,6'sı merkezde yaşarken, Merzifon ilçesinde %24,5'i ve Gümüşhacıköy İlçesinde de %22,9'u yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğu olarak Türkiye'de km² başına 17,89 kişi düşerken, kent geneli olarak km²'ye 21,7 kişi düşmektedir (Yılmaz ve Karadeniz, 2021: 39). Amasya kenti alınan kararlarda yeteri kadar gelişimini sağlayamamış, lineer yapıdaki gelişim ile Yeşilirmak boyunca gelişim göstermek durumunda kalmıştır. 1924 yılında alınan kararlar yaşadığı ilçelerin

kayıpları kentin gelişimini büyük oranda etkilemiş ve Amasya göç veren bir kent durumuna düşmüştür.

Amasya kenti günümüzde de hem yüzölçümünden küçük hem de gelişimi daha zayıf kalmış durumdadır. Bugün Amasya kentinin ilçesi Merzifon ve Suluova da bu durumu kanıtlar niteliktedir (Kök, 2006:50).

Şekil 36. 1924 Dönemi Öncesi Amasya Haritası (Tuzcu ve Tuzcu, 2015: 414).

Şekil 37. Amasya 1924 ve 1950 sonrasında Amasya Haritası (Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2022).

Sonuç olarak, 1927 yılında alınan karar alınmayıp, Amasya kenti ilçe yüzölçümleri ile birlikte Amasya kentine bağlı olsaydı bugün çok daha büyük bir alana sahip gelişmiş bir kent olma imkânı bulmuş olacak olması nedeniyle; alınan karar kentin yüzölçümünün azalmasına ve sonuç olarak kentin morfolojisinin olumsuz yönde etkilenmesi neden olmuştur.

3.2.2. Ekonomik Faktörlerin Kent Morfolojisine Etkisi

Bir kentin gelişiminde ekonomik faktörler en önemli faktör olarak kentin gelişmişlik düzeyinin göstergesidir.

1927 yılında Amasya kenti genel olarak halkın %83,3 'ü hayvancılık ve tarımla geçinmiştir. Kent halkının %99,1 'i Müslüman olmasına karşın farklı etnik dini çeşitlilik fazladır. Amasya kentinde de tüm ülke geneli gibi zirai faaliyetler çoğunluktadır ve tüm ülkede bu dönemde kalkınma hamlelerine önemli ölçüde ihtiyaç duyulmuştur (Yılmaz ve Karadeniz, 2021: 50).

Amasya'da 1950 yılına kadar el tezgâhları, un değirmenleri, şaraphaneler imalathaneler şeklinde ekonomik faaliyetler yapılırken 1950 yılında kurulan Amasya - Suluova Şeker Fabrikası hem kentin tarımsal hem de sanayi yapısını geliştirmiştir (Amasya Merkez İlave ve Revizyon İmar Planı Araştırması, 2007: 21).

1927 yılında Amasya kentinden alınarak komşu illere bağlanan ilçelerin alınması kararı ile küçük bir ekonomiye sahip olan Amasya, bu süreç sonunda beraberinde getirdiği olumsuz olaylarla karşılaşmıştır.

Amasya kentinin gelişimini ekonomik anlamda olumsuz etkileyen iki önemli gelişme yaşanmış ve bunlardan ilki bölgesel merkez oluşturma sürecinde yaşanmıştır. Bu süreçte vadide yer alan Amasya kenti değil ulaşımı kolay, alçak dağlı ve limanı olabilen koya sahip Samsun kenti desteklenmiştir. İkinci olarak da 1900'lü yıllara kadar Orman Bölge Müdürlüğü haricindeki müdürlükler o dönemde Amasya'dan hem nüfus olarak hem de idari bakımdan küçük olan Samsun kentine kurulmuştur. Bu yönden de Amasya kenti Samsun kentinin gölgesinde kalmıştır (Şenol, 2010: 108). Samsun'da Amasya gibi o dönemde küçük bir kent iken, ekonomik yapılan yatırımlar ile Samsun kentinin kaderi değişmiştir.

Conzen yöntemine göre kentin dinamikleri beraber alınmalıdır. Kentin tarihte alınan bu karar ile Amasya kenti için bir kırılma noktası oluşturmuştur. Amasya' kentinden alınıp en gözde üç ilçenin Samsun'a bağlanması Samsun'un gelişimini ve ekonomisini ve beraberinde kentin morfolojisini olumlu yönde etkilemiştir. Samsun günümüzde merkez hariç 18 ilçeye sahip bir Büyükşehir Belediyesi durumunda iken, Amasya kenti küçük bir coğrafyada sıkışmış, köylerden çevrilerek ilçe statüsü kazandırılarak ilçe sayısı artırılmış tarihi geniş ancak göç veren bir kent olmuştur. Tarihsel gelişim incelendiğinde bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

İstatistik verilere göre 1924 yılındaki karar alınmamış ve Amasya kenti 1924 tarihi öncesindeki konumunda olmuş olsa bugün çok daha ekonomisi gelişmiş bir kent olacak ve 1950 yıllarına gelindiğinde hesaplamalar doğrultusunda 320.385 kişiye hizmet sunma imkanına sahip olacaktı. Bunun sonucunda Amasya kentine geliş gidişler artarken, kentin ekonomik hayatının canlanması sağlanacak ve muhtemel olarak da bugünkü nüfus artışından çok daha fazla nüfusa sahip olmuş olacaktı (Şenol, 2010: 75).

Tablo 10. Amasya Sancağını Oluşturan İlçelerin Nüfusları (1927,1950) (Aktaran: Şenol, 2010: 75).

İlçe Nüfusu	1927	1950
Amasya	60.479	85.959
Merzifon	28.141	41.602
Gümüşhacıköy	26.264	36.108
Mecitözü	36.691	44.319
Havza +Lâdik	38.010	60.289
Vezirköprü	34.654	52.308
Toplam	224.329	320.585

Amasya kenti Tablo 10'da görüldüğü gibi mevcut durumunu koruma imkânı olsaydı, 1950 yılına geldiğinde 320.585 nüfusa sahip bir kent olmuş olacaktı.

Günümüze gelindiğinde Amasya kentinin son yılı baz alındığında; Türkiye nüfus oranı artarken Amasya kenti genel seyrindedir. İlerleyen yıllarda nüfus artış oranlarının

Türkiye genelinin gerisinde kalması kentin göç veren bir kent olduğunu açıkça göstermektedir. Bu da kentin ekonomisinin olumsuz yönde etkilendiğinin bir göstergesi olmuştur.

Karadeniz Bölgesi olarak kentleşme oranı Türkiye ortalamasının altında düşük bir değerdedir. Karadeniz Bölgesi içinde Amasya kentinin kentleşme oranı diğer kentler oranla daha yüksektir. Amasya kentinin 2000 yılındaki nüfus sayısı 365.231 olarak yer almakta ve 2000 yılında 53. sırada bulunmaktadır. Amasya kentinin 1975 yılında 322.806 olan nüfusu 2000 yılına kadar artış göstererek gitmiş, ancak 2000 yılı sonrası 2007 yılına kadar il nüfusu düşüş eğilimi göstermiştir. Türkiye geneli olarak Amasya kent nüfusu artış hızı Türkiye geneli değerinden düşük seyretmektedir. Bu durum bize doğal olan nüfus artışının ülke nüfusundan az olmasına değil, kentin dışarıya göç veren bir karaktere bağlanmaktadır (Canik, 2011: 85).

Amasya kenti tarih içinde nüfus kaybı yaşamış ve göç veren bir kent olma durumunu yaşamaktadır.

Göç sebeplerini temel alınır bir taraftan iş bulma şansı ile bir taraftan da iktisadi gelişmişlik ile doğru orantılı olmaktadır (Canik, 2011: 85).

Türkiye'nin nüfus sayısı bakımından kalabalık iller sıralamasına 2021 yılı verilerine göre Amasya kenti 57.sırada yer alırken, ilçeleri alınarak bağlandığı kentler olan Samsun 16. Sırada, Çorum 42. Sırada, Tokat ise; 35. Sırada yer almaktadır.

Bu durum alınan kararın kentin gelişimi ve ekonomisini olumsuz yönde etkilediği göstermiştir. Amasya tarihe mevcut durumunda değişim yaşamamış olsa; o gün Amasya kentinden daha küçük sancaklar olan Tokat, Çorum ve Samsun'un ilerisinde olacağı görülmüştür.

Adrese Dayalı Nüfus Sistemine göre 2020 yılında Samsun, Çorum, Tokat illerinin nüfus sayıları ile Amasya'dan ayrılarak Samsun, Çorum ve Tokat'a bağlanan 6 ilçenin nüfus sayıları aşağıdaki tablolarda verilmiştir (Tablo, 11,12,13,14,15,16).

Tablo 11. Samsun İl Bazında 2020 Nüfus Verileri (ADNK Verileri, 2020).

İL KODU	İL ADI	TOPLAM			İL VE İLÇE MERKEZLERİ		
		TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN
55	SAMSUN	1.356.079	670.675	685.404	1.356.079	670.675	685.404

Tablo 12. Samsun Kenti İlçeler Bazında Nüfus Bilgileri (ADNK Verileri, 2020).

İL ADI	İLÇE ADI	TOPLAM			İL VE İLÇE MERKEZLERİ		
		TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN
SAMSUN	HAVZA	39.221	19.250	19.971	39.221	19.250	19.971
SAMSUN	LADİK	16.391	8.103	8.288	16.391	8.103	8.288
SAMSUN	VEZİRKÖPRÜ	94.360	46.745	47.615	94.360	46.745	47.615

Tablo 13. Çorum Kenti İl Bazında Nüfus Bilgileri (ADNK Verileri, 2020).

KOD	İLİN ADI	TOPLAM			İL VE İLÇE MERKEZLERİ		
		TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN
19	ÇORUM	530.126	262.590	267.536	394.250	193.240	201.010

Tablo 14. Çorum Kenti İlçeler Bazında Nüfus Bilgileri (ADNK Verileri, 2020).

İL ADI	İLÇE ADI	TOPLAM			İL VE İLÇE MERKEZLERİ		
		TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN
ÇORUM	MECİTÖZÜ	14.564	7.320	7.244	4.208	2.077	2.131
ÇORUM	OSMANCIK	43.183	21.318	21.865	29.086	14.346	14.740

Tablo 15. Tokat Kenti İl Bazında Nüfus Bilgileri (ADNK Verileri, 2020).

KOD	İLİN ADI	TOPLAM			İL VE İLÇE MERKEZLERİ		
		TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN
60	TOKAT	597.861	297.311	300.550	398.991	196.802	202.189

Tablo 16. Tokat Kenti İlçeler Bazında Nüfus Bilgileri (ADNK Verileri, 2020).

KOD	İL ADI	İLÇE ADI	TOPLAM			İL VE İLÇE MERKEZLERİ		
			TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN

Sonuç olarak; tablolara göre, ilçeler bazında 20 Nisan 1924 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Amasya kentinden Samsun kentine bağlanan ilçelerin 2020 tarihi itibarıyla nüfusu Havza 39.221 kişi, Lâdik 16.391 kişi ve Vezirköprü 94.360 kişidir (Tablo 12). Bu üç ilçenin nüfusu toplam olarak 149.972 kişidir. Çorum ilçelerine bağlanan Mecitözü ilçesi 14.564 ve Osmancık ilçesi 43.183 kişidir (Tablo 14). Bu iki

ilçenin toplam nüfusu 57.747 kişidir. Tokat ili Erbaa ilçesinin nüfusu ise 98.342 kişidir (Tablo 16). Toplam olarak 1924 yılında alınan kararlar Amasya kentinden ayrılan ilçelerin günümüze sayısına baktığımızda toplam 250.902 kişidir.

Bugüne ele aldığımızda Amasya kentinin toplam 2020 yılındaki nüfusu 586.233 kişi olması verilerle görülmüştür. İstatistiki bilgiler ışığında Amasya kentinden alınarak Samsun, Çorum ve Tokat'a bağlanan ilçeler ile bugün Amasya kentinin nüfusunun günümüz nüfusundan fazla olacağı da görülmektedir.

1927 yılında Amasya kentinde yapılan düzenleme yapılmamış olsaydı, o tarihte Amasya 224.239 kişiye hizmet sunmuş olacak ve nüfus bakımından da en büyük kentlerden olacaktı. Nüfus yoğunluğu en fazla sayıda olan İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Afyonkarahisar, Balıkesir, Erzurum, Kastamonu, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Samsun, Sivas, Tokat, Trabzon ve Zonguldak sonrasında en büyük 19. Kent olarak Amasya yer almış olacaktı (Şenol, 2010: 75). Bu anlamda kent ekonomisi daha iyi olacak, yapılan yatırımlarla göç veren değil göç alan bir kent olacaktır.

Amasya kentinin göç hareketlerinin izlenmesi amacıyla Amasya nüfusuna kayıtlı olup, Amasya dışında yaşayan kişilerin coğrafi dağılımına ilişkin akademik çalışmada, Eren'e göre; nüfusa kayıtlı olunan illere göre ikamet edilen illerin verilerinde;

2007 yılındaki veride ülke genelinde Amasya iline kayıtlı nüfus sayısı 577.270 kişi, 2013 yılındaki veride ülke genelinde Amasya iline kayıtlı nüfus sayısı ise; 616.006 kişidir. Bunlardan 2007 yılında; %47,3'ü olan 273.423 kişi ve 2013 yılında ise; % 43'ü 264.855 kişi Amasya ili sınırları içinde ikamet etmiştir. Ülke geneli sayısının artarken Amasyalı sayısının arttığı, ancak Amasya ilinde yaşayan sayının artmadığı, artan Amasyalı nüfusun Amasya iline yansımadığını göstermekte ve bu da Amasya ilinden il dışına olan göçe işaret etmektedir (Şenol, 2020: 174).

Bu yönüyle ele alındığı zaman Amasya kentinin yukarıdaki bilgiler ışığında göç veren bir kent olduğu görülmüştür.

3.2.3. İdari ve Siyasi Fonksiyonların Kent Morfolojisine Etkisi

Bir kentin gelişimi birçok etkene bağlı ilerlemektedir. Elbette kentin ekonomik gelişmesinin yanı sıra kentin vizyonunu değiştirebilecek idareciler kentin

şekillenmesinde rol almakta ve bu da kentin morfolojik gelişimini ortaya koymaktadır. Amasya kentinde tarih boyunca çok farklı idareciler yer almış imkanlar doğrultusunda hizmet etmeye çalışmıştır.

Cumhuriyet dönemi ve sonrasında oluşan düzende Amasya kentini yöneten valilerde önemli görevler yapmıştır. 1923 ve 1950 yılları arasında Amasya kentinde dokuz vali hizmet yapmış ve Cumhuriyet dönemi öncesinde yaşanan savaşlar, hastalık, kıtlık ve yangınların sıkıntıları tüm yurt içinde olduğu gibi Amasya'da da görülmüştür. Bu dönemlerdeki Amasya kentinde yaşayan valiler kente önemli hizmetlerde bulunarak zaman zaman da takdirname ile ödüllendirilmiştir (Balcı, 2014: 29).

Amasya kentine Osmanlı döneminde eyalet olmuş ve ilk atanan valisi Yıldırım Beyazıt olmuştur. Osmanlı döneminde daha sonra sultan olan valiler görev almıştır. Bunun yanı sıra Amasya bazen idarecilerin sürgün yeri olarak da anılmıştır.

Alman Doğu bilimcisi, seyyah, dil bilimci, bürokrat olan Andreas David Mortmann Amasya kaleme aldığı yazısında Amasya'ya 3. Gelişinde vali olarak atanan Hamdi Paşa hakkında şu şekilde kaleme almıştır. "*Şimdiki Amasya valisi Hamdi Paşa padişahın sarayında çok önemli bir hizmetli imiş. Bir gün padişahın hiç de hoşuna gitmeyen bir kabahat yapmış. Hemen görevden azledilerek Bolu'ya vali olarak sürgüne gönderilmiş. Bolu'daki görevinden memnun olmamış, başka bir yere atanmasını isteyince bu kez Amasya valisi olarak görevlendirilmiş. Daha gelir gelmez Amasya'nın iklimin sıcak ve nemli olduğundan burada da kalmak istemiyormuş. Geçenlerde padişaha bir mektup yazarak, "beni buradan alınız. Elinizin eteklerinizin altında olayım yanınızda olayım, eğer isterseniz ahırınızda seyisiniz olayım. Ayaklarınızı öperim. Ne olur! Beni buradan alınız" demiştir.*

Bir özel hizmetlinin işlediği kabahatten dolayı cezalandırılacağı yerde sürgün olarak, üstelikte hiçbir bilgisi ve deneyimi olmadığı halde valiliğe gönderilmesi, beni hayrete düşürdü. Böyle bir adamdan bu ülke bu Amasya ne bekler. Üstelik daha gelmeden gitmek isteyen adamdan!" (Tuzcu, 2013: 371). Bu sözler ile anlaşılacağı gibi yabancı bir seyyah gözüyle idarecinin kendi isteğiyle bulunmadığı kente ne kadar fayda sağlayabileceği görülmüştür.

Kentin temsili idari ve siyasi yönden kenti yöneten valiler dışında Amasya'yı TBMM temsil eden milletvekilleri yer almıştır. Ancak 1924 yılında alınan kararlar ekonomik boyutu, sosyal boyut yanında aynı zamanda mecliste temsil boyutunda da olumsuz etkiler yaratmıştır. Amasya yeni kurulan mecliste ilk önce 1920 yılında 7 milletvekili ile temsil edilmiş, 1923 yılında 4, 1927 Döneminde ise 3 bugüne kadar 3 milletvekili sayısı ile temsil edilmiştir. Bu konu bile bir kentin morfolojisinin olumsuz etkilenmesine dolaylı olarak yol açan bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

TBMM'nin ilk faaliyetlerini yapmaya başladığı günden itibaren Amasya halkı milli mücadele ve yeni Cumhuriyet inşasında da kanunların çıkarılmasında destek vermiş bir kenttir (Pelitli, 2021: 2).

Amasya kentinde Nisan 1920'de yapılan seçimler sonucunda 5 milletvekili Ahmet Hamdi Tanpınar, Ali Rıza Özdarend, Mehmet Rağıp Topala, Ali Rıza Topçu ve Asım Sirel milletvekili olarak seçilmiş ve Bekir Sami Kunduk ile Ömer Lütfü Yasan ile Amasya'dan 7 milletvekili seçilmiştir (Küçükköse, 2016: 75).

1920 ve 1939 yılları arasında TBMM 5 dönem faaliyet göstermiş ve bu dönemler arasında Amasya kentinden toplam 11 milletvekili mecliste çalışmalarına katılarak Amasya kentini temsil etmişlerdir. Bunlardan 7 tanesi 1920 ve 1923 yılları arasında çalışmalara katılmış, 1923 ve 1927 yılları arasında ise; TBMM döneminin seçim kanunu değişikliği ile milletvekili sayısı 4'e düşmüştür. Bu dönem içinde Amasya milletvekillerinin de önceki dönemlere göre meclise çok fazla katılmadıkları da gözlemlenmiştir (Pelitli, 2021: 2). Elbette mecliste milletvekili sayısı bir temsil değildir. Ancak diğer kentlerde mevcut durumlarını korurken Amasya kentinin siyasi anlamda da meclisteki temsil oranının azalması kentin morfolojisinin dolaylı olarak etkilenmesine neden oluşturmaktadır.

TBMM faaliyetlerinin 1. Döneminde faaliyetlere katılan Ali Rıza Bey, mecliste yaptığı altı konuşmasıyla faaliyetlere katılmış, ikinci dönemde Nafiz Bey bir konuşma yapmıştır. 1927 ve 1931 yılları arasında 3. Dönem milletvekillerinden 3 milletvekili temsil ederken milletvekilleri hiçbir faaliyete katılmamıştır. 4. Dönemde ise; Amasya halkını temsil eden 3 milletvekilinden sadece Nafiz Bey konuşma yapmış ve ikinci dönemde olduğu gibi milletvekilleri herhangi bir faaliyette yer almamıştır. 1931 ve 1934

yılları arasında 5. Dönemde de mecliste 3 milletvekili yer almış ve ancak herhangi bir çalışma içinde yer almamıştır (Pelitli, 2021: 2-3).

Amasya milletvekilleri ülkeyi ilgilendiren konuların yanı sıra Amasya halkının sorunlarını da meclise taşımaya çalışmışlardır. Ömer Lütfi Yasan milletvekili ekonomik, bayındırlık meseleleri yanında iç politikaya yönelik konularda da mecliste görüş beyanı ve kanun teklifi yapmıştır. Ahmet Hamdi Apaydın milletvekili ise yetim ve öksüzlere yardım edilmesine yönelik çalışmalarla birlikte Amasya ekonomik faaliyetlerinde, yol inşaatlarında ve bölgesel ekonomik faaliyetlerde yer almıştır. Ali Rıza Topçu ile Asım Sirel Milli Mücadele için farklı bölgelerde görevlendirdikleri için mecliste aktif olarak yer alamamışlardır (Küçükköse, 2016: 76).

İlk mecliste aktif olarak yer alan milletvekilleri ileriki yıllarda Amasya kentinin ilçelerinin sayısının düşürülmesine ilişkin kararda mecliste bir konuşma yaptıklarına ve alınan bu kararın Amasya kent olmasının yanında Amasya kentinin gerek nüfus gerekse yüzölçümü olarak olumsuz etkileyeceği konusunda bir konuşma yapıldığına rastlanılmamıştır.

Sonuç olarak, Amasya kentinin il olması ve ilçe sayısının 3'e düşürülmesi konusunda mecliste konuşma yapılmamış ve kentin tarihiyle birlikte ele alınarak incelenmesini ifade eden kent morfolojisinde o gün alınan kararın kentin kaderini değiştireceği konu yeterince anlaşılamamıştır.

Tarih her zaman döneminde değerlendirilmesi gereken bir olgudur, yaşananlar elbette bir tarihi yargılamak amaçlı yapılmamakla birlikte bugün çevre kentlere göre Amasya kentinin tarihte çok büyük öneme sahipken tarihteki karşılığında bir büyükşehir olamamasına ve tarihi zengin kendisi küçük bir Anadolu kenti olarak kalmasına yol açmıştır.

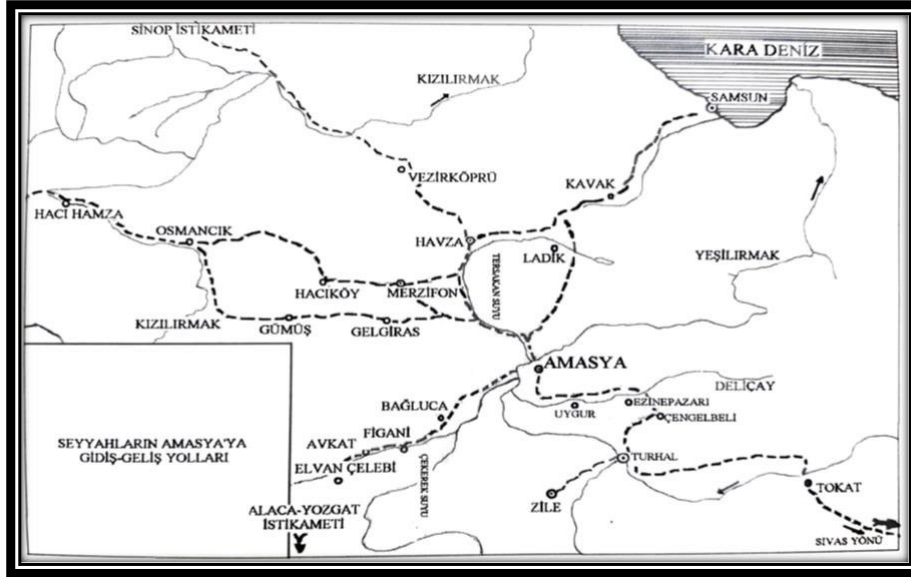
3.2.4. Ulaşım Fonksiyonlarının Kent Morfolojisine Etkisi

Osmanlı döneminde Amasya kenti ulaşım bakımından işlek bir güzergahta yer almış ve bu nedenle de Amasya önemli kentlerden birisi olmuştur. Hatta bu ulaşım ve güvenlik noktasında taşıdığı önemle Kanuni Sultan Süleyman, Bağdat seferine giderken ve dönerken Amasya kentini kışla olarak kullanmış, aynı zamanda yabancı ülkelerin

büyük elçilerini de Amasya’da kabul etmiş, devleti yaklaşık bir yıl buradan yönetmiştir (Şenol, 2010: 111).

Pek çok Anadolu kentinde olduğu gibi Selçuklular döneminde de Amasya’nın ticari gelişiminde kervansaraylar önemli rol oynamıştır. Ticaret yolları üzerindeki kent olarak Amasya Selçukluların Karadeniz ticaret yolunda önemli bir merkezi olmuştur (Gürbüz, 2015: 8).

Amasya derin vadileri izleyerek ırmakla birlikte Karadeniz’in önemli limanları Samsun Amisos ile Sinop Sinope’a ulaşan ilk ve orta çağda önemli ticaret yolunun düğümlendiği noktadadır (Kuzucular, 1994: 8). Bu bakımdan Amasya kenti tarihi önemli ticaret yollarında olması nedeniyle ekonomisi de tarihte oldukça ileri bir düzeydedir.

Şekil 40. Seyyahların Amasya’ya Geliş Gidiş Yolları (Tuzcu, 2007: 3).

Amasya kentinin il genişlemesi 1951 yılında eski adıyla Carcurum olarak geçen Er Eğitim Tugayı’nın kurulması ile yapılmıştır. Tugayda yaklaşık 5000 asker bulunmuş ve bu dönemde nüfus sayısının da artış olmuştur. Bir taraftan gelen askerler nüfusu artırırken bir taraftan da Amasya kentinin ekonomisi de asker ailelerin gelmesiyle canlanmıştır. Amasya kentinin il sınırlarının genişlemesinde başka bir olay ise; 1952 yılında Tokat ili sınırları içinde olan Taşova ilçesinin, 1954 yılındaki Çorum kenti idaresi sınırları içindeki bazı köylerden Göynücek İlçesi kurularak Amasya’ya bağlanmasıdır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında karayolu ağı varlığını sürdürürken, 1950 yılına

kadar modern ulaşım aracı olan demiryolu kullanımı da teşvik edilmiştir. 1950 yılı sonrasında da hem yük olarak hem de yolcu taşımacılığı olarak ağırlık karayoluna geçerken, Doğu Karadeniz iç kısımları ile batıyı bağlayan karayolunun Merzifon ilçesinden geçmesi Amasya kentini sapa bir noktada bırakmıştır. Bu gelişme de Amasya kentinin ulaşım yönünden olumsuz etki yaratmıştır (Şenol, 2010: 112).

Şekil 41. 1926 Yılında Amasya’da Devlet Demir Yolları İnşaatı (Menç, 2007: 174).

Şekil 42. Amasya’da Devlet Demir Yolları (Menç, 2007: 173).

Amasya konum olarak, Avrupa- İran karayolu güzergahında olması ve Samsun Limanı ile Karadeniz kıyılarını ülkenin iç kısımlarını bağlar konumdadır. Demiryolu ağı ile de düzenli olarak Samsun üzerine yolcu ve yük taşımacılığı yapılmaktadır (Tablo 40), (Amasya Merkez İlave ve Revizyon İmar Planı Araştırması, 2007: 13).

Aynı zamanda tren yolu yapımı Osmanlı döneminde dışişleri faaliyetlerinde etkili olmuş yapılan demiryolu ağı Tanzimat döneminde Amasya'nın ekonomisinin olumlu yönde gelişmesinde etkili olmuştur (Güzelci, 2012: 46). Ancak bir taraftan da yapılan tren yolu imar çalışması ile kentin tarihi dokusunu olumsuz etkilemiştir (Şekil 39). Kent dokusuna vurulan bir darbe olarak 1927 yılında ulaşım açılan tren yolu ile İhsaniye, Hatuniye, Nergis ve Kurşunlu mahallelerinden geçen güzergahta birçok tarihi bina yok olmuştur (Şenol, 2010: 294).

3.2.5. Doğal Afetlerin Kent Morfolojisine Etkisi

Amasya kenti gerek coğrafik yapısı gerekse deprem bölgesinde olması nedeniyle birçok doğal afetten etkilenmiş bir kenttir. Taşkın sular ile Amasya büyük bir hasara uğramıştır (Şekil 43).

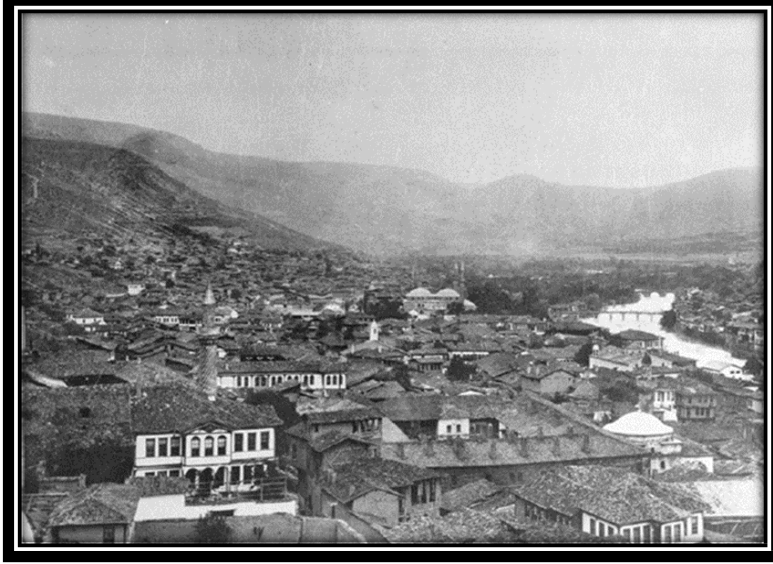
Amasya kenti birinci derecede deprem bölgesi üzerinde olması nedeniyle birçok deprem yaşamış olsa da kentin jeolojik yapısının sarsıntıyı azaltıcı etkisiyle can kayıpları yaşamamıştır. (Amasya Merkez İlave ve Revizyon İmar Planı Araştırması, 2007: 84).

Tablo 17'e görüldüğü üzere, Cumhuriyet dönemi sonrasındaki 4,5 ten büyük olan depremler yer almıştır. Tablo 17'de Amasya'da Meydana Gelen Başlıca Depremler yer almıştır (Amasya Merkez İlave ve Revizyon İmar Planı Araştırması, 2007: 84).

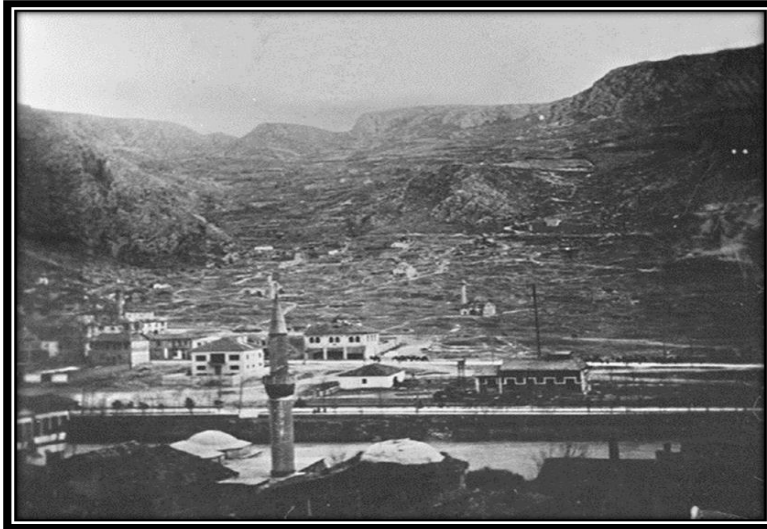
Tablo 17. Amasya'da Meydana Gelen Başlıca Depremler (Amasya Merkez İlave ve Revizyon İmar Planı Araştırması, 2007: 84).

Tarih	Büyükülüğü	Tarih	Büyükülüğü
29.04.1923	5.9	01.04.1962	4.7
25.08.1928	5.0	07.12.1966	4.7
04.07.1935	5.2	15.07.1975	4.7
27.12.1939	4.9	06.12.1978	4.6

28.12.1939	5.7	10.06.1985	4.8
02.01.1940	5.2	12.02.1992	5.4
20.07.1942	4.6	14.08.1996	5.6
15.12.1943	4.6	28.02.1997	4.8

Şekil 43. 1915 Yangın Öncesi Amasya Kenti Görünümü (Stüdyo Özden Arşivi, 2007).

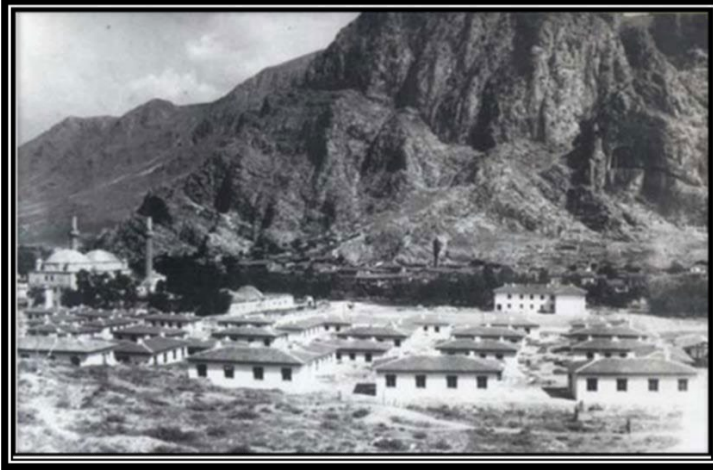

Şekil 44.1915 Yangın Sonrası Amasya Kenti Görünümü (Stüdyo Özden Arşivi, 2007).

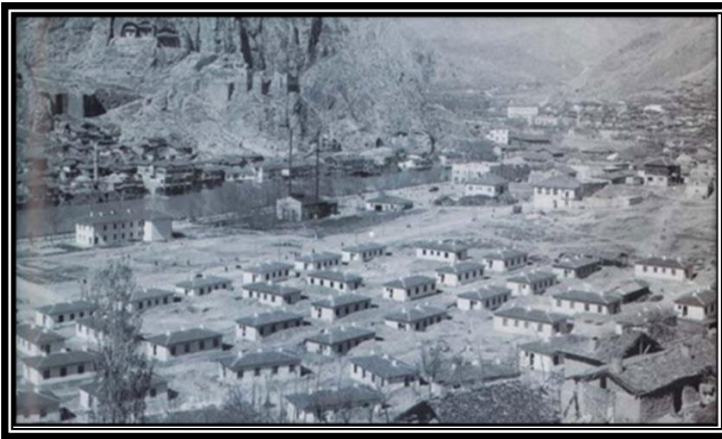
Amasya tarih içinde büyük yangınlar yaşamış ve yaşadığı bu yangınlar kentin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir (Şekil 41-42). Doğal afetler sonrası tekrardan imar yapılmış ve yapılan konutlar afetzedelere verilmiştir (Şekil 44).

Şekil 45. 1948 Savadiye Deresi Taşkını (Amasya Belediyesi Arşivi, 2007).

Şekil 46. 11 Haziran 1948 Tarihinde Meydana Gelen Sel Felaketi ile Afet Zedelere 1949 Yılında 100 Adet Yaptırılan “Yüzevler” Adıyla Anılan Evler (Menç, 2007: 170).

Şekil 47. Yüzevler, 1950 (Menç, 2007: 171).

3.2.6. Turizm Faktörünün Kent Morfolojisine Etkisi

Turizm bir kentin gelişimini sağlayan en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Gerek tarihi dokusu gerekse masal şehri görünümündeki Amasya kenti turizm potansiyeli yüksek olmasına karşın çok fazla tanıtımı yapılmayan bir kent olması turizmde istenilen noktaya ulaşamamıştır.

Bu amaçla turizm gelirini artıracak farklı bölgelerde turizm bölgeleri ile koridorları oluşturulup, turist profili çekilmesi hedeflenmiştir. Belirlenen bu bölgelerden bir tanesi de turizm bakımından marka kent olarak gösterilen Amasya kentidir. Doğal, tarihi, kültürel ve mimari yapısıyla günümüze kadar korunan nadir kentlerden Amasya, turizm bakımından da önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak ziyaretçilerin artmasına karşın turizm geliri fazla sayıda artmamakta ve yabancı ziyaretçilerinde de azalma yaşanmıştır. Bu anlamda tanıtım faaliyetlerinin yetersizliği göze çarpmaktadır ve bu durum turist sayısının azalmasına neden oluşturmuştur (Şekeroğlu, 2018: 2).

Anadolu’da en eski yerleşim yerlerinden bir tanesi olan Amasya kenti, yüzyıllarca sayısız topluluğa, medeniyete ve devletlere ev sahipliği yapmış önemli bir kenttir. Sahip olduğu tarihi geçmişiyle, kültürel değerleriyle ve doğal güzellikleriyle kendinden söz ettiren bir turizm merkezidir. Aynı zamanda Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 2023 hedefleri içinde marka kent olması konusunda desteklenen 15 kentten biridir. 2015 yılında Harşena Dağı ve Pontus Kral Kaya Mezarları ile UNESCO tarafından Dünya Mirası Geçici Listesine alınmış olması turistlerin kentin talebinin artmasına ve turizm gelişmesini sağlamıştır (Karakaş Tandoğan ve Avşar, 2021: 113).

Amasya kenti İslam Coğrafya bilgini seyyah Şerif İdrisi’nin Amasya’yı anlatan sözleriyle “*Ekonomik ve doğal güzelliklerin yanı sıra ünlü kişilerin adamlarının ve yöneticilerin yetiştiği bir bilim ve kültür merkezidir*” ... “*Bağlarının, bahçelerinin meyvelerinin lezzeti, şehrin güzelliği, yetiştirdiği bilgin ve filozofları ile tüm Diyar’ı Rum’da meşhur olmuştur*” sözleriyle kenti anlatmıştır (Tuzcu, 2007: 19).

Amasya’nın kendi tarihi ve turistik yerlerinin yanında, daha önce kendisine bağlı olan ilçelerin ayrılması ile de turizm açısından da olumsuz yönde etkilenmiştir. Bugün turizme açık olan Lâdik gölü ve kayak merkezi ile turizm açısından önemli ilçelerdir. Aynı şekilde, Vezirköprü Kanyonu ve Vezirköprü geleneksel evleri ile Havza’nın

kıymetli şifalı kaplıcaları gelir getiren turizm yerleridir. Bu nedenle bu ilçelerin Amasya'dan ayrılması, Amasya kent ekonomisini ve turizmini de ayrı bir şekilde olumsuz yönde etkilemiştir.

Tablo 18. Yıllara Göre Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Amasya'ya Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

AMASYA	YIL	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
	2019	7.006	117.424	124.430
	2018	6.042	123.128	129.170
	2017	3.854	109.051	112.905
	2016	3.449	80.112	83.561
	2015	3.607	59.639	63.246
	2014	4.399	55.163	59.562
	2013	5.206	56.065	61.271
	2012	5.716	58.427	64.123
	2011	6.801	54.200	61.001
	2010	2.087	25.302	27.389
	2009	3.553	42.100	45.653

Tablo 19. Yıllara Göre Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Samsun'a Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

SAMSUN	YIL	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
	2019	27.923	313.052	340.975
	2018	26.691	315.457	342.148
	2017	22.909	301.562	324.471
	2016	14.018	265.124	279.142
	2015	16.335	211.206	227.541
	2014	17.398	206.621	224.019
	2013	6.176	146.254	152.430
	2012	5.995	142.927	148.922
	2011	7.239	128.909	136.148
	2010	5.919	81.943	87.862
	2009	4.912	62.460	67.372

Tablo 20. Yıllara Göre Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Çorum'a Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

ÇORUM	YIL	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
	2019	2.632	50.166	52.798
	2018	2.067	50.890	52.9857
	2017	1.850	58.612	60.462
	2016	1.094	55.631	56.725
	2015	3.770	75.593	80.363
	2014	1.086	82.131	83.937
	2013	1.991	72.191	74.182
	2012	2.534	70.103	72.637
	2011	3.063	67.113	70.176
	2010	4.265	63.855	68.120
	2009	3.491	53.325	56.816

Tablo 21. Yıllara Göre Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Tokat'a Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

TOKAT	YIL	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
	2019	1.349	84.055	85.404
	2018	628	60.299	90.927
	2017	484	64.706	65.190
	2016	293	70.609	70.902
	2015	545	82.473	83.018
	2014	674	83.868	84.542
	2013	473	71.469	71.942
	2012	2.066	71.094	73.160
	2011	511	68.113	68.624
	2010	638	62.331	62.969
	2009	425	68.148	68.573

Yukarıdaki tablolarda görüleceği gibi Amasya köklü tarihi ile turizm çekiciliğini zaman zaman belirli periyotlarda korumasına karşılık, Kültür ve Turizm Bakanlığının turizm belgeli tesislerde konaklama sayısı verilerine göre; 2019 yılı içinde ziyaret eden

turist sayısı, Amasya 124.430 kişi olurken, Samsun'da 340.975 kişi, Çorum'da 52.798 ve Tokat'ta 85.404 kişi ziyaret etmiştir. Bu verilere göre Amasya Samsun'un çok gerisinde kalırken, Çorum ve Tokat'ı ziyaret eden turist sayısının üzerindedir.

Tablo 22. Yıllara Göre Belediye Belgeli Konaklama Tesislerinde Amasya'ya Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

AMASYA	YIL	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
	2019	3.140	141.097	144.237
	2018	2.046	127.040	129.086
	2017	3.345	121.104	124.449
	2016	4.271	92.858	97.129
	2015	5.837	89.466	95.303
	2014	11.334	59.227	70.561
	2013	2.241	62.886	65.127
	2012	3.255	52.649	55.904
	2011	1.239	56.700	57.939
	2010	1.881	70.750	72.631
	2009	1.553	58.728	60.281

Tablo 23. Yıllara Göre Belediye Belgeli Konaklama Tesislerinde Samsun'a Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

SAMSUN	YIL	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
	2019	2.757	99.500	102.257
	2018	1.524	89.231	90.755
	2017	1.235	81.312	82.547
	2016	14.866	218.871	233.737
	2015	7.722	207.037	214.759
	2014	36	216.252	216.288
	2013	1.552	344.801	346.353
	2012	1.124	146.072	147.196
	2011	2.086	93.098	95.184
	2010	4.108	116.690	120.798
	2009	14.636	120.746	135.382

Tablo 24. Yıllara Göre Belediye Belgeli Konaklama Tesislerinde Çorum'a Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

ÇORUM	YIL	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
	2019	2.354	153.537	155.891
	2018	2.342	147.167	149.509
	2017	2.353	162.141	164.494
	2016	3.526	149.024	152.550
	2015	3.591	85.826	89.417
	2014	3.560	94.161	97.721
	2013	1.520	82.474	83.994
	2012	1.790	106.326	108.116
	2011	2.239	100.482	102.721
	2010	1.978	103.444	105.422
	2009	1.010	58.089	59.099

Tablo 25. Yıllara Göre Belediye Belgeli Konaklama Tesislerinde Tokat'a Gelen ve Konaklayan Yerli Yabancı Turist Sayısı (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

TOKAT	YIL	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
	2019	1.106	178.903	180.009
	2018	1.386	184.321	185.707
	2017	549	228.297	228.846
	2016	197	108.244	108.441
	2015	163	97.863	98.026
	2014	495	94.934	95.429
	2013	307	115.659	115.966
	2012	449	103.205	103.654
	2011	269	113.997	114.266
	2010	368	74.631	74.999
	2009	43	72.031	72.074

Belediye Belgeli Tesis Konaklama İstatistik verilerine göre ilçeler bazında gelen turist sayısı ele alındığında; Amasya, 2016 yılına kadar Samsun'un çok gerisinde yer alırken, son yıllarda yapılan tanıtım faaliyetli çalışmalarla gelen turist sayısında artmalar

yaşanmıştır (Tablo. 22) (Tablo. 23). Amasya ile Tokat ve Çorum illerine gelen turist sayıları karşılaştırmasında da Amasya, Tokat ve Çorum verilerine göre geri sırada yer almıştır (Tablo. 24), (Tablo. 25).

**YILLARA GÖRE KONAKLAMA İSTATİSTİKLERİ
(BELEDİYE + BAKANLIK İŞLETME BELGELİ)**

YILLAR	TESİSE GELİŞ SAYISI			GECELEME			ORTALAMA KALIS SÜRESİ		
	YERLİ	YABANCI	TOPLAM	YERLİ	YABANCI	TOPLAM	YERLİ	YABANCI	TOPLAM
2002	16 373 138	12 947 417	29 320 555	28 231 253	52 784 088	81 015 341	1,72	4,08	2,76
2003	16 040 127	11 279 781	27 319 908	28 814 909	50 963 768	79 778 677	1,80	4,52	2,92
2004	17 399 114	14 032 131	31 431 245	31 230 128	61 932 275	93 162 403	1,79	4,41	2,98
2005	18 358 651	16 092 366	34 451 017	31 865 789	70 851 088	102 716 877	1,74	4,40	2,98
2006	19 599 148	14 097 764	33 696 912	34 157 426	56 681 621	90 839 047	1,74	4,02	2,70
2007	24 178 439	19 596 923	43 775 362	41 775 470	74 191 840	115 967 310	1,73	3,79	2,66
2008	22 755 200	17 742 938	40 498 138	40 326 871	73 546 329	113 873 200	1,77	4,15	2,81
2009	25 760 739	19 297 033	45 057 772	44 718 277	79 657 725	124 376 002	1,74	4,13	2,76
2010	28 003 792	25 246 314	53 250 106	49 047 190	100 133 520	149 180 710	1,75	3,97	2,80
2011	29 915 244	26 109 264	56 024 508	54 683 603	101 549 258	156 232 861	1,83	3,89	2,79
2012	31 951 528	26 869 835	58 821 363	58 988 300	113 330 240	172 318 540	1,85	4,22	2,93
2013	32 689 293	26 810 805	59 500 098	59 763 570	109 945 539	169 709 109	1,83	4,10	2,85
2014	35 708 163	30 345 177	66 053 340	62 654 349	118 938 892	181 593 241	1,75	3,92	2,75
2015	40 314 135	27 614 421	67 928 556	68 238 993	109 255 699	177 494 692	1,69	3,96	2,61
2016	41 335 993	18 047 869	59 383 862	76 851 564	77 460 364	154 311 928	1,86	4,29	2,60
2017	39 024 237	22 927 768	61 952 005	75 746 900	80 062 668	155 809 568	1,94	3,49	2,52
2018	40 822 111	31 135 545	71 957 656	78 441 583	112 245 139	190 686 722	1,92	3,61	2,65
2019	42 012 998	38 853 764	80 866 762	78 478 855	132 808 208	211 287 063	1,87	3,42	2,61
2020*	29 100 813	12 778 621	41 879 434	55 228 050	40 095 043	95 323 093	1,90	3,14	2,28

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Şekil 48. Yıllara Göre Bakanlık ve Belediye İşletme Belgeli Konaklama Turist Sayıları (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

Türkiye istatistik verilerine göre, Bakanlık ve Belediye İşletme Belgeli konaklama sayılarında Türkiye'ye gelen sayı 2020 yılında 29.100.813 yerli, 12.778.621 yabancı olmak üzere toplam geceleme sayısı 41.879.484 kişidir. Tüm dünyada yaşanan pandemi turizm alanında Türkiye'de de etkisini göstermiştir. Pandemi öncesinde 2019 yılında 42.012.998 yerli, 38.853.764 yabancı olmak üzere toplam 80.866.762 kişi ülkemize gelmiştir (Şekil 48). Amasya'da turizm açısından pandemide etkilenmiş Bakanlık işletmeli konaklama verilerine göre; 2019 yılında 7.006 yabancı, 117.424 yerli olmak üzere 124.430 kişi Amasya'ya gelmiş ve 2018 yılında 6.042 yabancı, 123.128 yerli olmak üzere 129.170 kişi Amasya'yı ziyaret etmiştir. Belediye işletme belgeli verilere göre Amasya'ya gelen 2019 yılı turist sayısı 3.140 yabancı, 141.097 yerli olmak üzere 144.237

kişidir. 2018 yılına göre ise; 2.046 yabancı, 127.040 yerli olmak üzere toplam 129.086 kişi Amasya'yı ziyaret etmiştir (Tablo. 22), (Tablo. 23). Bakanlık ve Belediye işletme belgeli Amasya'ya gelen toplam yerli ve yabancı turist sayısı 371.277 kişi olmuştur. Türkiye'ye gelen turist sayısı ile bakıldığında; 80.866.762 olan sayı ile 371.277 Amasya'ya gelen ziyaretçi sayısı Türkiye'nin yaklaşık olarak %0,46 oluşturmaktadır. Bu durum Amasya'nın turizm çekiciliğinin artırılmasını gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, turizm faktörü kent morfolojisinde önemli bir faktör oluşturmaktadır. Amasya tarih içinde ilçelerinin ayrılmaları ile gerek Ladik gölü ve Ladik kayak merkezi kış turizmi ile gerekse Havza'nın kaplıcaları ile kent morfolojisinde olumsuz yönde etkilenmiştir. Amasya'nın her ne kadar Karadeniz ve İç Anadolu yollarının kesişme noktasında olmasına rağmen ve batıyı doğuya bağlayan tren yolu hattına sahip olmasına rağmen, küçük bir kent olarak kalmasından dolayı olarak sanayi alanında yeteri kadar yatırım alamamıştır. Yeterli tanıtım ve turizm yatırımı yapılmadığından turizm alanında da gelişmemesine yol açmıştır. Oysaki Amasya tarihi dokusu ve nehir kıyısında yer alan masal şehri görünümü ile büyük çaplı yapılacak tanıtımının yapılması ve daha az maliyet gerektiren turizm yatırımı yapıldığında ve turizm sektörüne katkı sağlayacak bölge ilçelerinin yeniden Amasya'ya bağlanması ile tarihi kayıpların etkileri azaltılabilecektir.

Amasya Yeşilirmak nehrinin ortasından geçmesi ile turizm bakımından oldukça önemli olmasına karşın, Dünya'da ve Türkiye'de benzer su kentleri kadar tanınma imkânı bulamamış bir kenttir. Coğrafi konum itibarıyla önemli bir turizm merkezi olabilecek tarihi ve doğal güzelliklerin bulunduğu bu bölge gerekli altyapı ve tesis yatırımları ile büyük bir cazibe merkezi olabilecektir.

3.2.7. Turizm Faktörü ile Amasya'nın Dünya'dan Örneklerle Karşılaştırması

Amasya gerek tarih dokusu gerekse Yeşilirmak'ın kentin ortasından geçerek iki yaka ile su üzerinde kurulu bir kent olması Dünya'da benzer özelliklere sahip kentlerle karşılaştırılması ihtiyacı doğurmuştur. Her kent kendine has dokuya, bir yerleşim planına ve kendine has bir kent makroforma sahiptir. Ancak genel özellikleri ile bakıldığında kentlerin oluşumundan bugüne benzer özellikler taşıyan kentler yer almaktadır.

Bu düşünceyle Amasya kenti dünyada benzer özelliklere sahip kentlerden Floransa kentine benzer özellikler taşımaktadır.

3.2.7.1. Amasya Floransa Morfolojik Karşılaştırması

İçerisinde su ögesi bulunan kentlerin suyun iki tarafı bağliyor şekilde olması genişleme ve bağlanma ihtiyacı ile incelenirken iki temel varsayımdan yola çıkılmıştır. Birinci varsayımda yerleşmelerin boş alana bağlanmasının olasılığıdır. Bu olasılık fonksiyon ve nitelik açısından ikiye ayrılmaktadır, bunlardan birincisi verimli toprak alan ya da demiryolu, ticaret yolu, askeri nitelikli yol, köprü yapımı ve devamında getireceği kentsel gelişmeyi büyük ölçüde etkileyen başlangıç verilerini oluşturmaktadır. İkinci varsayım ise; yerleşimin suyun karşı tarafındaki yerleşmeye bağlanmasıdır. Aynı zamanda suyun diğer yakaya geçme ihtiyacı oluşmasında, ev ve işyerleri arasındaki geliş gidişler, yük yolcu taşımacılığı, hammadde taşınması sırasında zamandan kazanılması, tasarruf edilmesi amacı da olabilmektedir. Bir taraftan da kentlerin ilk kurulduğu çekirdeğe göre, su ögesinin karşı tarafta bulunan parçasının kentin gelişmesi ve büyümesi için gerekli işlevlerinin olmasıdır (Tezer, 2015: 7).

Su kıyısında oluşan kentler iki yakayı birleştiren köprü gereksinimi oluşturmaktadır. Amasya ile Floransa'nın karşılaştırılmasına etkenler;

*Her iki kentin su kenarında bulunması ve kentin ortasında ırmağın bulunması

*Her iki kentin iki yakasının bağli köprülerin bulunması

* Her iki kentin geniş tarihe sahip olması, kent içinde tarihi surların yer alması

* Her iki kenti diğer kentlere bağlayan demiryolu ağının bulunması

* Her iki kentin makraformunda köprülerin büyük etkisinin olması

* Her iki kentin tarihte başkent olarak yer alması

* Her iki kentin tarihte önemli ticaret merkezi olması ile benzer şekilde kentler olarak iki kent arasında kent morfolojisinin karşılaştırılmasını öngörmüştür.

Kent morfolojisi kentin biçimsel öğelerin yanında kent makroformu üzerinden bakıldığında Amasya ve Floransa benzer özellikler taşıyan iki kenttir.

Floransa kısa bir süre İtalya'nın başkentliğini yapmıştır. Günümüzde 1934 Anayasa'sı ile kısmi özerklik hakkı kazanmış olan Toskana Bölgesi'nin başkentidir.

Floransa Arno Nehri'nin kenarında kurulu, Avrupa'nın özellikle de İtalya'nın ticaret merkezi olmuştur. 2011 yılı itibariyle nüfusu 364.710 ve yüzölçümü 22.990 km² dir (Aktaran: Tezer, 2015: 13).

Şekil 49. Floransa Gündüz Resmi. (Floransa, 2022)

Şekil 50. Amasya Gündüz Irmak Boyu Resmi. (Ladikli, 2022).

Şekil 51. Floransa Akşam Görünümü (Aşıklar Şehri Floransa, 2022).

Şekil 52. Amasya Akşam Görünümü (Ladikli, 2022).

Floransa, 1745 yılındaki kent nüfusu 73.500 kişi iken, biçimsel olarak önceki dönemlere sadık kalarak yerleşme lekeleri yer yer nehir kenarında lineer şekilde sur dışına çıkarak olmuştur. Floransa kentinde bu dönem içinde, önceki dönemlerde mevcut olan 4 adet köprü yer almıştır. Kentte batıya doğru yönelim ile nehrin paralelinde lineer gelişme gözlemlenmiştir. 1881 yılında nüfusu 196.072 iken, Floransa kent çekirdiği ile örtüşen formu neredeyse yitirerek kuzey ve güney yönünde saçaklanmalar görülmüştür. Bu dönemde 6 adet köprü bulunmakta ve 4 adedi mevcut olan köprülerdir. Yeni kurulan köprüler Ponte Alla Vittoria ve Ponte Di san Niccolo köprüleridir. Floransa kentinde bulunan demiryolu ulaşımı Floransa'yı çevre kentlere bağlayan ulaşım şeklinde ve ticaret yollarına hakim nokta olmasıyla kentte kuzey ve güney yönünde saçaklanmalarla kentin o yönde gelişim göstermiştir. 2012 yılına gelindiğinde, kent nüfusunun 1970 sonrasında başlamış olan azalma eğilimiyle 1971 yılında 457.803 olan nüfusu, 1991 yılında 403.294 olmuş, 2011 yılında 364.710 kişiye gerilemiştir. Bu dönemde de kent bütüncül bir kent dokusu ile görünür olmuştur. Floransa'da 2012 yılında 12 köprüden 6 tanesi 1877 yılında inşaa edilmiş ve 6 tanesi köprülerin aksine kent çeperlerine seyrek şekilde dağılmıştır (Tezer, 2015: 11-12).

Floransa tarihiyle, sanatıyla, mimarisiyle, müzeleri, kiliseleri, heykelleri ve sanatçılarıyla tarihi İtalya tarihini sunan bir kenttir. Ayrıca Toscana bölgesi büyük bağlarıyla ünlü bir kenttir. Efsane olarak Sezar ve Kloptra aşkı ile geçen Floransa kenti aynı zamanda aşıklar kenti olarak geçmektedir. Oldukça turistik olarak gezilen bir kent olan Floransa Amasya kentine benzer özellikler göstermektedir.

Amasya kenti de iki yakayı nehri ile birbirine bağlayan köprüleri ile tarihiyle, mimarisiyle, kültürüyle, müzeleri, anıt mezarları, tarihi yapıları ve eşsiz manzarası ile tarihe ışık tutan bir kenttir. Amasya'da efsane olarak geçen Ferhat ile Şirin aşkı ile bir taraftan aşıklar şehri olarak geçmektedir.

Ancak, Amasya tarihi önemini dünyada benzer özelliklere sahip kent olarak yeteri kadar tanıtım imkanı bulmayan bir kenttir. Yakın zamanlarda marka kent olma yolunda atılan adımlarla tanıtımlar yapılıyor olsa da, yeteri kadar tanınmayan bir kenttir.

Amasya kenti de Pontus döneminde başkentlik yapmış, Floransa kentine bir dönem başkent olmuş ve daha sonrasında her ikisi de nüfusun azaldığı bir kentlerdir.

3.2.7.2. Amasya Eskişehir Kent Morfolojik Karşılaştırması

Amasya kentine benzer bir kent olarak görülmekte olan Eskişehir Porsuk Çayıdır. Gezi amaçlı yolcu taşıma olarak kullanılan Porsuk Çayı, nehir görüntüsü ile kıyı boyunca restoran ve kafelerin bulunduğu bir alanda kent turizmine katkı sağlar durumdadır.

Şekil 53. Eskişehir Porsuk Çayı (Eskişehir Belediyesi, 2022).

Şekil 54. Amasya Sandal Gezintisi (Ladikli, 2022).

1960'lı yılların sonlarında Eskişehir halkının balık tuttuğu ve kıyısında eğlenip yüzmeye öğrendiği Porsuk Çayı, sanayi atıkları, kanalizasyon, evsel atıklar, yağmur sularının kaçak hatları ile kötü bir görüntüye sahipken, 2002 yılında Avrupa'nın en kirli suları olarak rapor edilirken, yapılan ıslah çalışmaları ile köprülerin yenilenmesi ile afet riskini azaltan tedbirler ile Kentsel Gelişim Projelerine dahil edilmiştir. İlk aşamada, 2003 yılında Porsuk Çayı'nın büyük bir kısmı kirlilikten kurtarılmış ve çevre düzenlemeleri ile kentin hakimiyetinden çıkıp yeni bir çehre ile kentsel bir nehir alanına dönüşmüştür. (Canik, 2011:43-44).

Şekil 55. Eskişehir Porsuk Çayı Görünümü (Eskişehir Belediyesi, 2022).

Şekil 56. Amasya Sandal Gezinti Görünümü (Ladikli, 2022).

Amasya kentinde son yıllarda yapılan nehrin boğdurma projesi ile suyun yüzeyi yükseltilmiş ve tarihi dokusuna uygun şekilde nehirde sandal gezintisi yapma imkânı sağlanmıştır.

Su bir kent için vazgeçilmez bir kaynaktır. Tarihte savunma ve toprakların beslenmesi amaçlı kullanılan nehirler bugün kentin görünümüne güzellikler katmakta ve eşsiz manzara oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Amasya kenti kentin içinden Yeşilırmak'ın geçtiği tarihi bir kenttir. Benzer özelliklere sahip birçok kent olsa da, burada sadece Dünya'dan bir örnek olarak Floransa ve Türkiye'de örnek olarak Eskişehir alınmıştır. Amasya eşsiz güzelliğini Floransa ve Eskişehir kadar yeteri kadar tanıtamamıştır. Son yıllarda bilinçli tanıtım çalışmaları yapılmakta olsa da; daha fazla çalışma yapılması gerektiği de bir gerçektir.

Kentler, insanoğlunun yeryüzü üzerindeki en görkemli birer eseridir. İnsanlığın tüm birikimini ve doğal çevreyle hakimiyetini ortaya koymakta ve medeniyet izlerini sürdürmektedir. Medeniyet zincirinin birer halkası olarak kentler medeniyet içindeki yerini de o kentlerin yaşayanları tayin etmektedir (Parlak, 2018:15).

Amasya kenti tarihin belli dönemlerinde önemi oldukça artan belirli dönemlerinde de daha geride kalmış bir kent olmuştur. Ancak tarihte yaşadığı kayıplar bu konuda önemli bir etken olmuştur. Her ne kadar ilerleyen zamanlarda yatırım yapılmış olsa bile Amasya kenti o dönemde yaşadığı izleri halen taşımaktadır. Kentin gelişimi yapılan yatırımlarla doğru orantılıdır. Osmanlı döneminde Amasya kentine yapılan bilim sanat kültür eğitim merkezleri bugün aynı seviyede değildir.

3.2.8. Sosyo Kültürel Fonksiyonların Kent Morfolojisine Etkisi

Amasya kent olarak Anadolu içinde "Tarihi Anıtlar" açısından en zengin yerleşim merkezine sahip bir kenttir. Amasya kenti sanayi devrimi öncesindeki geleneksel sivil mimariyi geniş ölçüde korumuştur. M.Ö. 5000 yıl öncesinde zengin tarihi geçmişi ile baştan sona yoğun şekilde tarihi eserler ve anıtlarla doludur. Osmanlı döneminde II. Beyazıt'ın şehzadelğinde önemli inşaa faaliyetlerine sahne olurken aynı zamanda bir kültür merkezi de olmuştur. Yeşilırmak kıyısındaki geleneksel sivil mimari yalılar, kenti birbirine bağlayan köprüler, sarp kayalıklardaki Pontus (Pers) Krallarına ait Helenistik

Çağ Kaya mezarları, yukarısında Harşena Kalesi, XII. yüzyıldan bugüne inşa edilen Türk Eserleri Taşhan binası, konakları, Bimarhane, hamamları, külliye ve camileri de kentin simgeleri olmuştur. Aynı tarihi saat kulesi ve zamanında halkın toplanma yeri olan meydanı ile doğal güzelliği olan tarihi kenttir (Amasya Merkez İlave ve Revizyon İmar Planı Araştırması, 2007: 30).

Eski yerleşim merkezi olarak Amasya kenti, geçirdiği tüm tarihi dönemlerini yansıtan zengin dokuya sahiptir. Eski Kral Mezarları ile Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait eserler de günümüze kadar büyük oranda korunabilmiştir. Kültürel zenginliğin sürekliliğini sağlanarak kent kimliğini gelecek kuşaklara aktarılması sürecinde kentsel koruma konusunda güncel yaklaşımlar değerlendirildiğinde Amasya önemli bir kent yerleşmesi olmuştur (Sarı, 2010: 34).

Kentsel yerleşimlerin korunması çerçevesinde ülke genelinde, 1983 yılında “Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu” çıkartılmış ve korunması gerekli olan taşınır ve taşınmaz kültür tabiat varlıklarıyla ilgili, yapılacak faaliyetleri düzenlemek amaçlanmıştır (Şenol, 2010: 284).

3.3. Amasya Kent Planları ile Kent Morfolojisine Genel Bakış

Dünden bugüne her uygarlık kentlerin şekillenmesi ve gelişmesinde birçok rol oynamıştır. Bu morfolojik şekillenmeyi sağlayan faktörlerden en önemlileri, toplumların sahip olduğu gücünü gösterme arzusu, çağın şekillenmesinde en büyük etken olan ticaret ve toplumların yaşama şeklini belirleyen din ve kentlerin yapısındaki değişim, gelişimden sorumlu olacak şekilde varlıkları sürdürmüştür (Eskidemir, 2016: 9).

Amasya kenti Hattiler, Hititler, Frigler, Kimmerler, İskitler, Medler, Persler, Pontuslar, Romalılar, Bizanslılar, Danişmendliler, Selçuklular, Moğollar, Eratnalılar ve Osmanlılar hakimiyetinde kalan köklü ve derin tarihe sahip olmuştur (Albayrak Kılıçaslan, 2018: 25).

Tüm bu birbirinden farklı medeniyetlerin elinde Amasya kenti, tamamen farklı bir kültüre ve beraberinde eşsiz mimari servete sahiptir. Amasya kenti, ilk kentlerin kurulduğu tarihten bu yana yaşadığı her dönemin izlerini taşıyan nadir kentlerden biridir

(Baç, 2012: 25). M.Ö. İlk yerleşim kenti olan Amasya'nın tarihi süreçlerdeki kentin büyümesini okuyabilmek, ancak kent planlarının okunması ile yapılabilmektedir. Aynı şekilde kentin nasıl oluştuğunu anlamak için, kent haritaları tarihsel süreçleri okumakta yardımcı olmuştur. Bu şekilde kent planları ve kent haritaları ile Amasya kentinin değişimi izlenebilecek gelişimi gözlemlenebilecektir.

Roma döneminde daha gücü gösterme ve savunma için kullanılan Amasya kenti Osmanlı döneminde savunma yanında daha kültür ve eğitim odaklı bir kent olmuştur.

Roma kent yapısında belirli merkezler ve önemli yapılarda birbirleriyle görsel ve fiziksel bağlantı kurulmaya çalışılmış ve kentsel bütünlüğü sağılar şekliyle kent elemanlarıyla cadde ve meydanların kurgulanması sağlanmıştır (Mısırlı, 2019: 37).

Bizans döneminde Anadolu kentlerine yerleşen kentlerde yavaş yavaş İslam Dini yayılmaya başlamış ve mahremiyet ve içe dönük kent sistemine ve kent yapılarına yansımıştır. Roma döneminde görkemli yapılar yerini daha sade tek düze yapılara bırakmıştır (Eskidemir, 2016: 19-20).

Anadolu Selçukluları da Anadolu'yu ele geçirdiklerinde çok sayıdaki mimari yapılarla karşılaşmış ve bu mimari yapıların bazılarını değiştirmişler ya da kullanmaya devam etmişlerdir. Özellikle de Roma dönemi öncesindeki sağlam yapılar ihtiyaç doğrultusunda onarım yapılarak kullanılmıştır (Gültekin Özmen, 2017: 61)

Osmanlı döneminde hem padişahların hem de şehzadelerin önemli yerleşim yeri olması bakımından Amasya kenti şehzadeler şehri olarak anılırken, bu dönemde kent fiziki, siyasi, ticari ve kültürel açıdan oldukça gelişmiştir. Aynı zamanda bu dönemde kültürel ve idari yapılar inşa edilmiş ve kentin mimarisindeki zenginlik de gözler önüne serilmiştir (Urak, 1994: 8).

Yeşilirmak'ın iki yakaya böldüğü Amasya kentinin yerleşmesi de 1450 ve 1950 yılları arasında Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde en parlak dönemini yaşamış, şehzadeler şehri olarak kültür merkezi haline gelmiş ve bu misyonla da kentsel gelişimi hızlanmıştır. Yeşilirmak'ın kuzey kesiminde kalan alanın darlığı nedeniyle daha çok Yeşilirmak'ın geniş alanı olarak güney kesiminde yerleşmeler kurulmuştur. Dar olan kuzey mahallelerinde de mahalleler Yeşilirmak ile kale arasına dizilmiştir (Sarı, 2010: 4)

3.3.1. Yerleşim Yerlerinin Biçimlenmesini Etkileyen Faktörler

Kent biçimi genel olarak doğrudan kentin gerçek coğrafi konumu kaynaklı olmaktadır. Kent biçimine etki eden faktörler de nüfus hareketleri, göçler, ekonomik ve toplumsal yapı, politika, çevre, deprem sel gibi doğal afetler, teknoloji, ulaşım, altyapı ve donatıların dağılımı şeklindedir (Aktuğlu Aktan, 2006: 13).

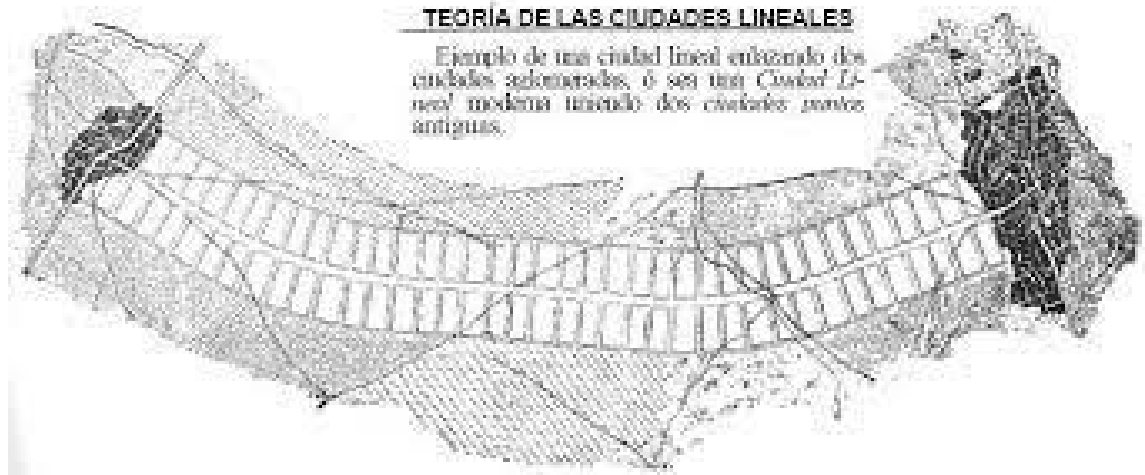
Kentsel morfolojisi kavramı yerleşme formu gelişme sürecinde tarihe, kültüre, coğrafya vb. etmenlere dayalı parçalardan bütüne doğru farklı ölçeklerde değerlendirmektir. Özellikle bu anlamda makro ölçekteki kentsel tipoloji okumaları yapılabilmesinde yerleşim formu etkin bir anahtar olmaktadır. Ancak Türkiye şehir planlama sistemindeki yasal ve yönetsel düzen ile uyumsuz bir değişim süreci yaşanmaktadır. Tarih, coğrafya, iklim ve kültürel izlerin belirgin olarak okunduğu kentlerde değişim ile oluşan toplumsal yaşam ve fiziksel ayrışma etkileri de açık bir şekilde okunmaktadır (Sınmaz ve Özdemir, 2016: 80).

Bu anlamda Lynch (1981)'e göre kentler, kentlilerin ihtiyaçlarını karşılayan ve aktivitelerini gerçekleştirdikleri alan olarak canlı kent, kentlerin kentliler tarafından algılanması için en iyi şekilde organize edilen kent, algılanabilir, duyumsanabilir kenttir. Farklı bir kent olarak erişilebilir kent, her yaşta kentlinin hem kamusal alanlara hem de ihtiyaç duydukları bilgiye kolayca ulaşabildiği kent, ulaşılabilen kent, sağlıklı yapılar ile kamusal alana ulaşabilen kent sağlıklı kent ve canlı, algılanabilir, erişilebilir ve sağlıklı kent hedeflerine en az maliyetle ulaşabilen kent ise etkin ve adil kenttir (Aktaran: Tekkanat ve Türkmen, 2018: 109).

Kentlerin oluşumunda kentlerin büyümesi ve sanayileşmesi ile kent dokuları sorunları ve en iyi dokunun elde edilmesi için birçok kent modelleri oluşmuştur. Bu modeller ideal kent modelleri, ütöpik kent modelleri ve arzulanan gelecek ile ilgili kent modelleridir (Aktuğlu Aktan, 2006: 46).

Kentlerin oluşumunun yanı sıra kentler biçimsel olarak da kentler bulunmaktadır. Bunlar Aru (1998)'e göre; lineer (çizgisel), konsantrik, ışınsal, semer, yay ve muhtelif biçimlidir. Genel olarak lineer gelişmede topografik durumun imkanları ölçüsünde birçok yöne yayılarak ışınsal yerleşme şeklini doğurmakta ve bu gelişmelerle zaman içinde çevre yolları oluşumu ile de konsantrik yerleşme şekline dönüşmektedir (Aru, 1998: 151).

Lineer kent modeli doğal eşik boyunca ilerleme temeline dayalı ya da sürekli ulaşım güzergahına dayanmıştır. Lineer kent örneğinin başında 1182 yılında Arturo Soriay Mata tarafından önerilmiş olan Madrid planı gelmiştir. Planda, 30.000 insanın yaşadığı 30 mil uzunluğunda, servis alanlarının olduğu ve tren yolu boyunca gelişen bir yerleşme hedeflenmiştir (Sınmaz ve Özdemir, 2016: 90).

Şekil 57. Arturo Soira y Mata'nın Önerdiği Madrid Ciudad Lineal Kent Planı, 1882 (Kuilman, 2013) (Aktaran: Sınmaz ve Özdemir, 2016: 90).

İlk kentlerin oluşumunda temel olan ihtiyaçlar, içinde yaşadığı toplumun ihtiyacı karşılayan, kurulduğu yerde sürekliliği sağlayan, güvenliği ile hayatta kalmasını sağlayan etkenler olmuştur. Bunlar genel olarak kentin kuruluşunda coğrafi özelliklerine bağlı olan etkenlerdir. Savunmaya dayalı bir konum ile suya yakın olan, verimli topraklara sahip, uygun iklim şartları kent yerleşimde aranan özellikler olmuştur. İlkçağdaki kentlerde Yunan uygarlıkları gölge ihtiyacıyla tepelerde konumlanan yerleşimler oluşturmuşlar, Etrüskler su sistemlerinde ustalaşmaları ile yerleşim seçimleri, Roma kentlerinde bu iki uygarlığın özelliklerin yanında askeri düzene dayalı yapıları, İslam kentlerinde iklim şartlarının büyük rol oynaması ile sokak yapıları, market alanındaki gölgelikler gibi kentlerin yerleşimlerinin özellikleri olarak öne çıkan etkenler olmuştur (Eskidemir, 2016: 9).

Bu nedenle eski kentler, daha çok su kenarlarında ile nehir ağzlarında, ormanlık alanlara yakın, ulaşım yolları kavşaklarında ve mal aktarımına kolaylık sağlayan karayolu

ya da denizyolu güzergahı üzerinde kurulduğu gözlenmiştir. Sosyal ve ekonomik neden olarak daha çok mal değişim zorunluluğu kentlerin kuruluş yerini oluşturduğu gibi, iklim ve topografya olarak coğrafik nedenlerle de kentlerin kuruluş yerleri oluşmuştur. Askeri nedenlerle kurulan kentlerde de savunma faktörü dikkate alınarak diğer faktörlerin önüne geçerek kentler oluşmuştur. Bu kentlerde de ulaşılması zor, hücum edilemeyecek yüksek tepeler dağlar tercih edilmiştir. (Aktuğlu Aktan, 2006: 13).

Kentlerin yerleşme şekillerinde topografik özellikler oldukça önemli olmuştur. Bazı yerleşmeler düzlükte oluşurken, bazıları tepelerde bazıları vadide oluşmuştur. Seçilen yerlerin de düz yada engebeli olması yerleşmenin biçimini etkilemekte ve yolların geçtiği meydanların oluşma yerleri ve yapıların yer seçimleri de arazi imkanlarına göre biçimlenmiştir (Aktuğlu Aktan, 2006: 14). Bu nedenle topoğrafya bir kentin oluşmasında oldukça önemli bir etkidir.

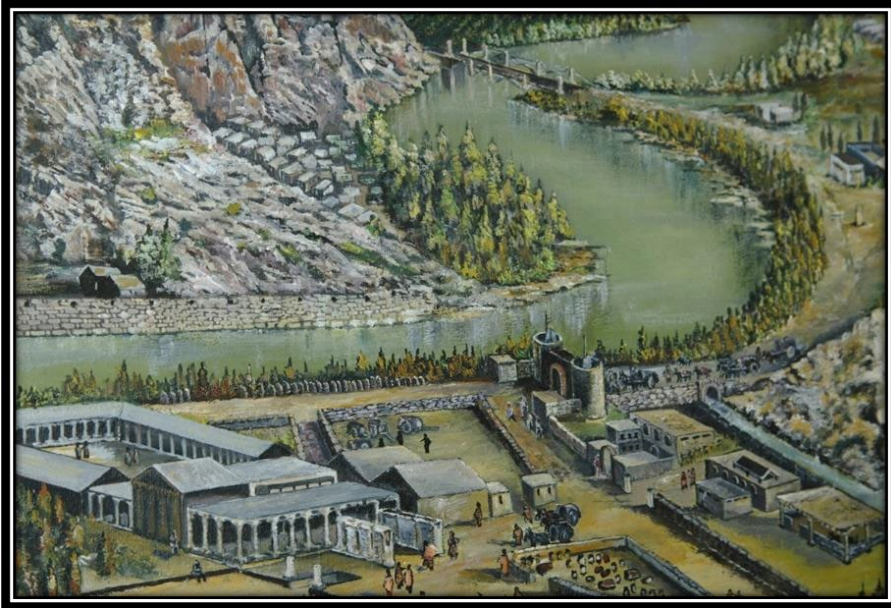
Su kenarlarında kurulmuş olan kentler değişik topografya üzerinde düzlükte, eğimde ve vadide olmak üzere üç değişik şekilde kurulmuştur. Ancak her birinin ortak özelliği yerleşim cephelerinin hep suya bakacak biçimde suya dönük oluşmasıdır. Kent yüzeyinde suya doğru eğimle oluşması binaların manzarasını da artıran bir durum olmuştur (Aktuğlu Aktan, 2006: 16).

Amasya kenti topografik yapısı gereği yüksek tepelerde kurulmuş vadi içindedir. Coğrafik gelişimi de bu tepelerde ve vadi eteklerinde gelişmiştir.

Amasya kentinin sürekli bir yerleşim bölgesi olmasında da iki temel neden yer almaktadır. İlk olarak kentin jeolojik yapısının doğal olarak kale yapısına sahip olması, bu doğal yapı ile güvenlik ve savunmaya elverişli bir zeminin oluşması, güvenlik sağlandığında yamaç yerlerden vadi tabanına inilebilmesi ve Yeşilirmak suyundan faydalanmasına imkan sağlamasıdır. İkinci olarak da bu doğal yapının Anadolu'yu Karadeniz kıyı bölgesine, Doğu Anadolu bölgesine, Akdeniz sahilleri ile Batı Anadolu'yu bağlayan tarihte Krallar Yolu, Roma ve İpek Yolları olarak geçen tüm yolların kavşak noktasında yer alıyor olmasıdır (Sarı, 2010: 46). Amasya kenti hem savunmaya hem su kenarında yaşamaya uygun bir yerleşim olmuştur.

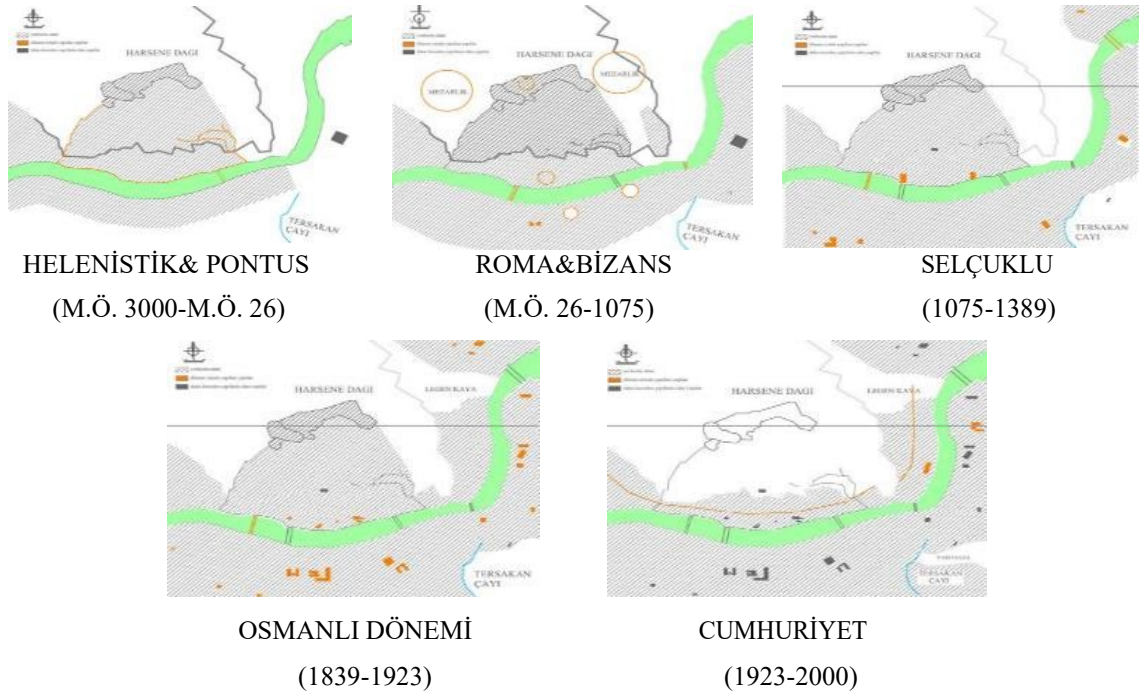
Şekil 58. Amasya'nın Yapı Gravürü (Amasya Belediyesi Arşivi, 2022).

Şekil 59. Amasya'nın Yapı Gravürü (Amasya Belediyesi Arşivi, 2022).

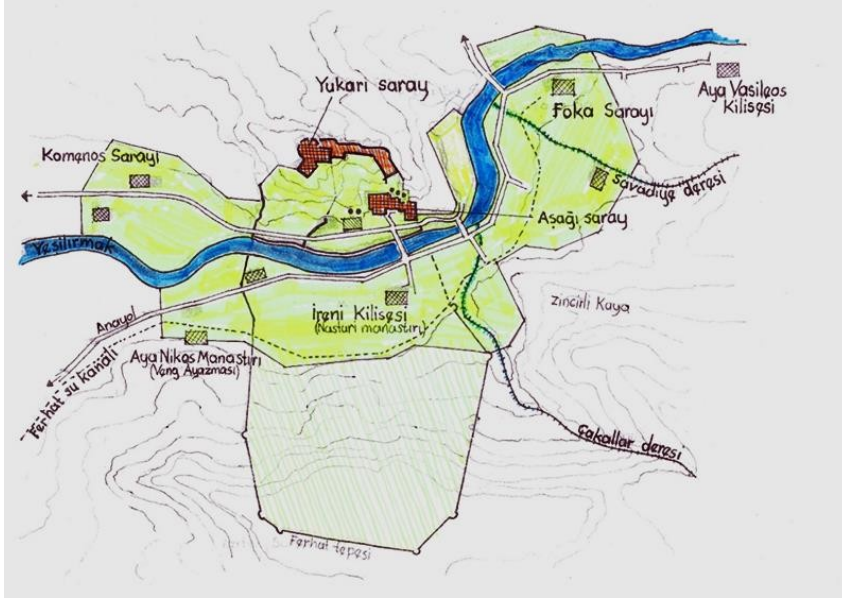
3.4. Amasya Kent Tarihinde Yerleşim Yerleri

Amasya birçok medeniyeti içinde barındıran, tarih öncesi çağlardan günümüze kadar yerleşmiş kültürlerin birbiriyle örtüşen tarihi katmanların birikimidir. Bu anlamda farklı kültürlerin etkileşimleri ardışık dönem içinde sentezlenerek Amasya yaşam kültüründe de görülmektedir (Karakul, 2002: 49). Amasya kentinin dönemlere dayalı haritasında Helenistik dönemden, Roma Bizans Dönemi, sonrasında Selçuklu ve Osmanlı döneminde de kent yerleşim alanı kuzey yönünde olmuştur. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde yerleşim yerlerinin kentin kuzey kısımlardan güney kısımlarına doğru kaydığı yeni yerleşim oluştuğu görülmektedir.

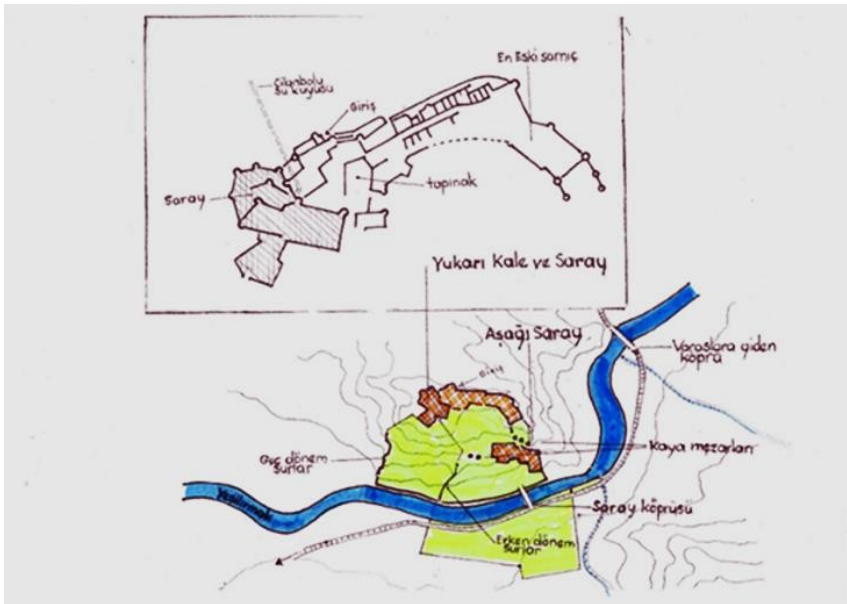

Şekil 60. Tarih Boyunca Amasya Kent Yerleşim Süreci (Karakul, 2002: 50).

Tarihsel süreçte kentlerin fiziksel dokusunun gelişimi incelendiği zaman belirli dönemlere ayrılmış olduğu görülmektedir. Kentler, coğrafi konumu ile tarihteki aldığı rollere bağlı bir şekilde farklı dönemlerde yaşamıştır. Amasya kentinin bu dönemleri Tarih Öncesi Dönemler, Roma Dönemi, Bizans Dönemi, Osmanlı Dönemi ile Cumhuriyet Dönemi'dir (Güzelci, 2012: 45). Tarih öncesi dönemlerde birçok medeniyete ev sahipliği yapan Amasya en büyük kent çalışmalarını Pontus döneminde yaşamıştır.

Şekil 61. Amasya'nın İlk Yerleşim Yeri Olarak Sarayların Bulunduğu Yerleşim Alanı (Hakkı Göztaş Arşivi, t.y).

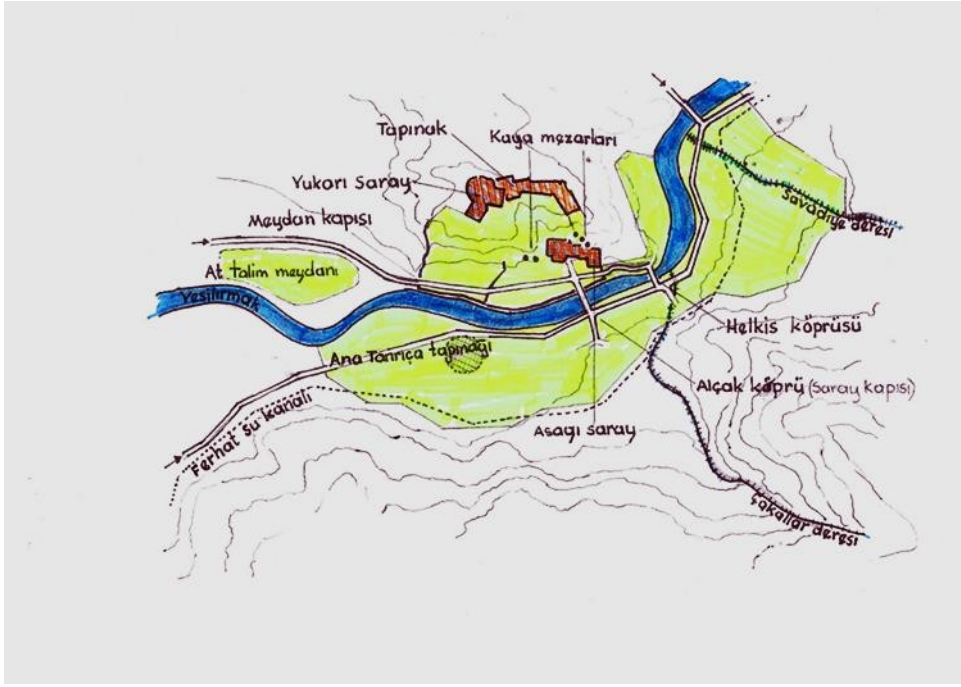

Şekil 62. Amasya'nın İlk Yerleşim Yeri Olarak Helenistik Dönem Yerleşim Alanı (Hakkı Göztaş Arşivi, t.y).

Perslerden sonra Pontus döneminde Pontus Devleti'nin başkenti olmuş ve bu dönemde büyük imar çalışmaları yapılmıştır. Şehrin surları genişletilmiş, Kale inşa edilmiş, tapınaklar yapılmış, içeri şehirde anıtsal yapılar yapılmış, şehrin içme suyu için

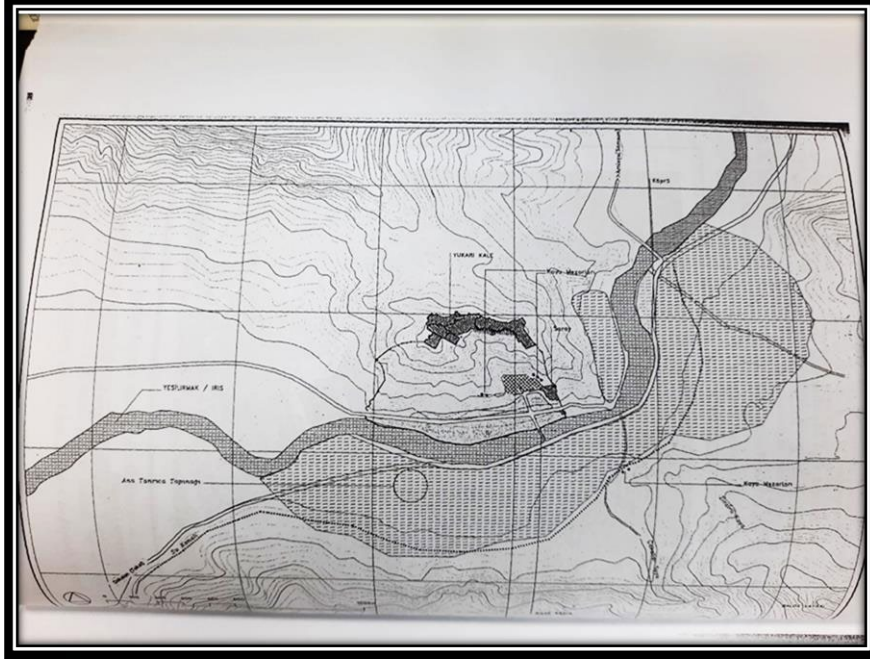
büyük kanallar oluşturulmuş, tapınaklar ile anıt kaya mezarları ile Amasya adeta bir metropol ve dini bir merkez haline gelmiştir. Başkent olması kentin nüfusunun artmasına sur dışında da yerleşimler alanları açılmasına neden olmuştur (Yurt Ansiklopedisi, 1981). Bu şekilde nüfusun artması etkisi kentin yeni yerleşim yerleri oluşmasını sağlamıştır.

O döneme ait kentin fiziksel sınırlarına ilişkin en önemli kaynak olarak görülen Strabon'un Geograohika kitabının Roma egemenliği döneminde yazıldığı düşünülürse, günümüze kadar ulaşan Kral kaya mezarlarının önemi daha çok artmış olacaktır. Strabon'un yazdıkları ve kral kaya mezarlarının konumlarına göre, Amasya Pontus zamanında hem Harşena kalesinin içerisinde hem de kalenin dışında, nehrin iki yakası ile vadi boyunca yerleşim alanlarına sahip bir kenttir. Bir tanesi mahallelere bir tanesi de çevre yerleşimler bağlantı kuran Alçak ve Kuş Köprü'nün daha sonra yapıldığı düşünüldüğünde Pontusların genel olarak fiziksel gelişiminin İçeri Şehir tarafında olduğu görülmektedir (Seçkin, 2004: 48).

Şekil 63. Amasya'nın İlk Yerleşim Yeri Olarak Roma Dönemi Yerleşim Alanı (Hakkı Göztaş Arşivi, t.y).

Roma İmparatorluğu döneminde kentin yerleşim alanı surlar dışında nehir kıyısında yer almakta ve II. Beyazıd Külliyesinin bulunduğu alanda Ana Tanrıça Tapınağı inşa edilmiş olduğu bilinmektedir. Bu alan Selçuklular döneminde musalla olarak geçmektedir (Toruk, 2008: 39).

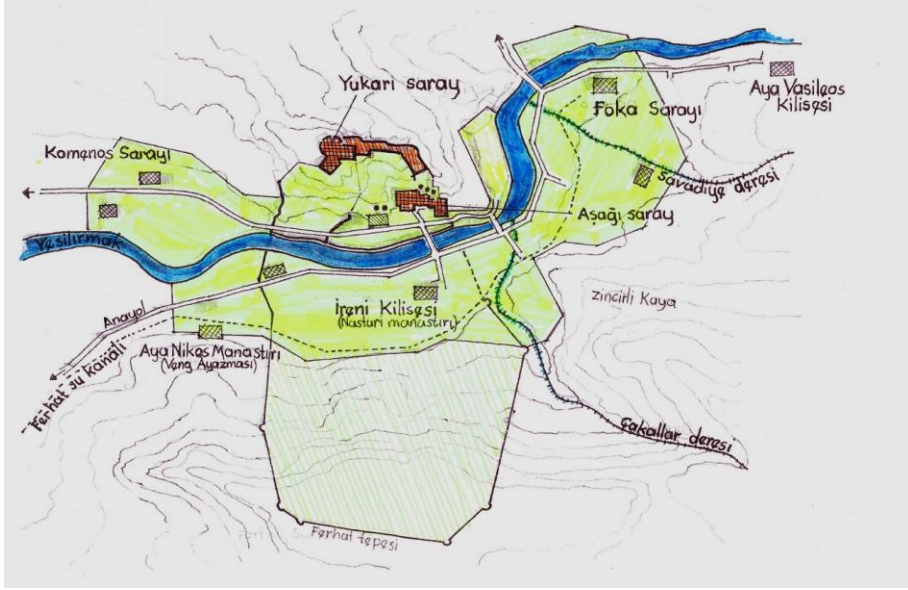

Şekil 64. Roma Döneminde Amasya Kenti (Kuzucular, 1994: 23).

Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması ile Bizans hakimiyeti topraklarında kalan Amasya kentinin o döneme ait fiziksel yapısı hakkında çok kapsamlı bilgi edinilmemiştir.

Kuzucular (1994)'e göre; Bizans Döneminde Amasya kenti tanımak ve tanımlamak için Anadolu kentlerinin tanımlanması ile ilgili genel değerlendirmeler dışında çok fazla bir şey söylenememiştir. Çok az sayıda kalıntılar ile derlenen bilgilerin restitüsyon için yetersiz kaldığı ve kent planına üzerine çok fazla bir şey aktarılamamıştır (Kuzucular,

1994:29). Ancak içinde bulunulan koşullar çerçevesinde Bizans döneminde 7. Yüzyıl sonrasında İçeri şehir dışındaki bölgelerde yoğunluk ve yapılaşma artmadığı gibi hatta azalmıştır (Seçkin, 2004: 50).

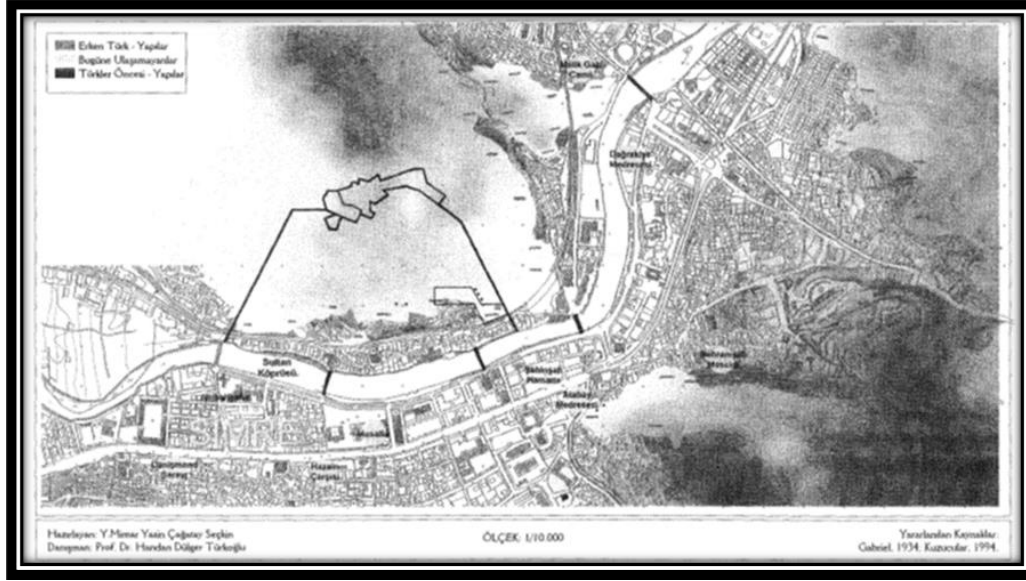
Şekil 65. Ferhat Su Kanalı (Hakkı Göztaş Arşivi, t.y.).

Amasya'nın efsanelerinden olan Ferhat ve Şirin Aşkı ile şehre su getirme efsanesinde bugünkü adıyla Ferhat Su Kanalı yer almaktadır.

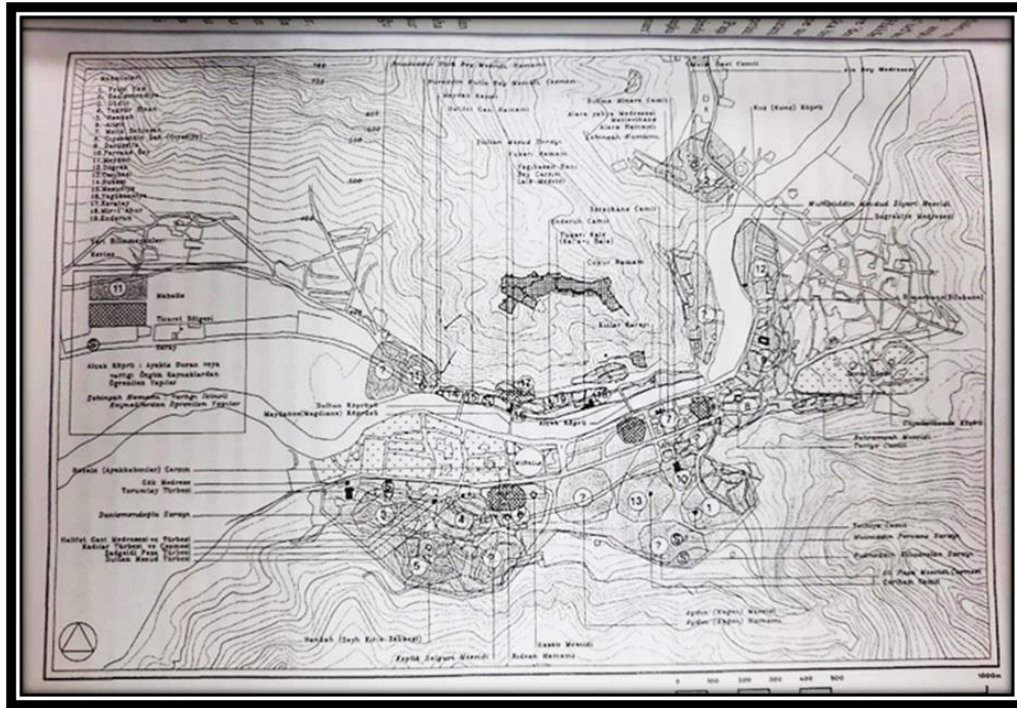
Türk-İslam döneminde efsane olarak geçen Ferhat Şirin efsanesiyle oluşturulan 18. km uzunluğundaki kanalın Roma döneminde yapıldığı düşünülmüş olmakla birlikte bu konuda kesin olduğunu söylemek zordur (Toruk, 2008:39).

Bizans hakimiyeti sonrasında Danişmentler döneminde Türk hakimiyetinin ve güvenliğin sağlanması ile kent içinde surlardan dışarıya doğru yerleşmeler başlamıştır. Sur dışında da daha önceki dönemler benzer şekilde çok merkezli yerleşmeler oluşmuştur (Seçkin,2004: 54).

Şekil 67. Erken Türk Döneminde Amasya 12. Yüzyıl- 14 Yüzyıl (Seçkin, 2004: 61).

Şekil 68. Erken Türk Dönemi 14. Yüzyıl Sonu Amasya (Kuzucular, 1994: 46).

Amasya kenti, Bizans hakimiyeti sona erip Danişmentlerin merkezi durumuna geldiği zaman içinde kiliseler camiye çevrilmiş ve birçok yeni cami yapılmış ve yollar

yapılarak, kale duvarları inşa edilmiştir. Bu dönemde Haçlılar tarafından kent fiziki açıdan büyük bir yıkıma uğramıştır (Sarı, 2010: 48). Danişmentler döneminden doğudan başlayarak, güneybatıya kadar odaklar çerçevesinde sıçrayarak gelişen Amasya kenti, Selçuklular döneminde kuzeybatı ucuna doğru gelişimini sürdürmüş ve özellikle de nehrin güney kısmında mahalle arası boşluklarda yeni yerleşmeler oluşmuştur (Seçkin, 2004: 58).

13. Yüzyıl başlarında Selçuklular tarafından Antalya, Sinop ve Samsun limanlarının denetim altına alınmasıyla, Anadolu ticari hayatı önemli ölçüde etkilenmiş ve bu tipte olan askeri müdahalelerde paralel şekilde oluşan imar politikası sonucunda, gelişen ticari yollar ile kervansaraylar bir süre sonrasında Anadolu'da kervanların geçebileceği durumunu getirmiştir. Bu şekilde 13. yüzyılda kentsel yaşam diğer kentler gibi Amasya'da da gelişmiş ve buna paralel olarak imar faaliyetleri de beraberinde artmıştır (Toruk, 2008: 43).

Selçuklular döneminden sonra Moğolların hakimiyeti ile Selçukluların Kızılırmak'ın sınır olmasıyla ikiye bölünmesiyle Amasya Eyaleti Rumiyye içinde kalmış ve başına Seyfetti Torumtay gelmiştir. Seyfettin Torumtay 1243 yılından itibaren Selçuklu dönemini aratmayacak şekilde imar faaliyetlerine hız vermiştir (Toruk, 2008: 44). Selçuklular döneminden sonra da kentte uzun yıllar değişiklik olmamış ancak Tanzimat dönemi ve Nizam-ı Cedid ile sosyo- ekonomik yapının yanında fiziki yapıda değişime uğramıştır (Sarı, 2010: 48).

Tanzimat döneminde başlayan reformların uygulandığı yerlerden birisi de Amasya kentidir. Yeşilirmak kıyısında yüzyıllarca birbirinden farklı medeniyetler ile önemli sancak olan Amasya'nın şehzadelerin sancağa kaldırılmalarının sonlanmasıyla 1860 yılında kente vali olarak atanan Ziya Paşa Amasya'da ciddi anlamda imar faaliyetleri yürütmüştür. Bu çalışmalar kentin fiziksel gelişimine katkı sağlayan çalışmalar olmuştur.

O dönemde Valilik Binası, Saat Kulesi, Hükümet Köprüsü, Hapishane Binası yanı sıra yollar açılmış ve çarşılar kurulmuştur (Meşhur, 1999: 53). Tanzimat dönemi sonrasında yapılan binaların da Helkıs köprüsünün kuzeyindeki bulunan alana yapılması ile yeni bir merkez oluşturulmuştur. Bu yapılaşmalar muhtemeldir ki bilinçli yapılmıştır.

Tarihsel sürecinde bakıldığında kale, mahalle, külliye ve çarşı şekilde hiyerarşik sıralamada yeni bir nokta olarak idari merkez yapılmıştır (Seçkin, 2004: 71).

Bu değişim yüzyılın ortasına kadar kent korunurken Amasya 1915 yılında doğal afetler yaşamıştır. Aynı zamanda büyük çapta yangınlarla kentin fiziki yapısı değişime başlamıştır (Sarı, 2010: 48). Bu büyük yangın kentin morfolojisini tamamen değiştirmiş ve kent merkezindeki dokunun büyük bir kısmı yok olmuştur. Aynı zamanda kentin kuzey bölümünde yapılan demiryolu alanı da yerleşimin doğal dokusunu tahrip etmiştir. Bu nedenle öncelikle yangın bölgesinde yeni imar alanları oluşturularak hızlı bir yapılaşmaya gidilmiştir (Karakul, 2002: 69).

29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyet ilan edilmiş ve yeni bir dönem başlamıştır. Amasya için de bu dönem yeni bir dönem olmuştur. Tarih içinde yaşadığı değişimlerin en büyüğünü Amasya kenti Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yaşamıştır.

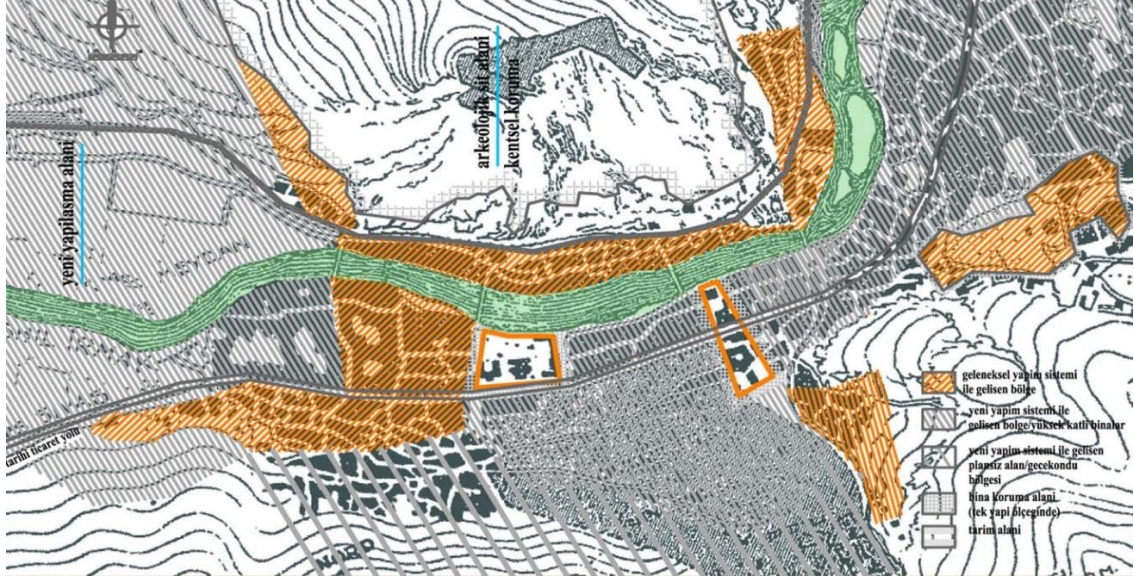
Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle düzenlemelere gidilmiş ve sancak ve livalar kaldırılmış ve bu karar ile 20 Nisan 1924 yılında Amasya, Sivas Sancağından ayrılarak il haline getirilmiştir. Bu Amasya kenti için büyük bir değişim getirmiştir. Alınan kararlar Amasya'ya bağlı kazalardan Lâdik, Havza, Vezirköprü Samsun'a, Mecitözü ve Osmancık Çorum'a bağlanmış ve Amasya kenti Merzifon ve Gümüşhacıköy kazaları ile küçük bir kent olarak kalmıştır.

3.5. Amasya'nın Tarihsel Fiziksel Gelişim Süreci

Amasya kentin morfolojisi, gerek tarihteki medeniyetlerin topografik özelliklere göre yerleşim yeri gerekse doğal afetlerle zarar görmüş ancak günümüze kadar belirli bir dokuyu koruyarak bugüne gelmiş bir kenttir. İlk yerleşim yerleri Yeşilirmak'ın kuzey kısmında olmuş ve tarihte ilerleyen nüfus sayısı ve güvenliğe bağlı olarak güney kısımlara doğru yerleşim oluşturmuştur.

Şekil 73. Amasya Kentinin Fiziksel Gelişim Süreci – 1981 Sonrası (Gabriel, 1934; Karakul, 2002: 75).

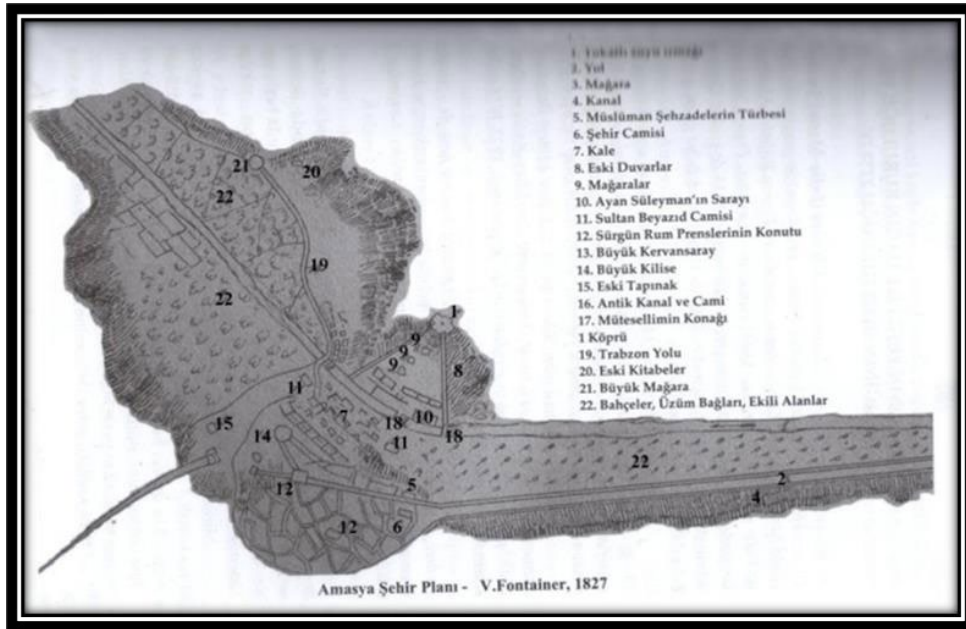
Amasya'nın 1945 yılında ilk imar planıyla başlayan geçiş döneminde yeni malzemelerle yapılan betonarme yapı sistemi oluşmuştur. Yeni binaların parsel üzerindeki konumu , bina yükseklikleri gibi kısıtlamalar olmuştur. 1966 yılında yapılan imar planında “yeni yapı üretim dönemi” içinde yeni yapılmı teknolojileri yapı faaliyetlerinde kullanılmıştır. Planlı yapılaşmanın dışında yeni gelen göçmenlerin gelirlerinin düşük olması nedeniyle Ferhat Dağı yamaçlarına doğru güney kesimlerde az katlı gecekondu binaları oluşmuştur. Kent merkezinde yüksek binalar ve ölçekleri ile gecekondu bölgesiyle tezat oluşturmuştur. Kent bu dönemde gelişimi kuzey- batıya doğru yönünde olmuştur. 1979 yılında kentsel sit alanı belirlenmiş ve 1981 yılında kentsel dokunun korunması önemli bir konu haline gelmiştir. Fiziki yapıların dönüşümünde koruma kararları ile imar planları düzenlemeleri ile yapılmıştır. Kentsel sit alanlar yapıları hacimsel ve mimari özellikler bakımından bir çerçeveye sınırlandırılmıştır (Karakul, 2002: 70).

3.6. Tarihten Bugüne Amasya Kent Yerleşimi ile Kent Planları

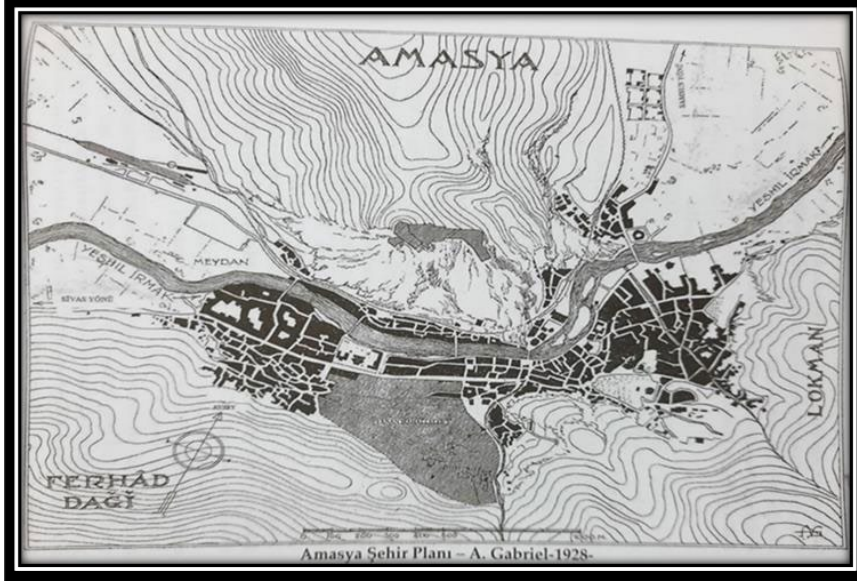

Şekil 74. Amasya'nın İlk Kuruluş Yeri (Hakkı Göztaş Arşivi, 2022).

Amasya kentinin ilk yerleşim yeri Harşena Dağı zirvesinde bulunan alandır. M.Ö. 5500 yıllarına kadar dayanan bir tarihe sahiptir.

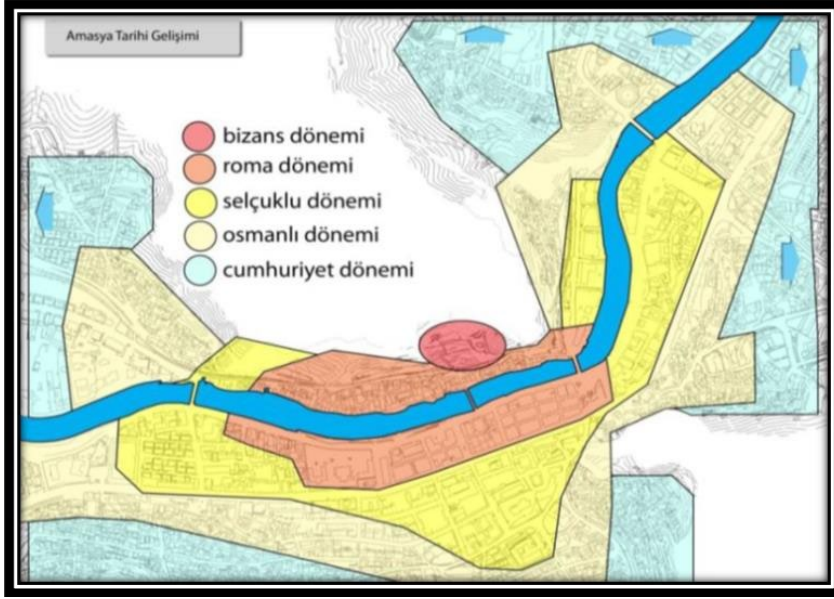

Şekil 75. Amasya Şehir Planı- V. Fontainer, 1827 (Tuzcu; 2007: 129).

Şekil 76. Amasya Şehir Planı 1928 Yılı (Gabriel, 1928; Tuzcu, 2007: 347).

Gabriel' in Cumhuriyetin ilk yıllarındaki haritasında fiziki dokuda, kent topografyası ile kent kimliği üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların sonucunda, o dönem içinde Yeşilirmak'ın nehir kıyısında çok verimli bahçe ile bağların sulanması için kullanıldığı nehir üzerindeki su dolapları göstermektedir. Yeşilirmak'ın sol kısımdaki daracık alandaki evlerin varlığı ile kale eski kalıntıları ile sarp kayalıklar yüzeyindeki oyularak yapılmış Kralkaya mezarları bulunması yerleşimin nehir kıyısında olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle nehir hem kültürel hem de tarihi bir öneme sahiptir (Canik, 2014: 27).

Şekil 77. Amasya Kent Mekanının Tarihsel Gelişimi, Amasya Merkez Araştırma Raporu (Canik, 2011: 82).

Amasya kentinin düzenli imar planlarının oluşması belediye kurulması ile oluşmuş ve düzenli planlar oluşmaya başlamıştır.

Bu çerçevede, Amasya Belediyesi 1894 yılında kurulmuş ve belediyenin düzenli gelişmesini sağlamak amacıyla 2007 yılına kadar 5 adet imar planı yapılmış, planların mekansal gelişimin yetersiz kaldığı düşüncesiyle 2007 yılında yeni imar planı İller Bankası tarafından yapılmıştır (Amasya Merkez İlave ve Revizyon İmar Planı Araştırması, 2007: 6).

Tablo 26. Amasya Kenti İmar Planları (İller Bankası İmar Planlama Dairesi Arşivi, 2007)

İmar Planları	Müellif	Onama Tarihi
1. Plan	İmar İskân Bakanlığı	1945
2. Plan	Rauf Beyru	20.12.1966
3. Plan	Rauf Beyru	21.03.1975
4. Plan	Fahri Yetman	11.06.1985
5. Plan	Erkan Uçkun	04.08.1988

1945 yılında yapılan ilk imar planında Amasya yaşadığı büyük yangın etkisinden kurtulmaya başladığının göstergesi olmuştur. Ziya Paşa Bulvarı olarak hizmete giren yol,

külliye ile diğer merkezlerin bağlantısını güçlendirmiş ve aynı zamanda kent hayatına da canlılık getirmiştir. Daha sonra 1954 yılında Yavuz Selim Meydanı açılmış ve dönemin kentsel açık mekân çalışması olarak kentsel anlamda da farklı gelişmeler yaşanmıştır (Canik, 2014: 83).

İkinci İmar Planı da 1966 yılında hazırlanmıştır. Yapılan imar planlarında Amasya kent sınırının genişlemesinin dışında kentin tarihi dokularında ve eserlerinde bozulmalara yol açmış ve beraberinde büyük yapılaşmalar başlamıştır. Özellikle yol kenarlarında 5-6 katlı binalar inşa edilmiş ve bu şekilde ırmağa paralel yüksek yapılar oluşmasına neden olmuştur. Bu yapılaşmalar tarihi kent dokusunu olumsuz yönde etkilerken, bu imar planları ile kent tarihi dokusunun hızla yok olmasına neden olmuştur (Toruk, 2008: 55).

Amasya'nın yürürlükte olan imar planı 1985 yılında Fahri Yetman tarafından yapılmış ve 1988 yılında Erkan Uçkun tarafından revizesi yapılmıştır. İller Bankası Genel Müdürlüğü tarafından haritada 09.01.2004 tarihinde onaylanmıştır. Amasya bu haritalara göre; 5200 km²'lik yüzölçümüne sahiptir. Belediye sınırı olarak 3200 hektarlık kısmın 1470 hektarlık kısmı imar planı, 48 hektarlık kısım sit alanı ve 18 hektarlık kısmı ise ticari sahada oluşmuştur (Amasya Merkez İlave ve Revizyon İmar Planı Araştırması, 2007: 205).

Amasya kentinin bugünkü gelişimi ise 1981 yılında yaptırılmış olan imar planı üzerinde kurgulanmış, bu imar planında kent nüfusu, mekansal yapıya ilişkin veriler değerlendirilmiş ve bütün veriler kent sistemi içinde alınarak, ilişkilerin planlamaya dönüşüne esas olacak şekilde planlama kararları ortaya konulmaya çalışılmıştır (Meşhur, 1999: 74).

1966 yılında hazırlanan imar planları 1975 yılında revize görmüş ve 1981 yılında Fahri Yetman tarafından yeni imar planları oluşturulmuştur. Daha sonrasında 1981 yılında yapılan plana 1988 yılında ilave revizyon çalışmaları hazırlanmış ve bu çalışmalarla 2009 yılına kadar kent bütünü bu imar planı kapsamıştır (Sarı, 2010: 44).

Şekil 78. Amasya Kent Planı (Amasya İmar Planı, 2009).

Şekil 79. Amasya Şehir Planı (Amasya Belediyesi Arşivi, 2022).

Şekil 80. Amasya Kenti Irmak Kenarı Krokisi, 1909 Yılı (Serbestoğlu, 19. Yüzyılda Amasya Sancağı, 2018: 173).

Kent makro formunun bugünkü yapısına bakıldığında, kentin vadi tabanında topografya olarak yerleşime uygun alanlara doğru kentin yayıldığı ve gelişimin batı ve kuzey doğu yönlerine, başka bir ifadeyle ırmak kenarında olan bağ bahçelik alanlarda geliştiği görülmektedir. Bu da Amasya kentinin fizik, yapısının doğal sonucu olarak eğilimler doğrultusunda ortaya çıkan stratejilerle hem kentin ekolojik yapısına hem de tarihi ve kültürel dokuyu baskı altında bıraktığını göstermiştir (Sarı, 2010: 44).

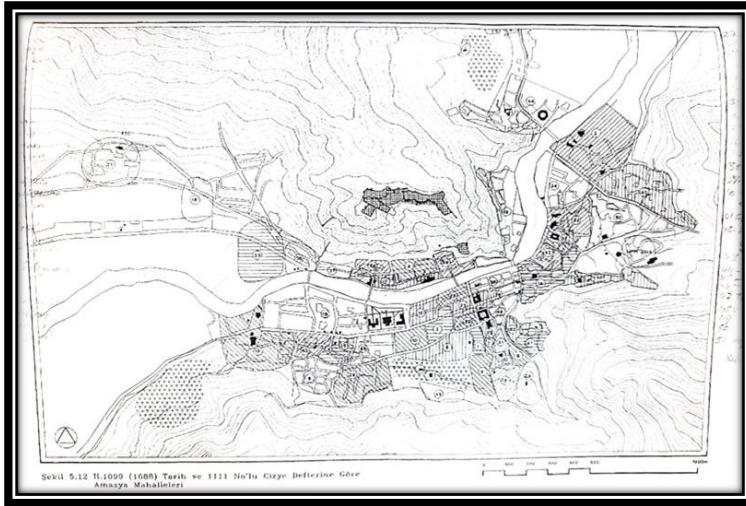
Amasya imar planı 15.11.1988 tarihinden 2009 tarihine kadar geçen sürede 1000 civarında değişik çaplarda imar planı değişikliği, revizyon ve mevzi planlar yapılmıştır (Sarı, 2010: 45).

3.7. Amasya Mahalleri ile Kent Yerleşimi

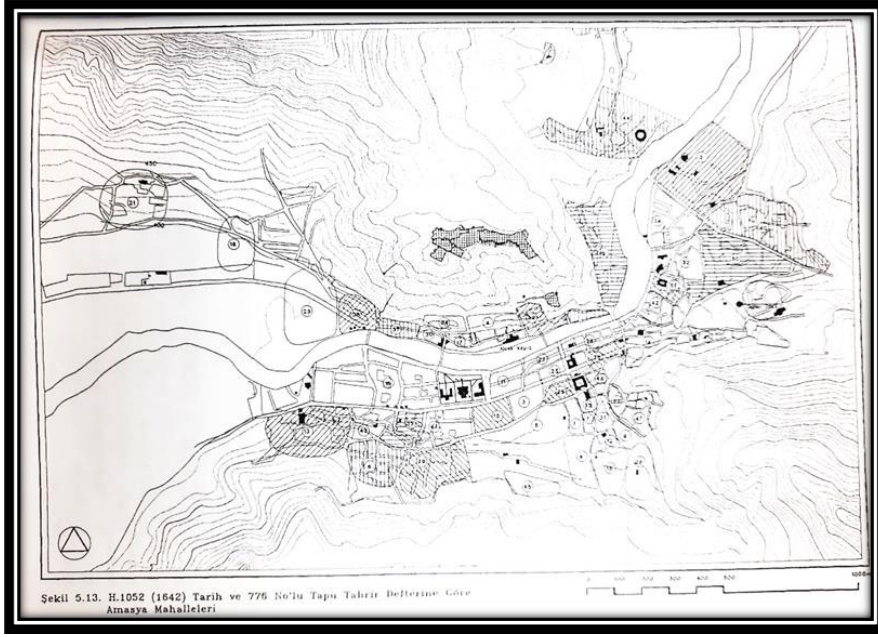
Amasya kenti tarihi geçmişine dayalı olarak sınırlı bir alanda da olsa, oldukça fazla sayıda mahalleye sahip bir kenttir.

Amasya'nın mevcut olan mahalle sayısı Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü arşivine göre; 1576 tarih ve 26 no'lu tahrir defterinde 53 mahalleye sahip bir kenttir (Kuzucular, 1994: 82).

Bunlar; Acem Ali Mahalllesi, Ahi Sadeddin Mahallesi, Alçakköprübaşı Mahalllesi, Aşağımeydan, Mescid-i Seyfeddin Mahallesi, Aşağı Pazar Mahallesi, Cam-i Pervane Mahallesi, Cami-i Şehr-i Enderun Mahallesi, Çırıkçı Mahallesi, Darüsselam Mahallesi, Dede Kasım Mahallesi, Dere Mescidi Mahallesi, Devehane Mahallesi, Doğrak Mahallesi, eski Kethüda Mahallesi, Eslem Mahallesi, Gök Medrese Mahallesi, Gümüştüoğlu Mahallesi, Hak-ı Zeber Mahallesi, Hızırbey Mahallesi, İmaret-i Sultan Beyazid Han Mahallesi, Karatay Mahallesi, Kocacıkoğlu Mahallesi, Koğa Mahallesi, Kübcügez Mahallesi, Mehmed Paşa Mahallesi, Mescid-i Çeribaşı Mahmud Mahallesi, Mescid-i Hacı Hamza Mahallesi, Mescid-i Halife Süleymanoğlu Mahallesi, Mescid-i Hızır Bey Mahallesi, Mescid-i Kamerüddin Mahallesi, Mescid-i Kılıççı Mahallesi, Mescid-i Kilisa Mahallesi, Mescid-i Kurbeddin Mahallesi, Müeyyedzade Yakutiye ve Alaca Mescid mahallesi, Recep Halife Mahallesi, Saraçlar Mahallesi, saray Mahallesi, Sofioğlu Mahallesi, Sofular Mahallesi, Şah Çelebi Mahallesi, Şamice Mahallesi, Şamlular Mahallesi, Şeyh Kırık Mahallesi, Temenna Mahallesi, Uzun Mustafa Mahallesi ve Üçler Mahallesi. Amasya nüfusu artarken mahalle sayısı hep aynı kalmıştır. Bu durum şehrin fiziki alan olarak gelişimine çok müsait olmamasından kaynaklanmıştır. Amasya XV. ve XVI. Yüzyıllarda şehzade sancağı olması nedeniyle nüfus olarak da mahalle olarak da Anadolu'nun büyük şehirleri arasında yer almıştır (Şimşirgil, 1996: 80-92).

Şekil 81. 1688 Tarihli 1111 No'lu Cizye Defterine Göre Amasya Mahalleleri (Kuzucular,1994: 89).

Şekil 82. 1845 Tarihli 3878 No'lu Cizye Defterine Göre Amasya Mahalleleri (Kuzucular, 1994: 89).

Eski mahalle isimlerinin bir kısmı tamamen değişmiş ve kalmış olmakla birlikte bazı mahalle isimlerinin benzer şekilde olduğu görülmüştür. Günümüzde ise nüfus sayısı belli oranda artarken mahalle sayısı aynı kalmıştır.

Amasya İli Merkez İlçesi olmak üzere, Bahçeler içi Mahallesi, Beyazıt Paşa Mahallesi, Çakallar Mahallesi, Dere Mahallesi, Ellibeş evler Mahallesi, Göllü bağları Mahallesi, , Gümüşlü Mahallesi, Hatun iye Mahallesi, İhsaniye Mahallesi, Kirazlı dere Mahallesi, Mehmet paşa Mahallesi, Nergis Mahallesi, Pirinççi Mahallesi, Savadiye Mahallesi, Sofular Mahallesi, Şamlar Mahallesi, Kurşunlu Mahallesi, Hızırpaşa Mahallesi, Yüzevler Mahallesi, Hacıilyas Mahallesi, Gökmedrese Mahallesi, Üçler Mahallesi, , Şehirüstü Mahallesi, Fethiye Mahallesi, Şeyhcui Mahallesi, Akbilek Mahallesi, Hacılar Meydanı Mahallesi, Helvacı Mahallesi, Demetevler Mahallesi, Orman bağları Mahallesi, Yazı bağları Mahallesi, Koza Mahallesi ve Karasenir Mahallesi olmak üzere toplam 33 mahalleden oluşmaktadır (Amasya Merkez İlave ve Revizyon İmar Planı Araştırması, 2007: 127).

Ancak belde belediye nüfus sayısına göre Amasya beldelerinin mahalle olması ile günümüzde 40 mahalle sayısına çıkmış, ancak bu sayı beldelerin sadece mahalle olarak geçmesi ile bağlantılıdır. Bu nedenle mahalle sayısı Osmanlı döneminde 51 sayıya iken, günümüzde beldelerin dönüşümüne karşılık 40 mahalle sayıdadır.

İlk mahalle oluşumu surlar üzerine kurulmuş olan Yalıboyu evlerinin bulunduğu İçerişehir Hatuniye mahallesidir.

Tablo 27. Amasya İli Güncel Mahalle Sayısı ve Nüfusları

No	Mahalle Adı	Toplam Nüfus	No	Mahalle Adı	Toplam Nüfus
1	Şeyhcuı	24.489	21	Fethiye	1.226
2	Hacılar Meydanı	15.612	22	Göllü Bağları	1.224
3	Bahçeleriçi	11.539	23	Şamlar	1.157
4	Ellibeşevler	9.756	24	Gökmedrese	1.151
5	Akbilek	9.559	25	Yeşil Yenice	866
6	Hızırpaşa	5.936	26	Savadiye	828
7	Kirazlıdere	3.893	27	Karasenir	696
8	Helvacı	3.105	28	Boğazköy	682
9	Beyazıtpaşa	2.694	29	Fındıklı	524
10	Aşağı	2.632	30	Dere	507
11	Yazı Bağları	2.569	31	Yeniköy	422
12	İhsaniye	2.420	32	Pirinçci	377
13	Koza	2.244	33	Sofular	349
14	Kurşunlu	2.121	34	Çakallar	317
15	Şehirüstü	1.809	35	Demet Evler	250
16	Mehmet Paşa	1.778	36	Saraycık	175
17	Hacı İlyas	1.727	37	Gümüşlü	154
18	Üçler	1.303	38	Orman Bağları	135
19	Yukarı	1.277	39	Nergis	134
20	Yüzevler	1.243	40	Hatuniye	125
				Genel Toplam	147.380

Amasya Yeşirmak kıyısında lineer şekilde gelişim gösteren bir yerdir. Bu nedenle ilk yıllarda sur içinde Yeşirmak kıyısının kuzey kesiminde yerleşimler oluşmuş ve tarih içinde nüfus sartişına bağlı olarak sur dışına yerleşimler oluşmuştur. Amasya'nın yukarıda belirtilen imar planları ile imara açılan alanlarda yeni yerleşim yerleri oluşmuştur.

Amasya'nın mahalle yerlerini ve gelişim süreçlerini incelemek için dönemlere ayırmak mahalle yerleşimlerinin oluşumunun anlaşılabilirliğine katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Bu nedenle mahalleler dönemler içinde açıklanmıştır.

1927-1950 Döneminde arazi kullanımı daha çok Harşena Kalesi önünden Yeşilirmak boyunca toplanmıştır. Bu dönemde Fethiye ve Yüzevler mahalleleri oluşmuş, ayrıca kent sınırlarının genişlemesi ile Helvacı Köyü, kentin mahallerinden biri olmuştur.

1950-1970 Dönemine gelindiğinde, 1950 sonrası tüm ülkede olduğu gibi kırdan köye göçler başlamış ve konut alanları doğu ve batıda tarım arazileri yerlerine yerleşmeye başlamış, ticaret merkezlerinin büyümesine oranla kent doğu batı yönünde büyümeye başlamıştır. Bunun sonucunda Orman Bölge Müdürlüğü ile eski sebze hali olan günümüzde Amasya Park AVM yerinin olduğu alanlara doğru kent büyümeye başlamıştır. Kurşunlu Mahallesi, Hatuniye Mahallesi, Nergis Mahallesi, Beyazıd Paşa ve Dere Mahallerinde yamaç alanlarının daha önce yerleşilmemiş eğimli ve yüksek kısımlarına doğru büyümeler başlamıştır. Aynı zamanda 1951 yılına Er Eğitim Tugayı kurulmuş ve Amasya kenti bu alana doğru genişleme yaşamıştır.

1970-1990 Döneminde 1981 yılında uygulanan imar planlarının etkisi ile kentin büyümesine yönelik adımlar atılmış ve bir taraftan tarihi yerleşim alanları koruma altına alınmış ve bir taraftan da Şeyhçui, Bahçeleriçi, Ellbeşevler ve Kirazlıdere mahalleleri oluşturulmuştur. Böylece artan nüfusu karşılamak için hem kuzeydoğu hem de güneybatıdaki tarım alanları yerleşime açılmıştır.

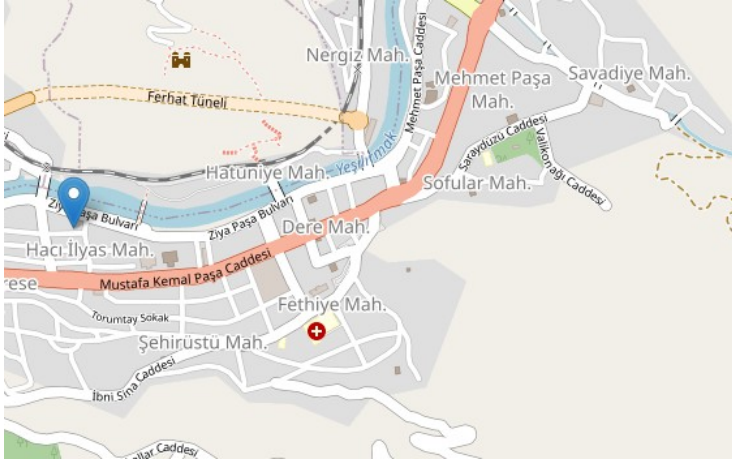
1190-2007 Döneminde devletin “Orta Büyüklükteki Kentleri” projelerine göre değişik teşviklerle desteklenmesi ile bir çok eğitim öğretim alanları oluşturulmuş ve bu dönemde tarımsal alanların büyük bir kısmı yapılaşmaya açılırken, ticari birimler de kent içinde yayılmıştır.

2007-2022 Döneminde 2006 yılında üniversite kurulmuş ve 2007 yılında yeni binalar oluşturmaya başlamıştır. Amasya Üniversitesinin farklı kampüslerde eğitim öğretim vermesi ile Helvacı mahallesi İpekköy alanında yeni yerleşim alanları oluşurken, Şeyhçui mahallesinin ormanlık alan olan bölümlerinde de yeni yerleşim alanlar doldurulmaya başlanmıştır. Bu dönem de Yeşilirmak kıyısı boyunca yeni açılan köprüler

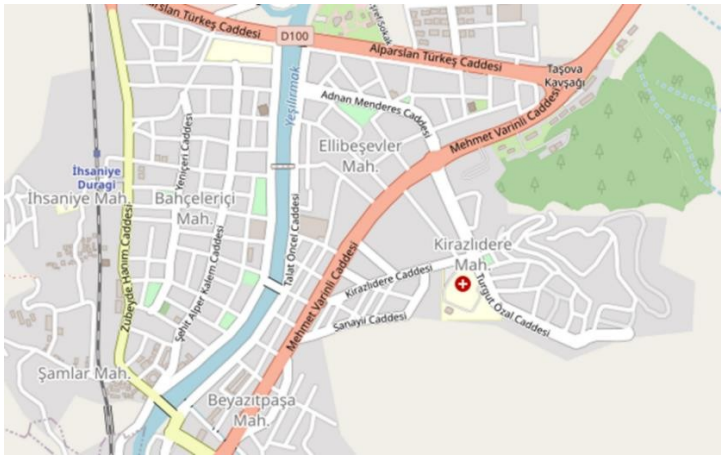
ve bağık bahçelik alanların imara açılması ile yeni yapılaşmalar yapılmış ve kentin lineer şekilde ırmak boyunca gelişim yaşamıştır.

Mahalleleri yönlere göre ayırdığımız zaman Merkez Mahalleler, Kuzey Mahalleleri, Batı Mahalleleri, Güney Çeperindeki Mahalleler olmaktadır.

Merkez Mahallerinde Nergis, Mehmet Paşa, Savadiye, Sofular, Hatuniye, Dere, Fethiye, Hacı İlyas, Şehirüstü mahalleleri yer almaktadır (Şekil. 82). Kuzey Mahallelerinde; Ellibeş evler, Kirazlıdere, Beyazıdpaşa, İhsaniye, Bahçeleriçi, Şamlar mahalleleridir (Şekil. 83). Batı Mahallerinde, Kurşunlu, Hızırpaşa, Gökmedrese, Hacılar, Akbilek, Şeyhcu Mahalleleri yer almıştır (Şekil. 84). Güney Çeperindeki Mahalleler ise; Helvacı, Orman Bağları, Yazı Bağları, Koza Mahalleleridir (Şekil. 85).

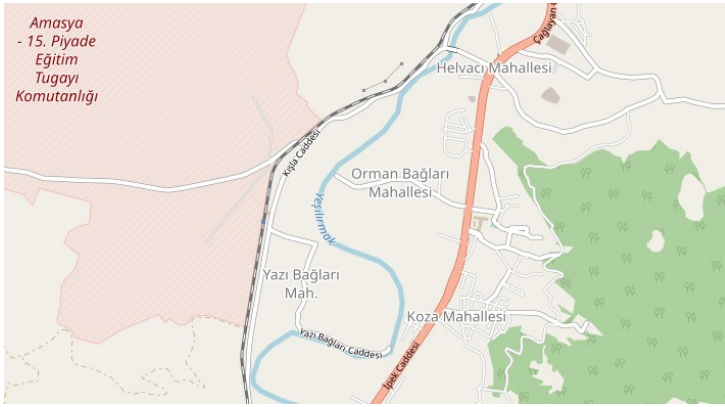
Şekil 83. Amasya Merkez Mahalleleri

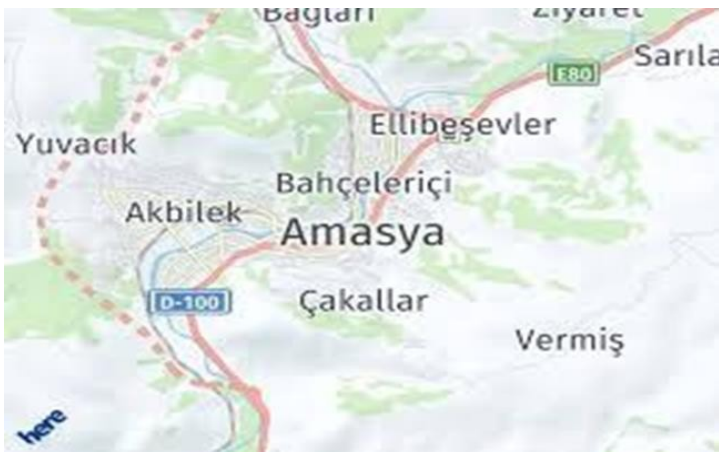
Şekil 84. Amasya Kuzey Mahalleleri

Şekil 85. Amasya Batı Mahalleleri.

Şekil 86. Güney Çeperindeki Mahalleler

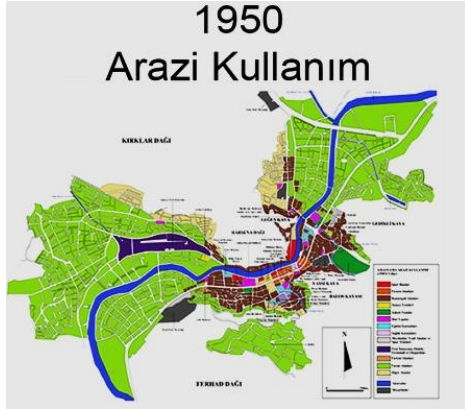
Şekil 87. Güncel Yerleşim Yerleri

Bunların dışında daha güncel yerleşim yerleri olarak Bahçeleriçi, Aşağı Mahalle, Yukarı Mahalle, Göllü Bağları, Çakallar, Demet Evler ve yanı sıra beldeden mahalle olan Yeşil Yenice, Karasenir, Boğazköy, Fındıklı, Yeniköy, Saraycık ve Gümüşlü mahalleridir.

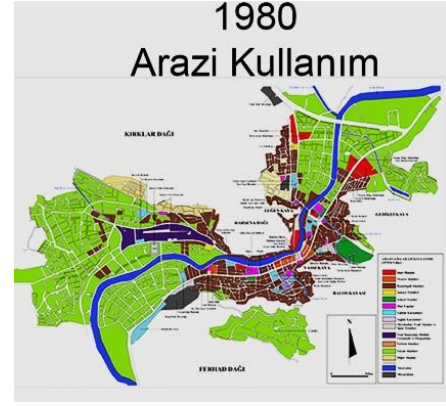
Amasya kenti coğrafi yapısının zorluklarından dolayı, kendisine gelişme yönü olarak batı ve güneybatı bölgelerini seçmek durumunda kalmıştır. Helvacı mahallesi ve özellikler Şeyhcui mahallesinde kooperatifleşme ile hızlı konut yapımları gerçekleşmiş ve konut sayılarında artış yaşanmıştır. Merkezin arazi yapısına göre şekillenen, ilk yıllarda düzensiz yapılaşma iken, son yıllarda daha düzenli yapılaşmaya bırakmıştır. Merkezde olan Mustafa Kemal Paşa Caddesi, İstasyon Caddesi, Yüzevler ve Gümüşlü Mahallesi ile Kocacık Çarşısı bulunan yerler daha ticari alanların olduğu bölgeler olarak öne çıkmıştır (Amasya Merkez İlave Proje Çalışması, 2007: 213).

14. Yüzyıl başında İlhanlılar tarafından kentin güneybatı tarafına Gökmedrese ve Toruntay Türbesi yapılmış ve bu görkemli iki yapıya göre nüfusun sayı bakımından yoğunlaşmaya başladığı anlaşılmıştır. Hatta Gök medrese Cami ve türbesi bulunan alanın Gök medrese Mahallesini kapsar şekilde Hükümet Köprüsüne kadar genişlemiştir (Toruk, 2008: 46). 14. Yüzyıldan itibaren kentin nüfusunun artması ile yeni yerleşim alanları oluşmakta ve kent gelişimini nüfusa paralel şekilde artırmaktadır.

Aynı şekilde 1980 yılından günümüze kadar olan kentsel gelişim, genel anlamda güneybatı ve kuzeybatı yönünde olmuştur. Kentleşme hızlanması ile kooperatifleşme olgusu gelişmiş ve daha az eğimli alanlar kullanılarak kent geniş alanlara sahip bölgelere doğru ilerlemiştir (Sarı, 2010: 72). Arazi kullanımını da yıllara bağlı bu yönde ilerlemiştir.

Şekil 88. Amasya 1950 Arazi Kullanımı

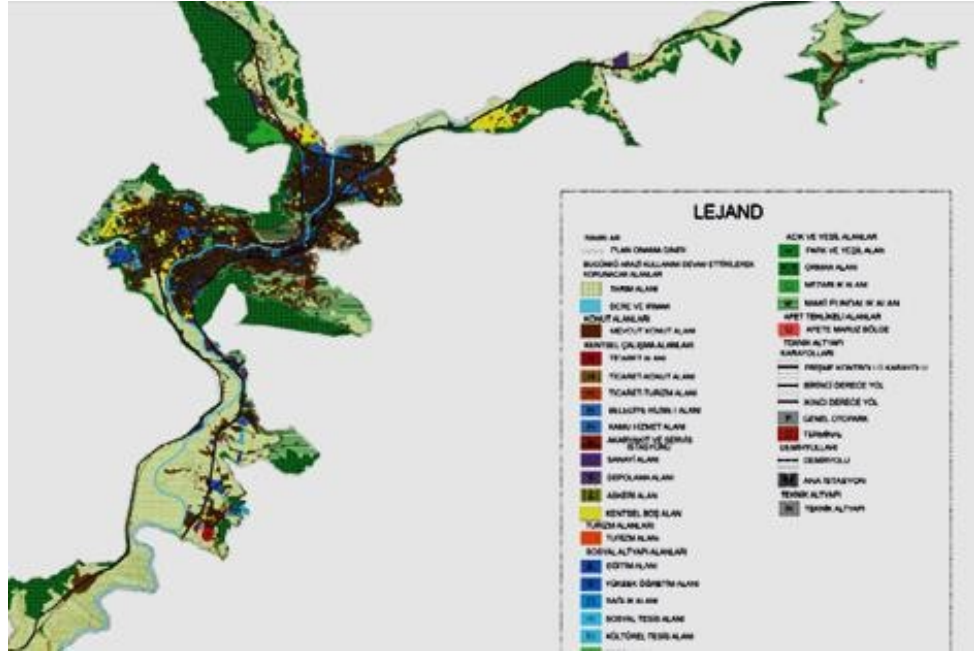
Şekil 89. Amasya 1980 Arazi Kullanımı

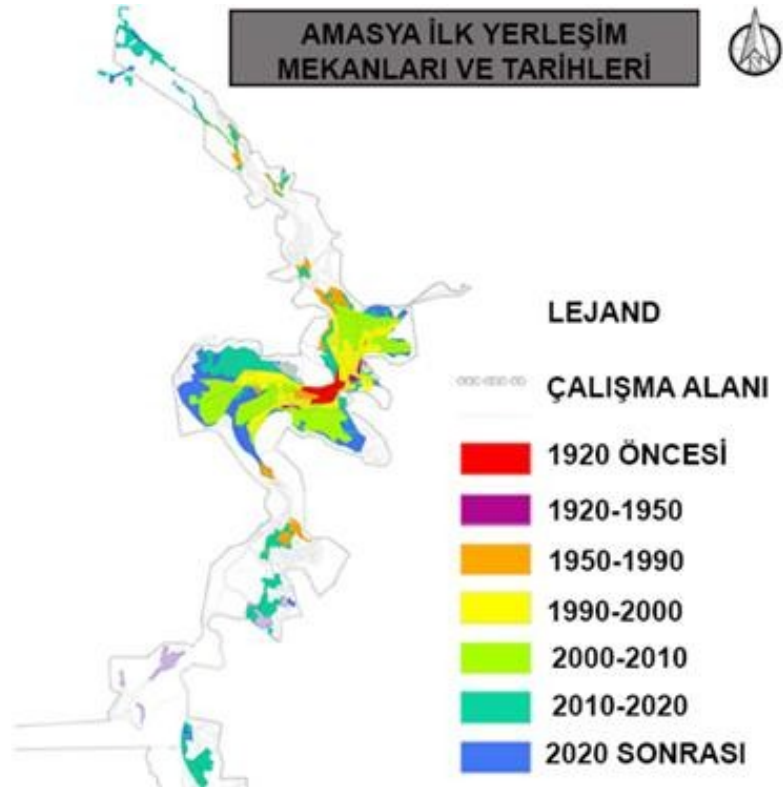
Şekil 90. Amasya 2000 Arazi Kullanımı
(Amasya Belediyesi Arşivi, 2022).

Şekil 91. Amasya 2010 Arazi Kullanımı
(Amasya Belediyesi Arşivi, 2022).

Şekil 92. Amasya'nın Lineer Yerleşimi (Amasya Belediyesi Arşivi, 2022).

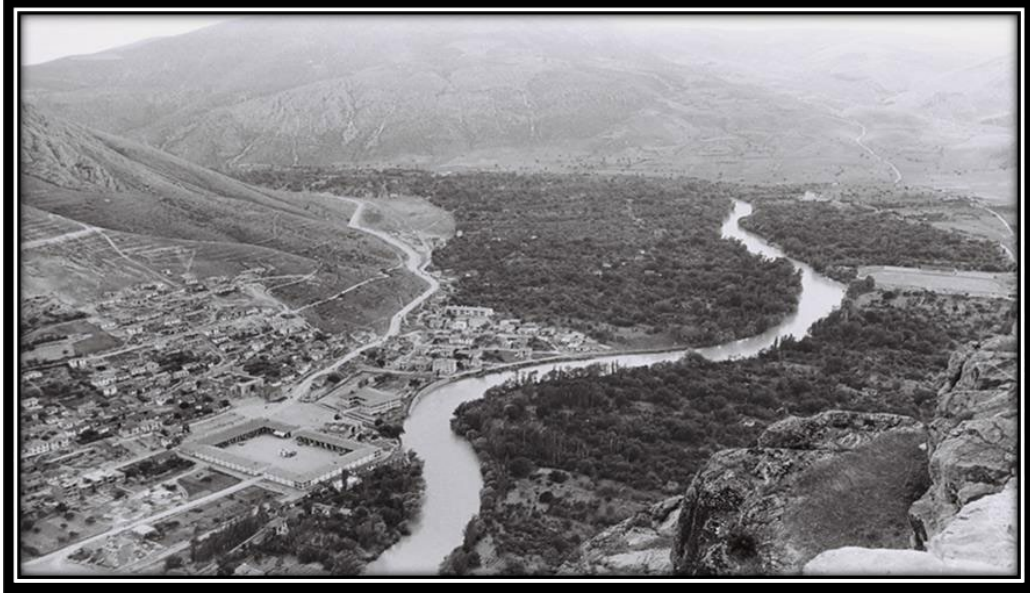
Şekil 93. Amasya'nın İlk Yerleşim Mekanları ve Tarihleri (Amasya Belediyesi Arşivi, 2022).

Şekil 94. Amasya Kent Görünümü (Hakkı Göztaş Arşivi, t.y.)

Şekil 95. Amasya Kent Görünümü (Hakkı Göztaş Arşivi, t.y.)

Şekil 96. Amasya Kenti İstasyon, Hacılar Meydanı ve Şeyhçui Alanın Bağlık Bahçelik Görünümü 1950 Yılı Öncesi (Hakkı Göztaş Arşivi, t.y)

Şekil 97. Amasya Kenti İstasyon, Hacılar Meydanı ve Şeyhçui Alanın Bağlık Bahçelik Alanın İmara Açılmış Görünümü 1950 Sonrası (Hakkı Göztaş Arşivi, t.y.).

Şekillerde görüldüğü gibi Amasya lineer yapıya sahip bir kent olarak gelişimini Yeşilirmak kıyısında yapmıştır.

Kentin gelişim planları incelendiğinde; Amasya tarih içinde alınan kararlarla ilçelerinin komşu illere bağlanması ile sadece bir ilçe kaybı yaşamamış, gerek nüfus gerek yüzölçümü kaybı yaşarken dolaylı olarak nüfus ve yüzölçüme bağlı olarak ekonomik gelişimini yeteri kadar sağlayamamıştır. Bu etkiler günümüze kadar taşınarak Amasya'nın tarihi geniş kendisi küçük bir kent olarak kalmasını ve Yeşilirmak kıyısında büyümeye çalışan lineer yapılı bir kent olarak kalmasını sağlamıştır.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Geçmişten günümüze değişen ve dönüşen Amasya kentinin alınan tarihi kararlarla kent morfolojisinin olumsuz yönde etkilendiğini gerçeği ile yola çıkan bu çalışma, Amasya'nın tarihi süreçteki belirli faktörlerle olumsuz etkileri ortaya koymaktadır.

Bugün yaşadığı olumsuz etkilerin günümüzde azaltılabilmesi için; Amasya kentinin görünürlüğünün artırılarak, göç veren değil göç alan bir kent olması için birdizi çözümler yapılmalıdır.

Amasya'nın öncelikle kent kimliğinin güçlendirilmesi, Amasya'nın çeşitli kültürel etkinliklerle ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtılması, çevresindeki turistik alanlar ile entegre bir turizm ağının sağlanması, cazibe merkezi destek programları yardımı ile yaşanabilir bir yerleşim haline gelerek dışarıya göçlerin önlenmesi, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel yapının sağlamlaştırılması ve geliştirilmesi, kentin morfolojik yapısına uygun kent planlarının hazırlanması ve sağlıklı kentsel gelişmelerin önlenmesi, Amasya'nın kimliğine uygun kentsel tasarım projelerinin hazırlanmasıyla kent morfolojisinin olumsuz etkileri azaltılabileceği öngörülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kent morfolojisi, kentlerin fiziksel ve biçimsel yapısının tarihsel süreç içinde değişim ve dönüşümünü araştıran metot ve yöntemlerden bir tanesidir. Geniş anlamda kentlerin fiziksel dokusunun yanında, kentin yapısal ve biçimsel öğelerinin bir araya gelerek, tarih içinde yaşanan doğal afetler ve karar mekanizmaları ile kentlerin değişim ve dönüşümüne ilişkin oluşan tüm tarih süreçleri ve olayların incelenerek analizinin yapılmasıdır.

Bir kentin morfolojik açıdan incelenmesi o kentin tarihi ve kimliği, coğrafi konumu, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı, siyasi ve idari durumunun incelenmesi ile mümkün olmaktadır. Kentlerin formu ve biçimini açıklayan morfolojik analizler konusunda birçok metot ve yöntem bulunmaktadır. Bu yöntem ve metotlar ile kentlerin gelişim süreçleri ve zaman içindeki değişimleri ele alınmıştır. Bu yaklaşımların en önemlisi olarak bilinen, kentlerin oluşum ve dönüşümlerini tarihsel gelişim süreçlerine bağlı olarak açıklamaya çalışan yaklaşım Conzen'in tarihsel coğrafik yaklaşımıdır. Conzen'in bu yaklaşımıyla tarihsel gelişim bileşenleri ve parçaları analiz edilerek kentler anlaşılmasına çalışılmakta ve kent morfolojisi ortaya konulmaktadır.

Conzen, adeta kentlerin evrimini inceleyen bir yaklaşım ile kentlerin değişim ve gelişimini değerlendirmektedir. Bu çalışmada, Conzen'in tarihsel coğrafik yaklaşımı ile Amasya kentinin evrimi incelenmiş ve tarihi süreçte yaşanan kırılmalar değerlendirilerek kentin morfolojik analizi gerçekleştirilmiştir.

Kentler canlı organizmalar gibi sürekli değişim ve dönüşümler yaşamışlardır. Bu nedenle kentlerin değişim ve gelişim süreçlerini anlamak, ancak onların evrimlerinin incelenmesi ile mümkün olabilecektir. Bu amaçla, kent morfoloji analizlerinde kentin tarih içindeki değişim ve dönüşümleri coğrafi, kültürel, politik etkenlerle incelenmelidir.

Amasya kent morfolojisinde doğal ve kültürel etkenlerin yanı sıra, idari ve siyasi kararlar da önemli ölçüde etkili olmuştur. Amasya, tarihin her döneminde önemli bir kent olarak odak noktasında iken, Cumhuriyet Dönemi sonrasında Teşkilatı Esasiye Kanunu ile alınan diğer tarihi kararlarla gerek yüzölçümü gerekse iktisadi, sosyal ve morfolojik olarak olumsuz yönde etkilenmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve diğer kararlarla

Amasya kentinin ilçelerinden Lâdik, Havza, Vezirköprü, Erbaa, Zile, Mecitözü, Osmancık ilçeleri Amasya'dan alınarak Samsun, Çorum ve Tokat'a bağlanmasının getirdiği sonucun Amasya kent gelişim sürecini dolaylı olarak engellemiş, kentin morfolojisine olumsuz yönde etkilemiş ve alınan kararlar Cumhuriyet döneminde Amasya kentine komşu illerde ilçe sayıları artarken Amasya kenti iki ilçe ile sınırlı küçük bir kent olarak kalmıştır.

Bir kentin gelişimi onun büyüme hızıyla paralel yöndedir. Amasya kenti tarihin önemi içinde günümüzde bakıldığında tarihi seyirde devam eden bir kent olmuş olsa; belki bugün yukarıda istatistik verileriyle açıklandığı üzere oldukça fazla bir nüfusu sahip bir kent olmuş olacak, yüzölçümü büyümüş olacak, nüfusuna ve yüzölçümüne bağlı olarak dolaylı olarak ekonomisi yüksek ve ilçeleriyle beraber büyük bir şehir imkanı bulmuş olacaktır.

Sonuç olarak; tarihiyle, kültürüyle, mimarisiyle, yaşadığı medeniyetleriyle, sanatta, eğitimde, sağlıkta, her alanda tarihiyle özdeşerek olması gereken konumda olmayı hakeden Amasya kentinin bugün hakettiği yerde olmadığı gerçek bir durumdur. Kentler tarihiyle yaşar ekonomileri ile büyürler. Amasya kenti tarihiyle yaşayan ancak ekonomisi yeteri kadar büyük olmayan bir kent olmuştur.

Bu değerlendirmeden yola çıkıldığında kentler üzerinde verilen politik kararların kentlerin gelişimini, değişimini, kaderini her yönüyle etkilediği görülmektedir. Bu nedenle kentlerin üzerinde verilecek politik kararların daha kapsamlı değerlendirilmesi, kentlerin morfolojik gelişimini olumlu yönde etkileyecektir.

Yerleşimler tarih boyunca farklı etkenler neticesinde gelişmiş ve mevcut morfoloji ve biçime sahip olmuşlardır. Bu bağlamda, tarihlerinden ve geçmişlerinden bağımsız olarak, yerleşim planlarını oluşturmak, yerleşimin kimliğini göz ardı etmek demektir. Bu açıdan, kentsel gelişme ve morfolojik analizlerde, tarihi sürecin ve yerleşim kimliğinin dikkate alınmasının doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adem Çalışır, P. (2020). *Geleneksel Türk Dokusunda Çevresel Verilerin Sayısal Araçlarla Yorumu ve Hesaplamalı Bir Tasarım Modeli*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ağırbaş, A. (2016). *Avangart Tasarım Süreci İçin Kent Morfolojisi Kısıtlayıcıları İle Bir Simülasyon Modeli*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Akbaba, O. (2017). *Kent Yaşamında Çalışan Kadının Din Algısı (Amasya Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Akgül, Ö. (2020). *Tarihi Varlıkların Sürdürülebilir Turizm Açısından İncelenmesi: Amasya Şehri Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Aktuğlu Aktan, E.Ö. (2006). *Kent Biçimi- Ulaşım Etkileşimine İlişkin (Tarihsel ve Güncel) Yaklaşımlar ve İstanbul Örneği*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Akyıldız, N.A. ve Akbaş, E. (2020). Yaşa Dostu Kent Kriterlerinin Kentsel Morfolojiyi Biçimlendirmesi, *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(3), 84-90.
- Albayrak Kılıçaslan, Ş. B. (2018). *Peyzaj Düzenlemelerinin Kültürel Ekosistem Hizmetleri Bağlamında İrdelenmesi: Amasya Yeşilirmak Kıyısı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Altunsoy, N. (2014). *Amasya Vilayeti Gazetesi (1922-1928)*. Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Altınöz, G. (2003). *Mekansal Dizin Yöntemi İle Kentsel Dokuda Biçimsel Analiz: Amasya Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- ADNK (2020). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistem Sonuçları, <https://www.data.tuik.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 07.06.2022).
- Amasya Belediyesi Arşivi (2022). Amasya Şehir Planı, Amasya Belediyesi Faaliyet Raporu.
- Amasya Belediyesi Arşivi (2022). Amasya'nın Yapı Gravürü, Amasya.
- Amasya Coğrafi Konum (2022). Google Earth, (Erişim Tarihi: 21.06.2022).
- Amasya Çevre Şehircilik Ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü (2022). Amasya Haritası, <https://www.amasyacsb.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 03.07.2022).
- Amasya Haritası: Amasya İlçeleri Nelerdir? Amasya (2022). <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/amasya-haritasi-amasya-ilceleri-nelerdir-amasya-iline-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6309220>. (Erişim Tarihi: 06.06.2022).

- Amasya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022) Amasya Fotoğrafları, <https://amasya.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 05.05.2022).
- Amasya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022). Amasya Kronolojik Tarihi <http://www.amasya.ktb.gov.tr>. (Erişim Tarihi:18.06.2022).
- Amasya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022). Amasya'nın İklimi, <https://amasya.ktb.gov.tr/TR-59460/iklim.html>. (Erişim Tarihi: 06.06.2022).
- Amasya İl ve İlçeleri Haritası (2022). https://tr.wikipedia.org/wiki/Amasya%27n%C4%B1n_il%C3%A7eleri#/media/Dosya:Amasya_districts.png (Erişim Tarihi: 06.06.2022).
- Amasya İl Yıllığı (2007). T.C. Amasya Valiliği Yayını, Uyum Ajans, Ankara.
- Amasya İlçeleri (2018). Amasya Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- Amasya İlinin İlçeleri (2022). Amasya Haritası, <https://www.lafsozluk.com/2009/01/amasya-ilinin-ilceleri-ve-nufus-sayilari.html>, (Erişim Tarihi: 03.07.2022).
- Amasya Kaleden Görünüm (2022). Amasya Belediyesi Arşivi, Amasya.
- Amasya Kent Planı (2022). Amasya İmar Planı 2009, Amasya Belediyesi Arşivi Amasya.
- Amasya Merkez İlave ve Revizyon İmar Planı Araştırması (2007). Amasya Belediyesi Arşivi. Amasya
- Amasya Orman Bölge Müdürlüğü (2022). Amasya'nın Topografik Yapısı, <https://amasyaobm.ogm.gov.tr/Sayfalar/Kurulumuz/GenelBilgiler.aspx>. (Erişim Tarihi: 06.06.2022).
- Amasya Saat Kulesi ve Hükümet Binası (2022). Amasya Belediyesi Arşivi, Amasya.
- Amasya Şehir Haritası, (2022). <https://www.turkiye-rehberi.net/harita/amasya-haritas%C4%B1>
- Amasya Tarihi Fotoğraf (2022). Amasya Belediyesi Arşivi. Amasya.
- Amasya Valiliği (2022). Amasya Ekonomisi, <https://www.amasya.gov.tr> (Erişim Tarihi : 17.06.2022).
- Amasya Valiliği (2022). Amasya Yeryüzü Şekilleri, Akarsuları, Dağları, Vadileri, Ovaları, <https://www.amasya.gov.tr> (Erişim Tarihi: 10.06.2022).
- Amasya Valiliği. Amasya Adının Kökeni (2022). <http://www.amasya.gov.tr/amasya-adinin-kokeni>, (Erişim Tarihi: 01.02.2022).
- Amasya'nın Tarihçesi (2022). <https://amasya.ktb.gov.tr/TR-59475/tarihce.html>, (Erişim Tarihi: 01.05.2022).
- Amasya'nın Türkiye yerindeki görünüm haritası (2022). http://cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari.html, (Erişim Tarihi: 03.07.2022).
- Amasya'nın Yeryüzü Şekilleri (2022). <http://www.amasya.gov.tr/yeryuzu-sekilleri#:~:text=Amasya%20ilinin%20en%20%C3%B6nemli%20akarsuyu,do%C4%9Fan%20Ye%C5%9Fil%C4%B1rmak%20519%20km%20uzunlu%C4%9Fundad%C4%B1r>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

- Ardıçoğlu, R. (2019). *Kıyı Dolgusunun Kent Morfolojisine Etkisinin Mekân Dizimi Yöntemiyle İncelenmesi. İstanbul Tophane Bölgesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aru, K. A. (1998). *Türk Kenti, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları*, İstanbul.
- Ateş, D.G. (2019). *Amasya İlinde Yapılan Koruma Uygulamalarının Koruma Kurul Kararları Üzerinden Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Ayan, B. (2010). *Kent Morfolojisini Etkileyen Nedenler ve Eminönü Tarihi Yarımada Bölgesinin İstanbul Ulaşımına Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ayazlı, İ.E, Batuk, F. ve Demir, H. (2011). *Kentsel Yayılma Simülasyon Modelleri ve Hücrel Otomat. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 13. Türkiye Bilimsel ve Teknik Kurultayı*. Ankara.
- Aydın, O. (2011). CBS Temelli Hücrel Otomata Yöntemiyle Kentsel Büyüme Modeli: Ankara Örneği, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2), 135-137.
- Aydın, O. (2015). Karmaşık Kent Sistemi, Kentsel Büyüme Kavramlarının Anlaşılması ve Kent Modelleme Teknikleri, *Türk Coğrafya Dergisi*, 64, 51-60.
- Baç, S. (2013). Tarihsel Bir Kentin Morfolojisi: Bergama Kent Örgütlenmesi, *Ege Coğrafya Dergisi*, 21 (1), 23-37.
- Balcı, S. (2014). *Cumhuriyet Döneminde Amasya (1923 1950) "İdari, Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yapı"*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Baydar, S. (2016). *Temettuat Defterlerine Göre Lâdik Kazasında Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Bilsel, C. (2015). Kent Tarihi Araştırmalarında Mekanbilimsel Bir Yaklaşım Olarak Kentsel Morfoloji. *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu I*, Mersin.
- Canik, G. (2011). *Amasya Yeşilirmak Nehri Kıyısı Peyzaj Tasarımının İrdelenmesi: Yalıboyu ve Pirinççi Promenadı Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Canik, G. (2014). Amasya Tarihi Kent Merkezinde Yer Alan Pirinççi Promenad Alanının Nehir ve Kentle Olan İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Ormanlık Dergisi*, 10 (1), 23-36.
- Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022). Mecitözü İlçesi, <https://www.corum.ktb.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Cömert, N.Z. (2015). Lefke Geleneksel Kent Merkezi Gelişim Sürecinin Morfolojik Bölgeleme Yöntemiyle Analizi. *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu I*, Mersin.
- Cuinet (1899). Sivas Vilayetine Bağlı Sancak Haritası, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:CUINET\(1890\)_1.652_Sivas_Vilayet.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:CUINET(1890)_1.652_Sivas_Vilayet.jpg) (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Doğaner, S. (2007). Büyük İskender: Coğrafyacı Bir Savaşçı Kral, *Türk Coğrafya Dergisi*, 48, 19-58.

- Ediz, Ö. (2003). *Mimari Tasarımda Fraktal Kurguya Dayalı Üretken Bir Yaklaşım*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Er, F. (2009). *XV. ve XVI. Yüzyılda Amasya*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erbaa Gündem (2022). Erbaada Turizm Atağı, <http://www.erbaagundem.com/?d2070/siyaset/erbaadan-turizm-atagi>, (Erişim Tarihi: 13.07.2022).
- Erdoğan, G. (2015). *Kent Makroformlarının Mekânı Kullanma Verimliliklerinin Fraktal Boyut ile İncelenmesi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Erdoğan, G. ve Çubukçu, K.M. (2015). Kentsel Morfolojide Yeni Bir Yöntem: Fraktal Boyut Metodu Bodrum Örneği. *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu I*, Mersin.
- Eskidemir, K. (2016). *Kent Morfolojisi ve Kültür: Anadolu ve İtalya Kentleri Karşılaştırmalı Analizleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Eskikurt, A. (2005). Tarihi Coğrafya Çalışmalarının Metodolojisi Konusunda Genel Bir Değerlendirme, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 11, 39-64.
- Eskişehir Belediyesi (2022). Eskişehir Belediyesi Fotoğraflar, <https://www.eskisehir.bel.tr>, (Erişim Adresi: 01.06.2022)
- Gabriel, A. (2022). Albert Gabriel Fotoğraf Albümü, <https://www.pop.culture.gouv.tr/search/list?mainSearch=%22Albert%20gabriel%20Amasya%22> (Erişim Tarihi: 20.06.2022).
- Google Earth (2022). Amasya Mahalleleri, <https://www.earth.google.com>, (Erişim Tarihi: 06.04.2022).
- Güler, T., Şahnagil, S., Güler, H. (2016). Kent Kimliğinin Oluşturulmasında Kültürel Unsurların Önemi: Balıkesir Üzerine Bir İnceleme, *Paradoks Ekonomi Dergisi*, 12, 86-103.
- Gültekin Özmen, İ. (2017). Amasya Merkezdeki Türk İslam Dönemi Yapılarında Devşirme Malzeme Kullanımı, *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat Dergisi*, 3 (3), 59-84.
- Gündoğdu, M. (2014). Mekan Dizimi Analiz Yöntemi ve Araştırma Konuları, *Art-Sanat Dergisi*, 2, 251-274.
- Gündüz, U. (2019). *Fraktal Analiz ile Samsun Kent Morfolojisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Gürbüz, A. (2015). *Defter-i Mufassal-ı Liva-i Amasya Cildü-l Evvel. Tahrir Defterleri Döneminde Amasya. c.II*. Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı 12. Yayımlı.
- Gürer, T.K. (2016). Tipomorfoloji: Kentsel Mekanın Yapısını Anlamak, *İdealkent*, 18, 8-21.
- Güzelci, O.Z. (2012). *Amasya Yalıboyu Evleri Üzerine Bir Biçim Grameri Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Floransa Gündüz Görünümü (2022). *Floransa*, <https://www.gezipduru.com/2020/12/13/floransa/>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).

- Floransa Akşam Görünümü (2022). *Floransa Gezilecek Yerler*, <https://www.yiyegeze.com/floransa-gezilecek-yerler-floransada-gezilecek-20-yer>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Hakkı Göztaş Arşivi (t,y). *Amasya Yerleşim Yeri Haritaları*, Amasya.
- Hakkı Göztaş Arşivi (t,y). *Amasya İlk Kuruluş Yeri*, Amasya
- Havza Kaymakamlığı (2022). *Havza*, <http://www.havza.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Havza Belediyesi, (2022). *Havza*, <https://www.havza.bel.tr/>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Hüseyin Hüsameddin, Aydın, M. ve Aydın G. (2008). *Amasya Tarihi. Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin Efendi. Cilt I*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- İlhan, C. ve Ediz. Ö. M. (2019). Kent Dokusu Morfolojik Değişiminin Fraktal Geometri Aracılığıyla Hesaplanması: Bursa Örneği. *Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 4(1), 116-139.
- İller Bankası İmar Planlama Dairesi Arşivi (2022). *Amasya Kent İmar Planları*, Amasya.
- Karadağ, C. (2020). *1925-1928 Yılları Arasında Türkiye Cumhuriyeti Salnameleri (Amasya)*. Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kilis.
- Karadeniz, B. (2020). *Şehir Planlamada Bir Yöntem Olarak Kent Morfolojisi: Görele*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Trabzon.
- Karakaş Tandoğan, G. ve Avşar, M. (2021). Amasya’da Yaşayan Yerel Halkın Turist Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 113-124.
- Karakul, Ö. (2002). *New Buildings İnd Old Settings Riverfront Buildings In Amasya*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, A.Ş. (2019). *Çorum Kent Morfolojisi*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2005). Kent ve Kültür Üzerine, *Mülkiye Dergisi*, 29 (246), 9-18.
- Keleş, R. (2020). *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Keskin, E. (2018). *Amasya Müzesi 'nde Sergilenen Bizans Dönemi'ne Ait Bezemeli İki Lahit*, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3 (2), 920-932.
- Kök, M. (2006). *H.1200-1201 (M.1785 -1787) Tarihli Şer2iyye Siciline Göre Amasya'nın İdari, Sosyal ve İktisadi Yapısı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kubat, A.S. (2015). Kentlerin Biçimsel Yapısındaki Sayısal Mantık: Mekân Dizimi. *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu I*, Mersin.
- Kuzucular, K. (1994). *Amasya Kenti'nin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükköse, M. (2016). *I. Dönem TBMM'de Amasya Milletvekilleri ve Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2022). *Yıllara Göre Yerli Yabancı Turist Sayıları*, <https://www.yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>, (Erişim Tarihi: 21.07.2022).
- Lâdik Belediyesi (2022). *Lâdik*, <https://www.ladik.bel.tr/>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Lâdik Kaymakamlığı (2022). *Lâdik*, <http://www.ladik.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Ladikli, M.T. (2022). Mustafa Turhan Ladikli Fotoğraf Arşivi, Amasya.
- Mecitözü Kaymakamlığı (2022). *Mecitözü*, <http://www.mecitozu.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Mecitözü Belediyesi (2022). *Mecitözü*, <https://www.mecitozu.bel.tr/>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Menç, H. (2007). *Fotoğraflarla Geçmişte Amasya 1850'den 1950'ye*, Amasya: T.C. Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Menç, H. (2014). *Tarih İçinde Amasya*, Ankara: T.C. Amasya Belediyesi Yayınları
- Meşhur, M.Ç. (1999). *Tarihi Çevrelerin Korunması Sürecinde Yeni Yaklaşımlar, Amasya Kenti, Yalıboyu Evleri Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Mısırlı, A. (2019). *Bizans Dönemi Kent Morfolojisinin İncelenmesine Yönelik Bir Yöntem Önerisi*, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Müderrişoğlu, F. (2008). Anadolu'da Önemli Bir Kültürel Merkez Osmancık, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 9, 425-438.
- Osmancık Belediyesi (2022). *Osmancık*, <http://www.osmancik.bel.tr/> (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Osman Şakir Efendi (2018). *Musavver Sefaretname-i İran Resimli İran Sefaretnamesi*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Özbek, K. (2010). *Geleneksel Niğde Evleri Mekânsal Araştırması ve Kale Bölgesi Örnek Alanında Konut Yerleşimi ve Tipoloji-Morfoloji İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özel, P. (2016). *Lâdik Yöresi (Samsun) Turizm Coğrafyası*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Parlak, B. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma ve Kentli Hakları Perspektifinden Kent Kültürü ve Kent Kimliğinin Dönüşümü: Bir Proje Örneği, *TESAM Akademi Dergisi*, Özel Sayı, 11-48.
- Pelitli, N. H. (2021). *Amasya Milletvekilleri (1920 – 1939)*. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Samsun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022). *Havza*, <https://samsun.ktb.gov.tr/TR-231355/havza-ilcesi.html>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Samsun Valiliği (2022). *Lâdik İlçesi*, <http://samsun.gov.tr/ladik>, (Erişim Tarihi:13.06.2022).
- Samsun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022). *Vezirköprü İlçesi*, <https://samsun.ktb.gov.tr/TR-231454/vezirkopru-ilcesi.html>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Samsun Valiliği (2022). *Vezirköprü*, <http://samsun.gov.tr/vezirkopru>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Sarı, (2010). *Türkiye'de Kent Planlaması ile Değişen Konut Üretim Sürecinin İncelenmesi: Amasya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Seçkin, Y.Ç. (2004). *Tarihi Kentlerdeki Açık Mekanların Değişen Kullanımlarının Değerlendirilmesi: Amasya Örneği*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Serbestoğlu, İ. (2018). 19. Yüzyılda Amasya Sancağı, Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Sınmaz, S. ve Özdemir, H.A. (2016). Türkiye Şehir Planlama Pratiğinin Kentsel Morfoloji ve Tipoloji Üzerindeki Etkileri, Siverek Kenti İçin Bir Değerlendirme, *İdealkent Dergisi*, 18, 80-115.
- Sivas Haritası Cuinet'in, 1890 tarihli haritası, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:CUINET\(1890\)_1.652_Sivas_Vilayet.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:CUINET(1890)_1.652_Sivas_Vilayet.jpg) linki.
- Sondaş, A. (2019). *Amasya İli Gürcüzade Mehmet Ali Bey Konutu Restorasyon Önerisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şekeroğlu, A. (2019). *Turizm Destinasyonlarında Girişimcilik: Amasya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şenol, E. (2010). *Amasya'nın Cumhuriyet Dönemi Kentsel Gelişim Süreci ve Kentleşme Sorunları*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Şenol, E. (2020). Türkiye'de Amasya İline Kayıtlı Nüfusun Coğrafi Dağılışı, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, 7, 161-210.
- Şimşirgil, A. (1996). *XVI. Yüzyılda Amasya Şehri, Tarih İncelemeleri Dergisi*, 11(1). 77-109.
- Stüdyo Özden Arşivi (2022). Amasya Tarihi Resimleri, Amasya.
- Tarih Haritaları (2022). Babil Krallığı ve Hititler Haritası, <http://www.tarihharitasi.blogspot.com/2011/12/Babil-krallg-ve-hititler-haritas.html> , (Erişim Tarihi: 08.05.2022).
- Tarih Haritaları (2022). Büyük İskender İmparatorluğu Haritası, <http://www.tarihharitasi.blogspot.com/2011/12/buyuk-iskender-impatorlugu-haritas.html> , (Erişim Tarihi: 08.05.2022).
- Tekkanat, S.N. ve Türkmen, S. S. (2018). Tarih Boyunca Kent Formlarının Biçimlenişi Üzerine Bir İnceleme, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (4), 107-124.
- Tezer, T. (2015). Kent Formunun Tarihsel Gelişiminin İncelenmesinde Yeni Bir Perspektif; Floransa Kent Formunun Köprüler Etkisinde Gelişimi, *Türkiye Kentsel Morfoloji Ağ-Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu; Yerel Yaklaşımlar ve Teknikler Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı Bildiri Kitabı*, Mersin.
- Tezer, S.T. (2021). Yerleşme Tarihi Analizi İçin Yöntemsel Bir Çerçeve Önerisi: Kentsel Morfoloji ve Tarihsel Coğrafyanın Sunduğu Olanaklar, *Tasarım Kuram Dergisi*, (32), 70-89.
- Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022) *Erbaa İlçesi*, <https://tokat.ktb.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022). *Zile İlçesi*, <https://tokat.ktb.gov.tr/tr-141157/zile.html>, (Erişim Tarihi: 13.07.2022).
- Tokat Valiliği (2022). *Erbaa İlçesi*, <http://www.tokat.gov.tr/erbaa>. (Erişim Tarihi: 13.06.2022).

- Tosun Karakurt, E. (2013). Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Sürecinde Kompakt Kent Modelinin Analizi, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20 (1), 31-46.
- Toruk, F. (2008). Amasya Kent Dokusunun Fiziksel Değişimi, *Vakıflar Dergisi*, 29, 105-134.
- TUİK (2022). Amasya Nüfusu, <https://www.tuik.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022).
- Tuzcu, A. (2007). *İlkçağlardan Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Tuzcu, A. (2013). *İlkçağlardan Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Tuzcu A. ve Tuzcu K. (2015). *Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Salnamelerde Amasya 1870-1930*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Türkçe Sözlük (1983). *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye Nüfusu İl İlçe Mahalle Köy Nüfusları (2021). Amasya İli Güncel Mahalle Sayıları ve Nüfusları, <https://www.nufusune.com/merkez-ilce-nufusu-amasya>, (Erişim Tarihi: 23.06.2022).
- Urak, G. (1994). *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uzundal, E. (2017). *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Amasya Sancağı (Sosyal, Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, Doktora Tezi, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tokat.
- Vezirköprü Kaymakamlığı (2022). *Vezirköprü*, <http://www.vezirkopru.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).
- Yılmaz, Y. ve Karadeniz, V. (2020). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımına Göre Amasya İlinin Demografik Yapısı, *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 2020, 36-51.
- Yurt Ansiklopedisi (1981). *Türkiye, İl İl, Dünyü, Bugünü, Yarını*. İstanbul: İstanbul Anadolu Yayıncılık.
- Zile Belediyesi (2022). *Zile*, <https://zile.bel.tr>, (Erişim Tarihi: 13.07.2022).
- Zile Kaymakamlığı (2022). *Zile*, <http://www.zile.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 13.07.2022).